

Абдулҳамид
ЧЎЛПОН

ГУЗАЛ
ТУРҚИСТОН

Истиқлол қаҳрамонлари

АБДУЛҲАМИД
ЧЎЛПОН

ГЎЗАЛ
ТУРКИСТОН

ШЕЪРЛАР

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 1997

Ушбу рисола шоир Чўлпон таваллудининг 100 йиллигига тайёрланган бўлиб, унда шоирнинг илгари қайта нашр қилинган мумтоз шеърлари билан бирга биринчи бор қайта чоп этилаётган парчалари ҳам кирган. Мажмуанинг тузувчиси Чўлпоннинг илгариги тўпламларида ўтиб кетган матний ва фактик хатоларни тузатишга ҳаракат қилган. Мажмуа сўз боши ва изоҳлар билан таъминланганки, бу ундан кенг китобхонлар оммасигина эмас, балки талабалар, аспирантлар, умуман чўлпоншунослар фойдаланишлари учун бирмунча қулайлик туғдиради.

Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи
филология фанлари номзоди Бойбўта Дўстқораев

Ч—98

Чўлпон, Абдулҳамид.

Гўзал Туркистон: Шеърлар//Сўзбоши ва
изоҳлар муаллифи Б. Дўстқораев/.—Т.: «Маъ-
навият», 1997.—128 б.— (Истиқлол қаҳрамонла-
ри).

Уз2

Ч $\frac{4702620204-14}{M 25(04) - 97}$ 24—97

©«Маънавият» 1997.

МУҲАББАТ ОСМОННИНГ ГЎЗАЛ ЧЎЛПОНИ

XX аср ўзбек адабиётининг энг йирик сиймоларидан бири Абдулҳамид Сулаймон ўгли Чўлпондир. Бу улур инсонни тақдир шундай бир даврда тарих саҳнасига олиб чиқдики, оқибатда унинг ҳаёти ҳам шаънга, ҳам фожиага тўла бўлди. Негаки, XX асрнинг дастлабки чораги ўзбек халқи тарихига эрк, истиқлол, озодлик учун кураш йиллари, миллатнинг ўзлигини англаш, уйғониш саналари бўлиб кирди. Негаки, ҳижрий 1335 йилнинг муҳаррами, милодий 1917 йилнинг октябри Европа ва Осиё қитъасининг катта бир бўлагиди шўролар салтанатининг қарор топиши ва пировардида у салтанат ҳудудида кирган миллат ва элатлар гулларининг эзғиланиб, хазон қилиниб ташланишига, қуллик салтанати занжирларининг узилишини орзу-қилган пок виждонларининг аёвсиз қатағон қилинишига олиб келди. Тарихнинг мана шундай шиддаткор воқеалари ичида шоир ва фуқаро Чўлпоннинг ҳаёти ва ижоди кечди. Шу боис унинг номи билан боғлиқ ҳодисаларни инсоният тарихининг энг долғали, беаёв тўфонлари, пўртаналари туғдирди.

Чўлпон номи билан боғлиқ бу ҳодисалар нималар эди?

Бу, энг аввало, Чўлпоннинг халқимиз эрки, озодлиги йўлида йймон, эътиқод тимсолига айланганлигидир. У «гўзал Туркистон»ни мустақил, эркин ҳолда кўришни шу қадар озру қилдики, болшевик мафкурачилари унинг оғзини бекитиб, нафасини чиқармай турганда ҳам, у «Қишан кийма, бўйин эгма, ки сен ҳам ҳур туғилгонсен!» дея миллатдошларини курашга чақира олди. У курашга чақирибгина қолмади, балки ўзи ҳам шу курашнинг олдинги сафларида бўлди, оқибат шу курашда ширин жонини халқи, Ватани йўлида фидо қилди. Бу Чўлпоннинг фуқаролик бурчи, тўғрироғи, фуқаролик жасорати бўлди. Шўро жангарилари Чўлпоннинг сўнгги нафасигача унинг маслагидан, эътиқодидан, номидан ваҳимага тушишарди, улар катта-катта анжуманлар ўтказишиб, бу ваҳимадан қутулишга интилишарди. Бўлмаса, 1927 йилнинг октябрида Ўзбекистон зиёлиларининг 2-қурултойи деб аталган бутун бир издиҳом

«Чўлпон ва чўлпончиликка қарши курашайлик!» деган шиор остида ўтармиди?! Бундай шиорлар остида ўтган издиҳом ва издиҳомчаларнинг сони, саноғи йўқ.

Чўлпон номи билан боғлиқ иккинчи ҳодиса — бу унинг ўзбек шеърлятида янги йўл, янги йўналиш яратганидир. 1927 йили шўро мафкурачиларининг ҳужумидан Чўлпонни ҳимоя қилишга уринган 22 ёшли ҳассос шоир Ойбек шундай деганди: «Чўлпон янги адабиётда янги нарсалар яратди. Мувашшаҳ адабиёти ўрнига бу куннинг бадий завқига яраша ёқимли, гўзал шеърлар ўртага чиқарди. Бугунги ёш насл унинг содда тилини, тотли услубини, техникасини кўп севади. Ундан кўп гўзалликлар олади». («Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1927 йил 17 май). Чўлпоннинг ўзбек шеърлятига қилган хизматлари ҳақидаги гапларини Ойбек вазият тақозосига кўра, ҳар ҳолда, эҳтиёткорлик билан айтганди. Агар бор ҳақиқатини айтганида, у Чўлпон ўзбек шеърлятини ўзигача кўрилмаган янги йўлга солиб юборди, у ўзбек назмига Европа шеърлятини ижодий пайванд қилган ҳолда XX аср ўзбек миллий шеърлятига асос солди, деган бўларди.

Табиийки, Чўлпон ҳам ижодкор сифатида бунга муайян изланишлар орқали етиб келганди. Шоирнинг «икрорн»га кўра, ўз йўлини топгунича у не-не адиблар остонасига бош уриб бормади?! Чўлпон 1925 йилда ёзган «Улуғ хинди» мақоласида ўзбек мумтоз адабиётини ўқиб, унда «бир хиллик»ка дуч келиб қониқмаганини, жадидлар адабиётини ҳам ўзи излаган янги адабиёт белгиларини, яъни ингичка руҳият тасвири ва жонли тимсоллик ифодасини кўрмаганини, Боту, Ғайратий, Олтой, Ойбек, Жулқунбойларнинг асарларини ўқиганда, улардан қувонса-да, ўзига керакли йўл, услуни тополмаганини ҳиссиёт тафтига берлиб ёзадди. У қардош халқлар адабиётининг янги авлодлари ижодида мурожаат этади. «Тўқайдан тортиб, — деб ёзади у, — Қави Нажмигача — татар адабиётини, Ҳодидан тортиб Жовидга қадар озарбайжон адабиётини... Номик Камолдан Али Сайфи (А. Сайфи)га довур усмонли адабиётини ўқиймен; ё ортиқ янгилик, ғарблик, ё ортиқча шарқлилик! Фақат усмонличадан Ризо Тавфиқнинг баъзи бир янги шакл билан эски руҳда айтган сўфийларча шеърларини ўқиймен, шуларга дурустгина қонамен; ундан кейин Яҳё Камолнинг «Саъдобод» руҳида баъзи нарсалари. Фақат улар шу қадар озки...

Ана шу вазиятда экан, ҳалиги улуғ зот (Рабиндра-

нат Тагор — Б. Д.) менга йўлуқди. Шундан кейин чинакам қондим!» («Маориф ва ўқитғувчи» журнали, 1925 йил, 7—8-қўшма сон, 74-бет).

Шоир Чўлпон ўзи излаган «ёмби»ни Р. Тагор асарларидан топади. Унинг бу қадар излаган шеърини «ёмби»си қандай ёмби, унинг бунчалик излаган «йўл»и қанақа йўл эди? Чўлпон ёзади: «Қўлим қалтираса ҳам, юрагим ўйнаса ҳам, қудратим етмаса ҳам, ўша «Шарқ ва Ғарб ўртасидаги олтун кўприк»ни элимга танитмоқчи бўлдим». (Ўша манба).

Чўлпоннинг бу гаплари ўзбек адабиётининг бошқа бир даҳоси Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романига ёзган сўзбошисидаги фикрларига нақадар ҳам оҳанг! А. Қодирий ёзади: «Модомки, биз янги даврга оёқ қўйдик, бас, биз ҳар бир йўсинда ҳам шу янги даврнинг янгиликлари кетидан эргашамиз ва шунга ўхшаш дostonчилик, романчилик ва ҳикоячиликларда ҳам янгиликларга, халқимизни шу замоннинг «Тоҳир-Зухра»лари, «Чор дарвеш»лари, «Фарҳод-Ширин» ва «Баҳромгўр»лари билан танишдиришга мажбурият ҳис этамиз».

✦ А. Қодирий таъкидлаган «янги даврнинг янгиликлари» — бу замонвий насрчилик, аниқроғи, замонвий Европа адабиётига хос янги йўл, деганидир. Абдулла Қодирий ўз даврида эски усул, яъни мумтоз адабиётимизга хос усул билан замонвий Европа адабиётига хос янги усул — «янги приём»ни моҳирона пайванд қилган эди. Шу боис «Ўтган кунлар» миллий ўзбек романчилигига асос бўлди. Худди шундай ҳолни Фитрат ижодида ҳам кўриш мумкин. У драматургияда Европа йўлидан усталик билан фойдаланди. Буни, айниқса, шекспирона ёзилган «Абулфайзхон» фожиасида сезса бўлади. Бу билан Фитрат замонвий ўзбек миллий тарихий драматургиясининг тамал тошини қўйганди.

Хулоса қилиш мумкинки, Чўлпон, Қодирий, Фитрат янги — XX аср ўзбек миллий адабиётига асос солдилар. Бу қадар ижодий бахт ҳаммага ҳам насиб қилавермади. Шу жиҳатдан Чўлпоннинг шон-шарафга буркалган номи ўлмас, абадийдир. У тарихнинг муҳим бурилиш нуқталарида ижодкорлар зиммасига ҳам юкланиб турилган жуда улуғвор вазифани тўғри илғаган ва аъло даражада бажарганди.

Шоир Чўлпон ўзбек шеърисига қандай янги бадий хусусиятлар олиб кирди? Буни юқорида кўрганмиздек, Ойбек тилда, услубда, техникада деб белгиланганди. Адиб Ойбекнинг фикрини сал кенгайтирадиган

бўлсак, шундай хулоса келиб чиқади: Чўлпон, энг аввало, шеърятнинг нафис жуссасини қийнаб турган «юк»лардан халос қилди. Бу «юк» мумтоз шеърятимизнинг кўрки ва фазилати бўлиб келган, Алишер Навоий, Заҳриддин Бобур, Бобораҳим Машраб каби даҳолар ижодини юксақларга кўтарган, XIX аср охири, XX аср бошларига келиб эса аксар шоирлар томонидан бир «қолип»га айлантирилган, «қофия», «радиф» каби шеърят «кишан»ларига асир аруз вазнига хос «эски усул» эди. Чўлпон арузда эмас, бошқа вазнда эркин, енгил, самимий, замонавий, эҳтиросли шеърлар ёзиш мумкинлигини англади. Бу замоннинг талаби, эҳтиёжи эди. Шу сабабли унинг шеъряти бевосита «юрак қолипи»да қуюлган эркин сўзлардан ташкил топди.

Чўлпон арузни «эски усул» деб атаб, унга рағбат билдирмаган экан, бу унинг арузни бутунлай инкор қилгани эмасди. Гарчи у ўзини «аруздан бебаҳра Чўлпон» дб атаган бўлса-да, бу вазнда ҳам гўзал ғазаллар яратди. Бироқ у янги замон адабиёти асосан бармоқ ёки эркин вазнда яратилиши мумкинлигини биринчи бўлиб теран ҳис этолди.

Чўлпон вазнигина ислоҳ этиб қолмади. Унинг шеъряти руҳан ҳам бутунлай янги эди. Чўлпон шеърятига замоннинг катта-кичик воқеалари, халқ дарди, орзу-армонлари, майшати, интилишлари бевосита мавзу бўлиб кирди. Демак, унинг шеъряти XX аср ижтимоий ҳаёти билан, яъни ўз даври билан чамбарчас боғланган эди. Бунга унинг мазкур тўпламдан жой олган деярли барча шеърлари мисол бўла олади.

Чўлпон ўзбек шеърятига янги усул олиб кирди, дедик. У қўллаган поэтик усул, у қўллаган тимсол ва тимсоллилиқ унгача учрамаган бадий ҳодиса эди. Бирикки мисол. Шоир, тимсолли қилиб айтганда, шеърининг бошланишида бир «ғунча» кўрсатган бўлса, у сал ўтгач, «гул»га айланган ҳолда намоён бўлади. Унинг «Сирлардан» шеърда дастлабки мисраларда «соч» ва «сир» сўзлари келади. Кейинги мисраларда бу сўзлар янги маъно англатиш учун яна ишлатилади, яъни «ғунча» «гул» бўлиб очилади. Ёки унинг «Табиатга» шеърини олайлик. Шеърнинг дастлабки мисраларида «малак», «пари» чорланади. Сўнг улардан келмаслик илтижо қилинади. Чунки «пари», «малак»лар нурдан яралган. У эса тупроқдан вужудга келган бир «йўқсил». Нур, ёғду билан тупроқ наҳотки тенглашолса?! Мана шундай тимсол, тимсоллилиқ Чўлпон шеърятига хос хусу-

сиятдир. Бу йўл, бу усул Чўлпон йўли, чўлпонона усул эди. Таассуфки, Чўлпондан сўнг бу усул ўзбек адабиётида давом эттирилмади. Бунга шўро мафкурачиларининг Чўлпон йўлини, услубини бадном қилишга урингани сабаб бўлди.

Чўлпон шеърятининг Европа поэзиясига монанд ҳис-туйғуларига бойлигини дастлаб 20-йиллари Германияда ўқиган ватандошимиз Аҳмад Шукрий айтган эди. У «Чўлпон Чўлпондир» сарлавҳали митти мақоласида ёзганди: «Чўлпон оти қулоғимга кирдикча, кўзимга Шекспир кўринадир-да-турадир. Шекспир лиризмаси билан Чўлпон шеърятти орасинда нақадар айирма ахтарсам-да, они тополмадим. «Уйғониш»ни неча топқирлар ўқиб чиқдим. Шекспирни муталаа этдим.

Энг сўнг: «Шекспир Чўлпондир ёхуд Чўлпон Шекспирдир...» деган фикрга келдим. Чўлпон шеърлари Шекспир жўшқинлиги билан тўладир. Чўлпон оқкўнгиллиги Шекспир самимийлигидан ўтадир. Чўлпон бизда севги тангриси, сезги яратувчисидир. Чўлпон — лирик, Чўлпон шоирдир. Чўлпон Чўлпондир». («Кўмак» журнали, Берлин, 1923 йил, 1-сон, 19—20-бетлар).

Дарвоқе, Чўлпоннинг бадий салоҳияти ҳақида гап кетганда, кишини ҳайратга соладиган жиҳатларини эслаш жоиздир. Унинг «Уйқу», «Табиатга» сингари шеърларини ўқиган киши бундай ҳайратангез асарларни оддий инсон яратиши мумкинми, деган ўйга боради ва «Наҳотки, Чўлпон тилига (қаламига) «ғайб»дан шеърый садолар, оҳанглар солинса (қуюлса)?!» деган фикр унинг кўнглидан ўтади. Бейхтиёр ўйга толасан: «Наҳотки, шоирнинг «Дамлар», «Мен шоирми?» шеърларида ифодаланган фавқулқоинот ҳодиса рост бўлса?!... Наҳотки қоинотнинг узвий силсиласини топиб, шоир унга уйғун ҳолда ижод шавқига берилган бўлса?!»

Афсуски, Чўлпоннинг шеърларидаги бу қадар юксак бадийлик шўро мафкурачилари томонидан атайлаб пастга урилиб, «символизм» деб аталди. Негаки, уларнинг фикрича, символизм (рамзиюнлик) реал ҳаётга эмас, мавҳумотга асосланади, шу билан Чўлпон — идеалист (маънавийюнчи), демак, у буржуа шоири, миллатчи, деган хулоса атайлаб чиқарилди. (Бунга Айн, Ойбек, Усмонхонлар орасида 1927 йили бўлган баҳс материаллари мисолдир). Чўлпоннинг шеърятти символизм (рамзиюнлик)га ёрқин мисол тариқасида адабиёт назариясига оид китобларга, шўро даври дарсликларини

га киритилди. Жумладан, адабиётшунос А. Саъдий шоирнинг «Уйқу», «Ниманинг ҳиди» шеърларини шундай баҳолаганди. (Қаранг: Профессор Абдурахмон Саъдий. Адабиёт масалалари ҳам ўктабирдан кейинги ўзбек адабиёти. I-ичи қисм. Ўзбек адабиётини ўрганнишга кириш. Самарқанд, 1931 йил, 32—34-бетлар).

Чўлпонга 1927 йили шўро мафкурачилари томонидан бошланган ҳужум бора-бора унинг ижодини бўғди, бундан кейинги ёзган шеърларида чинакам, чўлпонона усул ёрқин кўринмайди. Бунга мазкур мажмуани ўқиган ҳурматли китобхоннинг ўзи ишонч ҳосил қилади.

Шоир, албатта, чўлпонона шеърларини ёзишга дабдурустан эришгани йўқ. Дастлабки шеърларида (масалан, «Туркистонли қардошларимизга») жаҳид шоирларининг изидан бориш кўрилса, бошқаларида татар, озарбойжон, усмонли турк шоирларига эргашиш сезилади. Буни ҳатто ўша шеърларнинг тилида ҳам кўра-миз. Чўлпон «Гўзал» шеъри билан ўз йўлини, чўлпонона усулни топди, дейиш мумкин. Мана шу парчасида шоир миллий заминда кўкартирган шеърий ниҳолинни кўрсата олди.

Чўлпон нисбатан унча кўп бўлмаган муддат давомида ўзбек шеърятини тамом янги йўлга буриб юборди. Мана шу хизматнинг ўзи шоир Чўлпонга халқимизнинг абадий ҳурмат-эъзозига сазовор бўлиш ҳуқуқини беради.

Энди мажмуа ҳақида бир-икки сўз.

Мажмуа, аввало, кенг китобхонларга мўлжалланган. Айни пайтда, уни тузувчи талабалар, аспирантлар, умуман Чўлпон ижодини ўрганувчиларни ҳам назарда тутгани учун шеърлар мутлақо хронологик тарзда берилди, изоҳлар билан таъминланди. Изоҳларни ўқиган киши шоир ҳаётининг қандай ва қаерларда ўтганини билиши билан бирга, унинг ижодий ўсишини ҳам кузатиш имконига эга бўлади.

Яна бир гап: шоирнинг 90-йиллар атрофида эълон қилинган китобларида муайян сабаблар билан ўтиб кетган матний хатолар имкони борича тузатилди. Айтайлик, унинг «Қайтиш» шеъридаги бир мисра «Баҳорни соғиндим» тўпламида «Мен яна жинланмакчиман» деб берилган. «Яна олдим созимни», «Асарлар»нинг I-жилдида бу мисра «Мен яна жонланмакчиман» тарзида ёзилган. Мажмуани тайёрловчи бу мисрани асл нусахадагидек «Мен яна жинланмакчиман» деб ёзди.

Шоирнинг «Опоқ ой» шеърида «У ёшларинг «жумак» бўлиб уйишиб» мисрасидаги «жумак» сўзи бошқа нашрларда мазмунга путур етказадиган тарзда бузиб берилган. Мазкур мажмуада у аслича ёзилди ва изоҳларда бу сўзга шарҳ берилди. Бундай мисоллар анчагина бор. Шунинг ҳам алоҳида таъкидлашни истардикки, мажмуа хатолардан бутунлай холи, дейиш мумкин эмас. «Беайб — парвардигор» деган нақл беҳуда яратилмаган. Бунинг устига, мазкур мажмуани тайёрловчи бунгача шоирнинг нашрга тайёрланган тўпламларидаги кўпгина ижобий хислатларга таянганини мамнуният билан изҳор этади.

Мазкур мажмуани тайёрлашда шоир шеърларида қўлланилган тиниш белгиларини имкони борича аслида қандай бўлса, шундай қолдиришга уриндик. Чунки Чўлпон тиниш белгиларини қўллашда ҳам муайян мақсадни кўзлаган. Олайлик, кўп нуқталарни. Чўлпон ёнма-ён келган икки нуқта, уч нуқта, тўрт нуқта ва кўп нуқталарни шеърлари мутолаасида кичик пауза, пауза, узоқроқ пауза, узоқ пауза билан ўқилишини истаб қўйган ва бу шеър мазмунига муайян таъсир кўрсатиши лозим бўлган. Шуниси ҳам борки, шоирнинг айрим шеърларида шеър тугагунча мисра охирига қўйиладиган нуқта белгиси учрамайди, нуқталар ўрнига нуқтали вергул қўйилган. Бу ўша шеърнинг фикрий узилшсиз, яхлитлигини англатган ва шу боис шоир унинг бир нафас билан ўқилиши кераклигини назарда тутган. Бундай ҳолларни алоҳида тадқиқ этиш олдимизда турган вазифалардан биридир.

«Гўзал Туркистон» мажмуаси шоир Чўлпон таваллудининг 100 йиллигига туҳфадир. Умид қиламизки, Сиз мажмуани ўқиб, олам-олам маънавий озиқ оласиз.

Бойбўта ДУСТҚОРАЕВ,
филология фанлари номзоди.

ТУРКИСТОНЛИ ҚАРДОШЛАРИМИЗГА

Илму маориф ҳам ҳунардан қолди маҳрум бизни халқ,
Маърифатсизлик балосига йўлуқгон бизни халқ.

Бир киши миллатпараст ўлса, деюрлар «дахрий» деб,
Бир киши миллатни сўкса, иззат айлар бизни халқ.

Мактаб ўрнига очилди ҳар маҳаллада майхона,
Нафрат этмак нари турсун, шоду хандон бизни халқ.

Мактаба йўқ бир тийинни тўйга минг сўмлаб берур,
Чораси мушкул касалга мубталодур бизни халқ.

Ибрат олмайдир бошига шунча кулфат келса ҳам,
Мисли бир калтак йўқоткан кўрга ўхшар бизни халқ.

Кўр-да фарқ айлар йўли тўғри ила нотўғрини,
Тўғри йўлга бошласанг-да, эгри хоҳлар бизни халқ.

Ҳар шаҳарда ихтилофдан, «жиққамуш»дан сўз бўлур,
Иттифоқдан сўз очилса, мисли қуён бизни халқ.

Орзу қилмас, ўғлими мактабда айлай тарбия,
Тўй қилуб карнай чолурни орзу айлар бизни халқ.

Бошқа миллатлар солурлар ҳар маҳаллада мадраса,
Онларнинг аксига, солгон чойхоналар бизни халқ.

Бўлдилар бой арманилар пива сотмаклик ила,
Топғонига олуб ичкай, хор бўлғой бизни халқ.

Бошқалар банка очуб, савдо қилуб пул топса-да,
Топканини шунда беруб, оч-яланғоч бизни халқ.

Қес сўзингни, эй «қалам», бас, мунча фарёдинг етар,
Кўп бақирсанг оғизга тошларни откай бизни халқ.

ЎЗБАКЛАР ҲАМ ТУРКИСТОН

Ў з б а к л а р :

Улуғ Туркистон, сенга не бўлди?
Сабаб, вақтсиз гулларинг сўлди?

Ажал келмасдан нега сен ўлдинг,
Салқин қабрга нечун кўмилдинг.

Ешлик вақтингда даврон сурмийча,
Тинч роҳатлик бир-да кўрмийча,

Қабрга кирув замонинг тугил,
Сенинг йўқлиққа очина кўнгил.

Сенинг элларинг вайрон бўлдилар,
Бутун бу олам ҳайрон қолдилар.

Ўзбакнинг эли тамом бузулди,
Олғи кунина умид узулди.

Биюк товларнинг қорлари битди,
Кўллар, дарёлар — бори-да кетди.

Зўр-зўр саҳролар ишдан чиқдилар,
Чаманзорларинг чўллик бўлдилар.

Гулистонингда булбул сайрамий,
Бошқа қушлар ҳам бурулиб қарамий.

Булунлиқларда моллар кўринмий,
Бошқа ерларда борлиқ билинмий.

Не учун булай бизлар бузулдиқ,
Ҳайвон ратина нега тизилдик.

Алла инқироз бизга келами,
Ўзбак элининг ўти сўнами.

Айт-чи бизларга бунинг сабабин,
Сиздан кутабиз бунинг жавобин.

Туркистон:

Азиз болалар, сўзни тинглангиз,
Меним айтканни яхши онглангиз.

Мен бу ўринда ҳозирга ётдим,
Вақтли кунин-да етканин кутдим.

Йўққа бурчулманг, ҳеч бир ўлмадим,
Вақтлиғина бунда йиқладим.

Яхши эшитам сизнинг товушни,
Ичимда сезам улуғ бир ишни.

Сиздан сўрийман баъзи бир сўзни,
Сизлар берингиз шунгор жавобни.

Меним қолдирғон хайрот ишларим,
Алда борларми мадрасаларим,

Онда шогирдлар алда ўқийми,
Фисқ-фасодни олар қилмиёми?

Мадрасаларда мударрис борми,
Адолат бирлан дарс айталарми?

Замон керагини олар билами,
Алла бўлмаса йўққа юрами?

Нечик ҳукм эта халққа қозилар,
Ўзбакнинг элин биларми «бий»лар?

Алда борларми ҳимматли бойлар,
Фақирлар учун шафқатли оғойлар?

Ўзбакнинг эли иттифоқдами,
Йўқса ўз ора ниқ нифоқдами?

Жавоб берингиз ушбу сўзларга,
Тўғри айтсангиз, раҳмат сизларга!

Ў з б а к л а р :

Улуғ Туркистон, йўқдир сўзимиз,
Сенинг олдингда қора юзимиз.

Сени пичротган бизлар бадбахт,
Бизга яхшилик бўлмас ҳеч вақт.

Мадрасаларинг, хайрот ишларинг,
Сенинг қолдирган зўр неъматларинг,

Олар бориси-да хароба бўлган,
Ўзбак элида бори-да битган.

Зўр мударрислар ҳеч бир кўринмий,
Халқнинг ҳожатин олар ўтамий.

Шогирдлар бўлса, беграк тек ёта,
Умрлар ўта сотиб сафсата.

Қозилар, бийлар адолатсизлар,
Олар зулмидан қон тўга кўзлар.

Хайрот ияси халқда кўринмий,
Ондинй кишилар бир-да билинмий.

Иттифоқсизлик беграк кучайган,
Ўз ора даъвий тагин кўбайган.

Улуғ Туркистон, сизга жавоб шул,
Энди бизларга сен ёрдамчимиз бўл.

Ҳурматли бобо, чиқ-чи бизларга,
Ишониб бизлар келдик сизларга.

Бу инқироздан бизни қутқар-чи,
Бўл-чи бизларга ўзинг йўлбошчи.

Тузмади бобо, турди ўрнидан,
Учли бўркини бошига кийган.

Бурилди, боқди ўзбакларина,
Читди юзини бекзодаларина.

Деди «Турингиз, бирга бўлингиз,
Ғарб сафарина бирга юрингиз».

Кетдилар бирга йироқ сафарга,
Худо йўл берсин Туркистонийларга.

Оқ бўз отини минди Туркистон,
Сувсиз саҳролар бўлди гулистон.

Белинда «камар», қўлида байроқ,
Улуғ Туркистон, йўлинг бўлсин оқ!

ГЎЗАЛ ТУРКИСТОН

Гўзал Туркистон, сенга не бўлди?
Саҳар вақтида гулларинг сўлди.
Чаманлар барбод, қушлар ҳам фарёд,
Ҳаммаси маҳзун, бўлмасми дил шод?

Билмам, на учун қушлар учмас боқчаларингда?

Бирлигимизнинг тебранмас тоғи,
Умидимизнинг сўнмас чироғи,
Бирлаш, эй халқим, келгандир чоғи,
Безансин энди Туркистон боғи.

Қўзғал, халқим, етар шунча жабру жафолар.

Ол байроғингни, қалбинг уйғонсин,
Қуллик, асорат — барчаси ёнсин,
Қур янги давлат, ёвлар ўртансин,
Усиб Туркистон, қаддин кўтарсин!

Яйрат, яшнат, ўз Ватанинг гул боғларингда.

ШАРҚ НУРИ

Мулланур Воҳидов руҳига

Сўнг даврда йўқсил Шарқнинг тарихи,
Бир бет бўлсин, оқ сатрни кўрмади;
Дунё тарихини ёзган муаррих
Яхшиликка қаламини бурмади.

Шарқнинг қайси бурчагини қарасанг —
Йўқлик, ўлим, зулм, қарғиш кўрардинг;
«Томуғ» деган сўзни билмак истасанг,
Шарқни бошдан-оёққача юрардинг.

Бир замонлар ер юзида ўз бошли,
Улуғ, шонли маданият туғдирган
У гўзал Шарқ, ширин тупроқ сўнг замон
Бўлди четлар панжасида кўз ёшли...

Унинг бундай қизғончи ҳолига
Ҳар кимдан кўп қон йиғлаган сен эдинг.
Уни эзган йиртқич қўлли маъзинга
Сен улуғ ёв, сен мужассам кин эдинг.

Инсонликка саодатнинг бирдан-бир
Тўғри йўлин кўрсаткучи Марксди;
Бироқ Шарққа қутулишнинг йўлини
Кўрсаткучи улуғ доҳи сен эдинг;
Сендек киши Шарқ элига тансиқди.

Пок сийнангга ўқ откучи душманлар
Ўйламаки, бир ўзингнинг душманинг;
У душманлар — бутун Шарқнинг душмани,
Кўпдан ичиб келган қонларин унинг.

Кун ҳам Шарқдан, ой ҳам Шарқдан чиқадир,
Бироқ бир сен Ғарбда чиқдинг ва ботдинг;
Шунинг учун меним шарқлик руҳимда
Ажаб мудҳиш, қўрқинч туйғу уйғотдинг!

Шарқнинг кунни кирса булут остига
Сенинг сўник кунларингни ўйлаймен;
Ботиб борган ойга қараб: «Ай йўқсул,
У улуғ «нур» сенмасму?» — деб сўраймен.

Эҳтимолдир, сени ҳар бир нарсадан
Азиз кўрган, у сен суйган йўқсул Шарқ,
Руҳларингни ой ўрнига қўйгандир,
Балки бизнинг кўзларимиз қилмас фарқ...

Меним шарқлик кўзим сенинг руҳингни
Шарқнинг ҳар бир бурчагида кўрадир;
Тўғри сенинг у Шарқ суяр руҳларинг
Ал-Хумрода, саройларда юрадир.

Энди ундан учиб ўтди Мисрнинг
Сирлар тўлиб оққан Нили бўйига;
Нилни бўйлаб кириб келди у руҳинг
Фаллоҳларнинг қашшоқларча тўйига;

Ундан ўтиб Суриянинг Шомига
Аср кўрган кўчаларни айланди,
Шу минутда Ҳимолая тоғида
Ҳинд қизига йигитликка сайланди.

Кеча кўрдим уни: Будда ёнида
Риёзатнинг фойдасин ўқурди;
Ўтган куни Нишопурда — боқчада
Хайём билан ишқий шеър тўқурди.

Ўтган ҳафта Чин-Мочиннинг юртида
Канфутсию фалсафасин эшитди.
Бир ҳафтада Эрон бориб Зардуштга
Нича билан қалайсиз деб тегишди...

Ҳиндистонда Бедил билан юргани
Меним шарқлик кўзим аниқ кўрмишди;
Аламутнинг тепасида юрганда,
Меним руҳим орқасида юрмишди...

Шунинг учун суяр сени бутун Шарқ,
Сен — Шарқсан, Шарқ сенмидир, билофарқ.

ГҶЗАЛ

Қоронгу кечада кўкка кўз тикиб,
Энг ёруғ юлдуздан сени сўраймен.
Ул юлдуз уялиб, бошини букуб,
Айтадир: «Мен уни тушда кўрамен.
Тушимда кўрамен — шунчалар гўзал,
Биздан-да гўзалдир, ойдан-да гўзал!»

Кўзимни оламан ой чиққан ёқға,
Бошлайман ойдан-да сени сўрмоқға,
Ул-да айтадирки: «Қизил ёноқға
Учрадим тушимда, кўмулган оқға!
Оқға кўмулганда шунчалар гўзал,
Мендан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!»

Эрта тонг шамоли сочларин ёйиб
Ёнимдан ўтганда сўраб кўрамен.
Айтадир: «Бир кўриб, йўлимдан озиб,
Тоғ ва тошлар ичра истаб юрамен!
Бир кўрдим мен уни — шунчалар гўзал,
Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!»

Ул кеткач, кун чиқар ёруғлик сочиб,
Ундан-да сўраймен сенинг тўғрингда.
Ул-да уятдан бекиниб, қочиб,

Айтадир: «Бир кўрдим, тушдамас, ўнгда,
Мен ўнгда кўрганда шунчалар гўзал,
Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!»

Мен йўқсил на бўлиб уни суйибмен,
Унинг-чун ёнибмен, ёниб-куйибмен,
Бошимни зўр ишга бериб қўйибмен,
Мен суйиб... мен суйиб кимни суйибмен?
Мен суйган «суюкли» шунчалар гўзал,
Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!

«ЯНГИ ШАРҚ»

Эски Шарқнинг бўйнидаги қулликнинг
Занжирларин узуб ташлар «Янги Шарқ».
Шарқ халқининг бўйнидаги зўрликнинг
Асосларин бузуб ташлар «Янги Шарқ».

Шунинг учун Ҳиндикушнинг арслони —
Кўҳ Сулаймон қоплонлари — афғонлар
Қўлларига олуб қилич, найзани
Ҳинд йўлинда оқиздилар ол қонлар...

Шунинг учун Ҳимолоё эрлари —
Ҳинд юртининг арслонлари турдилар,
Қутулсун деб золимлардан ерлари
«Золимларга ўлум!» дея юрдилар...

Шунинг учун Чаноққалъа бўғози
Яна қайтуб турк қонига ботмакда,
Шунинг учун турк боласи — бир ғози
Қизил қоннинг ўртасинда ётмакда...

Шунинг учун Нил бўйининг деҳқони —
Фаллоҳлари тўп остинда қирилди,
Маликаси ҳинднинг, Миср хоқони
Қон устинда Нерун каби керилди...

Шунинг учун турк бешиги — Туркистон
Уйқусиндан кўзин очди, уйғонди;
Юрагинда турк ишқи бор ҳар бир жон
Ғазабиндан илон каби тўлғонди...

Қон ичинда сузмакдадир эски Шарқ,
Қон устиндан тулуъ этар «Янги Шарқ»!

КИМ ХОР?

(Ҳажвий)

Бу замонда, биродарлар, ким жуда хор,
Улум кутуб кеча-кундуз ким кўб йиғлар?
Буржуй хорми? Йўқ, биродар, буржуй кўб тинч.
Нега десанг, Николайнинг пулидир зич!..
Чинувникми? Чинувник ҳам жуда роҳат,
Ҳар кун қилур «памитникка» ул ибодат...
Яна роҳат: самоварчи, айрончиси,
Қабобчиси, мевачиси, найрангчиси,
Извошчиси, саржинчиси, ўтинчиси,
Ҳаммадан хор: мусулмоннинг «4»нчиси!..

ШАМОЛ НИМАДАН ПАЙДО БУЛАДУР

(Эрмак-кулги)

1

Бир шаҳарда, бир мажлиска шул шаҳарнинг ёшлари,
Эл бошида туратурғон раҳбарлари, «бош»лари
Йиғилдилар эл қайғусин қайғулашмоқ ўйида,
Қайғулашиб, дардларига даво топмоқ кўйида.
Бири — элнинг бир ғамини айтмакчийди мажлисда,
Яна бири даво толиб бермакчийди. Шул кечда
Улус учун, балки, бир зўр ишни бошлаб юборуб,
Қоларларди ўзларига шонли бир ном қозониб...

2

Дастурхонга келди ҳар хил мева-чева, қанд, асал,
Аличадан, клубникдан бўлғон қиём, ҳолвайтар.
Ундан кейин кабоб келди товоқларда гердайиб!
Орқасидан ёғлиқ палов «Мен ҳам кейин қолмай!» деб...
Аҳли мажлис таомларга истайини кўрсатди,
Гуллик, гўзал товоқларни қалтиратди, титратди.
Бир товоқни сиз кўрсангиз: ранги бутун ўчувди,
«Биз ҳам энди кетамиз» деб ширин жондан кечувди...

* * *

Ош вақтида шул ёшларнинг энг биринчи сардори,
Шоирларнинг, адибларнинг энг машҳури, номдори;
Бир афанди ҳеч тўхтамай ҳар хил сўзлар сўзлади,

Сўзлашида, ҳеч шубҳасиз, шуҳрат йўлини кўзлади...
У дейдики: «Биродарлар, бизда йўқдир ҳеч нарса,
На ҳикоя, на-да рўмон, на тиётр, на сахна!
«Санъат» деган нафис нарса ҳалқимизга қоронғу,
На мусиқи, на пиону, на-да рақса, на танго!»...
Кўп таассуф, ҳеч нарса йўқ... йўқ, ўртоқлар, ярамас!
Элнинг мундай қолишига эр виждони унамас!
Бу ишларни ишлайтурган фақирингиз — мана мен,
Улусимни бу қизғончли ҳол ичида қўймаймен,
Енг шимарлаб ишга кирсам кўрасизким, бир йилда
Танимаслиқ бир ўзгариш вуқуъ бўлуб бу элда...
Кансертчимизни кўрганда ашулачи Шалапин,
Ямай олмас, гаранг бўлур, синиб қолғон қанотин...
Саҳнадаги тараққийга шошиб қолар Кориеф,
Эманский, «Арабли»лар, кулдургучи Валиеф...
Айтаберсам тамоm бўлмас.. мақтағондай бўлмасун,
«Мақтанди» деб душманларим эрмак қилиб кулмасун...»
«Йўқ, йўқ, — деди бир афанди, — йўқ, йўқ, ўртоқ, йўқ
асло,

Мақтанишмас сўзларингиз, тўғри сўзлар... ва илло
Душман сўзлар, сўзлай берсун, суяксиз тил ўзида,
Бир чақалик маза йўқдир юз минг оғиз сўзида...»

3

Дастурхонлар йиғилди-да, ошлар кетди орадан,
Сўз сўзлашиш адоқ бўлди энди ҳар хил «қора»дан,
Энди навбат келди ҳар хил илмий, фанний баҳсларга,
Уйқу келди, қайғу чўкди... мажлисдаги ёшларга!..

4

Шул вақтда: кўб соқоллик, боши йўғон, пакана,
Юп-юмалоқ, тиши кемшик, майда сўзлик, бачкана
Бир афанди сўз бошлади юз ўгириб адибга,
Сўзларининг биттаси тўғри келмасдан эпга...
«Ука, — деди, — бир сўроғ бор, шунга жавоб берсангиз,
Шамол недан бўлғонини бизга таъриф қилсангиз».
Адибимиз ўйланмоқчи бўлиб бошни қашлади,
Ва дедиким: «Ер курраси тўхтамасдан айланар,
Айланишга кеча-кундуз, ою йиллар боғланар.
Ер куррамиз, шундай қилиб, айланадир, юрадир,
Шул айланиш, юришликдан шамол пайдо бўладир!»...

Аҳли мажлис «тўғри топди» адиббекнинг сўзини,
 «Тўғри айтган» адиббек ҳам пиланглатди кўзини...
 «Шамол недан бўладир?» деб сўрасангиз агар сиз,
 Ул мажлиснинг ҳар фардидан дарҳол жавоб олурсиз.
 У дегайким: «Ер куррамиз тўхтамасдан юрадир,
 Шул юрушлик қувватидан шамол пайдо бўладир»...

5

Шундан кейин илмий баҳслар керак бўлмай қолдилар,
 Зиёлилар уйга қараб йўлларини олдилар...

МЕНИНГ ТОВУШИМ

«Чигатой гурунги» учун

Қайгу тенгизинда ботуб бораман,
 Қутқазгундай кучлар борми ё йўқми?
 Сўнгги тинишимга етуб бораман,
 Қайтадурган ўчлар борми ё йўқми?

Қопқора латтадан ўлик қўйлаги,
 Қипқизил чўғдан-да ўлим ётоғи,
 Гўрга қўймоқ учун шайтон билаги,
 Сўнгги чангқовимга заҳар бор доғи...

Суйганим ерина — ялмоғиз кампир,
 Уртоқлар ўрнига — шерлар, қоплонлар,
 Тилим занжирланмиш, дерларки: «Гапур!»
 Қўнгилнинг физоси қопқора қонлар!

Бирмунча йилдирки қулдай ишлатдинг,
 Энди озроқ бўшаб, жиндак дам олай.
 Тонг отмай туруб кунни кечлатдинг,
 Кеч бўлса-да, ўзим бир ёлғиз қолай!

«Саодат, яхшилик шу!» десанг ишонуб,
 Ўзим ўз бўйинимни байлаб берайин.
 Тўғрилик қуёши чиққанда бўшалуб,
 Ўз ужмохимга ўзим кирайин!..

Нўқ, бўлмас!.. қаршимда янадан милтиқлар,
 Найзалар қайрала бошладн.

Кўр ана душманни, ҳисобсиз кўб ўқлар
Бағримга ирғита бошлади!

Кўр, ана аждарлар, йилон ҳам чаёнлар
Ўт пуркуб, заҳарлар сочдилар.
«Бағрида кир йўқ» деб ишонган ёронлар
Танамдан жирканиб қочдилар...

Қон тўккан, бош кескан, уй йиққан бўлсанг сен,
Эй банда, кел бери, мунда кир!
Чиндан-да каромат эгаси бўлсанг сен,
Тур, қўзғал, эй малъун пир....

ЮРИШ МАРШИ

Истиқболдаги қизил турк зобитларина совға

Ҳайди, юр, қардош, тоғ дема, тош дема,
Қизил Турон учун мол ва бош дема!
Ҳар бир қадамнингда қипқизил қонлар-ла,
Онанг Турон кутади улуғ шонлар-ла!
Кўп йилги ҳасратлар, қайғулар кўнглина,
«Кел, қутқар, ўғлим!» деб ёлину санга.
Бутун умиди сан озод ўғлинда,
Қутқармай солма қилични қинга!..
Сийнасига ёвларнинг панжалари ботмиш,
Нозли тани мажруҳдир, қон оқар... ётмиш —
Оҳ тортар, фарёди юракдан чиқадир,
Кечмишда савлати дунё йиқадир!..
Кўтар байроғингни, ўйнат қиличингни,
Солдир душманингга ҳайбатлар сочуб,
Қаршуларсак роҳат кундуз ҳам кечангни,
Қизил Туроннинг ёпиқ бахтини очуб!..

ҲОЙ, ОЧ КАМБАҒАЛ!

(Русчадан)

Ҳой, сен, оч камбағал,
Чиқ ертўладан!
Шодлик куни келди,
Кўрмайсанми сан?
Найзани қўш — милтиққа,

Урдага тўғрила тўпни,
Бошла ҳужумни!
Тут ўққа,
От! —
Ғайрат кўрсат!..
Эшитасанми, тезотар
Трр-трр тариллар...
Зувуллаб учмоқда шрапнал...
Ол тўғри ва сокин мўлжал —
Қасрларга! —
Зеро улар
Оғиринга тажассум ҳайкал...
Кўрасанми, бир тўп ишчилар
Қавлай бошладилар ҳандақ,
Ортиқ мумкин бўлмади чидамақ:
— Қўзғалишдилар!..

* * *

Азиматли пойтахтнинг кўчасига чиқдик биз,
Қўлимизда даҳшат билан ўйнар найзамиз!..
Қалисонинг осмонга боши тега тоқлари
Эрмак қилуб бизни кулди...
Азиматли қасрларнинг улуғ-улуғ равоқлари,
Гўзал, ёруғ ойналари
*...тшиланди, хира бўлди...
Ғазаб билан устимизга ҳадеб ўқни ёғдирдилар,
Аллақайда, йироқ ерда... гуруллатиб запп бердилар.
Йироқлардан эшитилди: ихтилолнинг фарёдлари,
Огоҳликка урадурган жомнинг ҳазин оҳ-додлари.

* * *

Саройларда бойлар бўлса, хавфлариндан титрадилар,
Пуплар бўлса, тахт олдиндан бизга лаънат йибардилар...
Ҳам илаҳлар, ҳам азизлар урсун дея бизнинг ҳақда
Ҳадеб тилак тиладилар.
Бизнинг устда сайҳа билан ёрилдилар шрапналлар,
Тошларни ҳам парчалади теккан ўқлар,
Бир ҳафта.
Энг охирда —
Биз енгдик-да!..

* Сўзини ўқиб бўлмади.

Ҳой, оч камбағал,
Ғалаба байрамини шодлик билан ўткар!
Кечмишда ғазаб, фалокат,
Кечмишда очлик, ҳалокат...
Айт «Хуррият ашулласи»ни!
Қизил байроқ —
Юқорироқ!
Малаклар қилур хитоб:
«...Чиқар офтоб,
Чачар шўъласини!..»

Уч..

Табибим Муҳаммад Саидга бағишлаб

Олайтирма кўзингни, дажжол,
Зўр озингдан оташ чочма, аждар,
Малъун душман, сен-да қилма жанжал,
Кучлик ўчим қўймас сизни, ҳайдар...
Таним заиф... қоним йўқ... мен хаста,
Шунинг учун қутурарсиз, эркин...
Қувватланар... қонга тўлар... хаста,
Эзар сизни, янчар... келар бир кун!
Муҳаммад Саид!
Юракдаги амалимнинг юлдузи
Сенинг эзгу қўлларингда нур чочди,
Хаёлимнинг қора кийган ҳур қизи
Парда тўскан юзин сенга очди!..

ТЕМИРЧИ

*(Меҳнаткаш инқилобининг икки сана даври
муносабати-ла)*

Манзара

Темирчи дўкони

ОВОЗ: Тақ, тўқ, тақ! тақ, туқ, тақ.

ТЕМИРЧИ *(ишлаб туриб)*:

Қабул қилгин тилагимни, тангрим,
Бақувват қил биллагимни, раббим!
Шу билакнинг кучи билан ўн жон

Топиб ейдир кечингундай ош-нон!
Еш гўдаклар менга кўзини тиккан,
Қари чол ҳам кампир бошини буккан.
Аввалгилар: «Ота, нон!» дер менга,
Кейингилар: «Бола — жон!» дер менга,
Ҳаммасининг оч-тўқлиги мендан,
Меним эсонлигим эса, сендан!
Қайтармагин тилагимни, шоҳим,
Сенгагина бутун додим, оҳим!..

* * *

ТЕМИРЧИ (ўғлига):

Ур, ўғлим, ур, қаттиғроқ ур,

Темир кўпроқ чўзилсин!

УҒЛИ: Омбир билан сен маҳкам бур,

Қайрилсин-да узилсин!..

ТЕМИРЧИ: Нега, ўғлим?

УҒЛИ: Оҳ, отажон,

Жуда ёмон чарчадим...

Қорним очди..

ТЕМИРЧИ: Кел, болажон,

Яна жиндак, ростладим —

Мен буёғини.

УҒЛИ: Кун кечкирди.

ТЕМИРЧИ: Ишимизни тамомлаб,

Уйга бориб тинчланармиз

Озуғимизни ғамлаб!..

* * *

ТЕМИРЧИ: Ушла маҳкам!

УҒЛИ: Хўп, ушладим!

ТЕМИРЧИ: Яқинроқ тут!

УҒЛИ: Хўп, мана! Вой!..

ТЕМИРЧИ: Не бўлди?

УҒЛИ: Қўлим куйди...

Нима қилай, жон дада

(ўиғи)

ТЕМИРЧИ: Э худойим, бир ўғлимни —

Ёрдамчимни кўп кўрдинг.

Келиб-келиб бир бечора

Темирчини куйдирдинг...

(Оққан ёшини суртар)
(Ўзи бир қўлинда темирни ушлаб, бир қўлида
болға билан урар)

ОВОЗ: Тақ!

ТЕМИРЧИ: Вой болам!..

ЎҒЛИ: (ҳайрон): Нима бўлди?

ТЕМИРЧИ: Эзди болға қўлимни!..

ЎҒЛИ: Вой, худойимей!..

ТЕМИРЧИ: Нега мунча эзадурсан қулингни?..

Шундай бойлар бордирларким, ҳаётлари тамоман
Таъминланмиш, бир неча йил ишламаса оч қолмас..
Мен бечора бир кунгина ишламасам, топмасам,
Уй ичида ўн жон бордир...)

ЎҒЛИ: Бир бурда нон тополмас...

ТЕМИРЧИ:

Мен бечора, ўғлим билан то эртадан кечгача
Тинмай ишлаб бир рўзгорни нари-бери эплардим;
Бир-икки кун ишлай олмай қолсам бутун рўзгорнинг
Бир бурда нон топа олмай оч қолишин...

ЎҒЛИ: Билардим!

ТЕМИРЧИ:

Шунинг учун билагимда куч бор вақт ишладим.
Ёзда ёниб ёз ўткардим, қишда ушуб қишладим.
Энди букун ёрдам эткан бир ўғлимнинг қўлини
Яра қилиб сўлдирдинг сен умидимнинг гулини...
Ўз билагим кучлик бўлса, яна ишни қилардим,
Рўзгоримни бир иш қилиб эплаб олиб юардим.
Ўзим соғ деб шукр қилиб, ўз қўлима зўр бердим.
Ўз қўлимнинг зарбаси-ла бармоқларимни эздим...
Энди меним рўзгорим нима бўлиб қоладир.

ЎҒЛИ: Кераксиз бир оилани... худо қайтиб оладир...

(Йиғи...)

ҲУКМ КУНИДА

(Золимлар ҳукми олинда турғон қизил можор
қардошларимиз учун)

Кенг, эркин, ҳур Можористон,
— Ёвларнинг кириши бирлан
Бўлди бир қора зиндон,
Ўлтирди тахтига шайтон...

* * *

Ундаги мазлумлар, бечора,
Камбағал халқ учун ёнғон.
Қаҳрамон эрларни... оҳ ана, бир қара,
«Ҳокимлар» олдинда турғон...

* * *

«Ҳокимлар» олдинда турғон,
Юзлари қайғули, маъюс...
Уйлама «ўлимдан қўрққан»,
Уйлама, сўйлама, тек, сус!

* * *

Улар ҳам қўрқмаслар ўлимдан,
Уларга яшамак, ўлмак —
Энг оддий бир нарса... йўлиндан —
Номусдир, жиноят — қайтмоқ!

* * *

Маҳзундир...
Маъюсдир...
Қайғули...

юзлари,
Негаким, байроқлар тушди,
Бўш қолди орқада излари...
Ҳокимлик «олтун»га кўчди...

* * *

Қўнгиллар ўйлайдир бу аччиқ ўйларни,
Йиғлайдир ёш тўкиб бу кўзлар,
«Фақирлар қонин»да бўлаётган «тўйлар»ни
Қўрганда сўладир юзлар...

* * *

Юзлари қайғули, кўзлари ёшландир,
Узлари қаҳрамон, дадил,
Қурамас ўлимни, дўстлари саслидир,
Дунёни титратар у эл...

* * *

Эй ҳоким,
Эй хоқон,
Эй қирол,
Эй шайтон,
Ҳукм этар,

Қутураp

кунингдир бу кун.

Тантананг, дабдабанг олмасин ёддан,

Уч олиш куни бор, у кун!..

* * *

Ул кунда тўкилиб кўп қонлар, кўп жонлар

Сенинг-чун этилуp қурбон.

Охирда ялтирар юлдузлар, нймонлар

Покланур, оқланур виждон.

Қутулар шўрингдан, зулмингдан,

Эй шайтон,

Инграган инсон!..

ШАРҚ ҚИЗИ

(«Синглим»га)

Айталар-ким, совуқ, ғамли, қора қиш

Утби кетиб, келмиш чиройлик баҳор.

Гулга ошиқ бўлуб сайрар эмиш қуш,

Гул ҳам у қушларга нозланиб қарар.

Айталар, талада еp бети тамом

Қўм-кўк духобадан кўйлақлар киймиш.

Хўрозлар чақириб, юзин очса тонг

«Сабо»нинг лабини ошиқлар эммиш...

Ҳар кимда бир шодлик, ҳар кимда бир руҳ,

Ҳар ким кулиб қарар эмиш дунёга.

Ҳатто, чол бобойлар айталармиш: «Ууҳ,

Чиқиб юрсак эди ёзги ҳавога!»

Фақат, мен бир ўзим, Шарқнинг бир қизи

Баҳор келганини кўрмай қоламен:

Узун, қора қишнинг кетмасдан изи

Унинг «дўсти» кузни кутиб оламен.

Меним учун ёруғ дунё роҳати —

Тўрт девор ичида кўзлар ўйнатмоқ,

Меним учун улуғ шодлик соати —

Телба кўкрагимда «ўйлар» уйғотмоқ...

Мен бир Шарқ қизимен, Шарқнинг ўзидек

Бутун таним, жоним «хаёл» уяси,

Меним қора кўзим кийик кўзидек
Белгисиз овчининг ўқин кўргуси...

Айталар-ким, ёзда ҳар бир жони бор
Эркин нафас олар, шодланар, яйрар...
Айталар-ким, Шарқда боғлиқ хотинлар
Ул ёруғ дунёга на замон кирар?..

ХАЁЛИ

Кўнгилдаги муҳаббатнинг учқунин
Хаёлимнинг бир бурчида беркитдим.
Ул учқунининг кучлигидан сийнамда
Ҳеч тузалмас, оғир яра бор этдим.

Қулоғимга «Ол, бахт» деб эшитилган
Азонларни шайтоний деб ўйладим:
Шунинг учун бахт берган малакка
Турли-туман афсоналар сўйладим.

Сочларини ўйнаб туриб эшитди
Ва деди-ким: «Афсоналар беҳуда!»
Бу сўзлари қулоғимга етишди
«Оқдим, — дедим, — қонли, зардобли сувда...»

«Оқ-оқ, — деди афсоналар султони —
Сенинг тахтинг, бахтинг унда кутади;
Ул зардобли, қонли сувлар остида
Қора кийинган жонинг «жилва» этади».

Кет, эй шайтон, босирқадим... қўрқамен;
Кет, кет... Қилич синган, қалқон тешилган,
Кўрасанми? Мен эзилган, ётамен,
Устимга-да «бало тоғи» йиқилган...

Сўнгги нафас, охириги дам, ай малак,
Кел, бир қара, сўнгга йиқилсун фалак...

ТАБИАТГА

(Саидалихўжага бағишлаб)

Кел, малак, кел, кел, парц, кел, кел ўпай бир эркалаб,
Кел қуёш чиққунча ўптир... кел ўпай бир эрталаб...

Кел қучоқлай, кел құлингги, бармоғингни бир кўрай,
Кел кўзингга кўз солай, кел кўрай, сўнгра ўлай...

Келма-келма, ай пари, сен, танларинг нурдир сенинг,
Танларинг нур, юзларинг нур, тенгларинг хурдир сенинг...

Ёқти ойлардан қуюлғон ёғдулардандир танинг,
Кўк юзида барча юлдузлар севивчингдир сенинг...

Кўлагангдир боқчаларга турли гулларни сочар,
Кўз қарашингдир сенинг элга саодатлар очар...

Уйнашингдир, ўйноқи юмшоқ шамолни кўзғатар,
Тўхташингдир, дунёда барча «ҳаёт»ни тўхтатар,

Сўзлашингдир, боқчаларда барча қушни сайратар,
Бир табассум қилмоғингдир, барча жонни яйратар.

Куйлашингдир, уйқуда қотган жаҳонни уйғотар,
Уйқудан турган жаҳон ул куй биландир, тўй этар...

Қайғуриб қолган чоғингдир, барча жонлар қайғулар,
Ҳар томонда қайғу-ҳасрат, ҳар азиз жон оҳ урар.

Кўк юзини қоп-қора, машъум бўлутлардир, ўрар,
Ул булутлардир ёруғлиқнинг юзин қоплаб турар.

Ул булутлар устига отдек миниб девлар чопар,
Ҳар уришда қамчини ўтлар ёнар, чақмоқ чақар:

Ул булутлар чопсалар девлар билан осмон бўйи,
Унда бошланса жин, алвасти ва шайтонлар тўйи,

Кўк гурилдар, сел ёғар, дўллар қуяр, тўфон босар,
Қум кўчар... тоғлар қадар қумлар кўчар... йўлни тўсар...

Зўр денгизлар наъра тортар... жон сўрар, тўлқин чопар;
Қатта тўлқинлар келар-да, майда тўлқинлар қочар...

Майда тўлқинлар «ўлим» рақсин этарлар куйлашиб,
Сўнг қирғоққа чиқарлар «жонлилар»ни йўқлашиб...

Келма-келма... мен фақир... бечора... йўқсил бир киши;
Мен каби йўқсил кишининг ёғдуларда не ишч?...

ПЎРТАНА

Пўртана қўзғолди, пўртана юрди,
Пўртана ўзини қирғоққа урди,
Пўртана олдида бир кема кўрди:
Ичида зич одам... ўйнатди, сурди!

Ул кучлик, ул ботир, ул қўрқмас, юракл,
Ул мағрур, керилган, ҳам мажнун, ҳовли
Фарёд дер қирғоқлар, ундан шу туғролик
Шаҳардек кемалар унга бир «луқма»!..

Ул ўзи қон ичар, жон олар бўлса-да,
Бағрида севгиси кучли;
Бақриб, ўкириб, югуриб юрса-да,
Гўзални суювга ўчли...

Сув қизи,
 чиройлик, сочлари қоп-қора
Бўйнидан сочилган тарқоқ;
Кўзлари дил тортар, йироқдан бир қара,
Илиндинг... раҳмсиз ул тузоқ...

Кўзлари кийикни кўр қилди, кўрмадинг,
Сўзлари булбулни тутқун;
Юзлари ойларни ботирди, билмадинг,
Булутлар остига қочиб кирди кун!

Ана шу гўзални, ана шул малакни,
 Йўқ, янглиш... фалакни
Пўртана кўксида сақлар;
Ерлар сарф этар ғайратни, эмакни,
 Ишқилиб малакни,
 Йўқ... жаҳон, фалакни
Оқ кўпик ичида оқлар!
Баъзида ҳисобсиз оқ кўпик ичига
Султондек тутқизар уни;

Дам кўкка ирғитиб, дам тортар кўксига
Шу йўлда ўйнатур қизни,
Кулдириб у нурлик юзни,
Суйдириб у оҳу кўзни,
Қул қилиб сизни ҳам бизни...

Кўпиклар... у оппоқ саноқсиз кўпиклар
Юлдуздек жимилдаб туралар;
Кўпиклар... у кичик, чиройлик кўпиклар
Ошиқнинг кўнглидан уралар...

Қичқирар, бўкирар-бўкирар йўлбарсдек,
Югурар, секрар, отилур девдек.
Олдида ҳеч тўсиқ, ҳеч монеъ қўймасдек
Интилар... ўнг-сўлин кўрмай!...

Кўтарса бошини кўкларга тегадир,
Булутлар, чақмоқлар даҳшатда;
Эгса ул бўйнини — кўп вақт эгадир,
Сув тегин кўрасан ваҳшатда.

Жонворлар қўрқувда... даҳшатда титрайдир,
Балиқлар ўлимни куталар;
Кучлиги кучсизни ютмайди-ситмайди,
Қўрқувдан оғулар юталар!...

Денгиз тинч, қўрқув йўқ, Қиёмат ухлайдир,
Пўртана жимжитдир — ўйда,
Шамолни пўртана қўзғатмай сақлайдир,
Қўзғалмоқ деган сўз йўқ ўйда.

Бу маҳшар, қиёмат, пўртана. Тўлқинлар —
Ҳаммаси йўқсилнинг кўнглида.
Бир дамда дунёни куйдирар вулқонлар
Ожизнинг у ўтлик дилида...

Ўйна, ай тўлқинлар, пўртана, даҳшат сол,
Қирғоқлар титрасин қўрқиб;
Кўк юзи, ер ости тинч бўлса — ваҳшат сол
Дарёдан сув ташлаб, пурқиб!

Бу меним кенг кўнглим ғалвани, жанжални,
Тўполон, қўзғалиш, чувалаш,
исёни, тўфонни
Суядир; шунинг-чун дунёни, жаҳонни,
тоғ ва тош —
Ҳаммасин ағдармоқ истайдир,
ёнадир, куядир...
Ўйна, ай пўртана, тўхтама, қувват ол,
Чоғ келгач, эриниб ётма, ухлама,
бўлмасин йўқлама.

Кўп эзган душмандан,
паст жондан
Учни ол, ўчни ол, ўч ол!...

УЛУҒ ЙЎЛДА

Йўлимизда чўллар, сувлар, денгизлар,
Босувчисин таниб бўлмаслик излар,
Шул изларни босиб, денгизлар кечиб,
Буюк амал билан борамиз бизлар!

Юракдаги сақлаб борган амаллар
Йўллардаги денгизлардан улўғроқ;
Эзилганлар тилак тилар бу йўли
Аввалгидан тўлуғроқ;
Маҳкам қилиб боғланилган камарлар!...

— Тезрак!

— Қанот!

Қушлар янглиғ учайлик.

Кенг чўллардан, денгизлардан кечайлик,
Шарқнинг эски чигалини ечайлик!

ЕРУҒ ЮЛДУЗГА

(Хазар эсдалиги)

Гўзал юлдуз, нурли юлдуз, тез сўзла,
Оталарнинг тарихдаги хатосин;
Шул хатодан осуғланиб ёвларнинг
Эл кўксида сурган ишрат, сафосин.

Сўзла, англаб ўтгандаги турмушининг
Бутун қонлик, шонлик, жонлик ерларин.
Кўз олдимда жилвалантир юрт учун
Жонлар бериб, қонлар тўккан эрларин.

Уйнат, қўзғат, тўлқинлантир, ҳовлиқтир
Кенг Хазарнинг кўм-кўк, юмшоқ сувларин.
Сўзлаттириб чарчат, ҳорсин, чарчасин,
Тери оқсин, кўкка чиқар буғларин.

Кўпиклантир, майда оплоқ кўпикдан
Кўйлак кийдир, ясантир сув бетларин.

Ул сувлар-ла пардоз қилдир, кийинтир
Тоғлик, тошлик қирғоқларин, четларин.

Нега жимсан, нега жавоб бермайсан,
Нега кўзинг қизаринди, ёшланди?
Нега юзинг сўлган каби юмшарди?
Нега сенда бир талваса бошланди?

Биламан мен: сўзламайсан шунинг-чун
Сўзлайдирган яхши сўзинг йўқ эрур.
Оғиз очсанг йўқсил элни эзмакка,
Қон қилмоққа ҳасратларинг кўп эрур.

Майли, майли, қандоқ аччиқ бўлса ҳам,
Тўғри сўзни яширмасдан сўзлай бер.
Ҳар қанчалар юрак ёрғич куй бўлса,
Ботир бўлиб секингина куйлай бер.

Утганларнинг заҳари ҳам бу кунда
Кўнгишларга тегмай ўтар кабидир.
Кечмишларнинг йиғиси ҳам шу кунда
Йўқсул дилни суюнтирар кабидир.

Фалокатлар кўрган ота-боболар
Истиқболнинг қимматини билмаган.
Эл ва юртни сақлар учун сўнг хонлар
Тузуқкина чора-тадбир қилмаган.

Биз йўқсуллар бошқаларга қул бўлиб
Чет оёқлар товонида эзилдик.
Ҳар ярамас, ҳар бузуқнинг тагида
Алам тортган, жабр кўрган биз эдик.

Етар, бўлди. Мени гапга солдинг-да,
Ўзинг унда тинглабгина турасан:
Яна тагин таъспрланиб сўзимдан
Оҳ-воҳ қилиб ўзни ҳар ён урасан.

Сўзла, сен-да тилларингни ўйнатиб
Эски олам ичра бизни олиб бор.
Яшрин ётган пардаларни, зулматни,
Қараб турма, нуринг билан йирт, юбор.

Ялинтирма, бошқаларга ялинган —
Кабир сен ҳам ялинтирмоқ истайсан.

Эзилганни эзишликка, сен гўзал,
Озроқ шарм, озроқ ҳаё қилмайсан.

Сўзла, англлат, гўзал юлдуз, тез сўзла,
Мен-да сенинг чиройингни сўйларман.
Хазардаги кўликларга бирлашиб
Сени мақтаб ширин куйлар куйларман.

Оғиз очдинг, товшинг келди, эй юлдуз,
Сўзла-сўзла, ёт киши йўқ, иккимиз...

«ЎЗБЕК ҚИЗИ» УЧУН

(Усмонлича)

Кўруюрам: ҳар бир элнинг кўкинда
Йилдизлари порил-порил ёниюр,
Йилдизларинг ера сочон нуриңи
Ҳар бир инсон ича-ича қониюр.

Гулшан йўқки, қодин гули очмасин,
Боқча йўқки, қодин булбул ўтмасин,
Ер йўқдирки, қодин иси сочмасин,
Гўнгул йўқки, қодин мафтун этмасин...

Ҳар миллатинг гулшанинда гуллари —
У миллатинг қодинлари, қизлари;
Ҳар миллатинг ҳақ сойдиги бир йўли
Қодинлигинг босмиш ўлан изидир.

Ҳеч миллатда қодинларинг у гўзал
Чаҳралари пардалара гирмиюр:
Ҳеч миллатда... хоин ал
Қодинлара ғазаб ила эрмиюр.

Ҳар нарая гетдим эсам: қаршимда
Қодинлари очиқ юз-ла булурам;
Хотинларим: қопалидир юрдимда
Ўзбек қизи қайғулара дўлурам,
бўғулурам,
ўлурам...

Сиёҳ парда билармисанг — у олчоқ
Аски дунё сани биза бироқмиш.

Эркили ўлан қодинларнинг бошина
Дин исминдан асирлиги у тақмиш.

Кўз олдимда аски дунё у буюк
Салтанати, шавкати-ла ўлуюр.
Улмасина иблислардир оғлаён
Малакларса гўк юзинда гулуюр.

Сан-да унинг меросинг, ай парда,
Қоламазсанг озод ўлан бу ерда,
Онд ичирам: асир ўзбек қизи ичнн,
Бир мозорки, тошларидан ёш домалар.
Шимдий бурда ёлнгиз мозор сангинг-чун;
Тош ичинда ўзбек қизи — ҳап оғлар...

ҚАЛАНДАР ИШҚИ

(Эски тартибда)

Муҳаббатнинг саройи кенг экан, йўлни йўқотдим-ку,
Асрлик тош янглиғ бу хатарли йўлда қотдим-ку.

Қарашма денгизин кўрдим, на нозлик тўлқини бордир,
Ҳалокат бўлғусин билмай, қулочни катта отдим-ку.

Ажаб дунё экан, бу ишқ дунёси, аё дўстлар,
Бу дунё деб у дунёни баҳосиз пулга сотдим-ку.

Унинг гулзорида булбул ўқиб қон айлади бағрим,
Кўзимдан ёшни жў айлаб, аламлар ичра ботдим-ку.

Қаландардек юриб дунёни кездим, топмайин ёрни,
Яна кулбамга қайғулар, аламлар бирла қайтдим-ку.

Муҳаббат осмонда гўзал Чўлпон эдим, дўстлар,
Қуёшнинг нурига тоқат қилолмай ерга ботдим-ку.

ТОРТИШУВ ТОНГИ

Енгган қўшин бошлиғидек гердайиб
Ботган қуёш булутларнинг остидан
Бош кўтариб чиқмоқ учун тириша!

Шунинг учун бери ёқда иржайиб
кулишувлар,

Унга қарши, қаршидан
Йиғлов, сиқтов, товуш, ғавғо, хархаша!
Суюнингиз:

кўпдан бери зиндонда
Қуёш кўрмай захлаб қолган кўнгиллар!
Чиқар кунлар етди сизга ундан-да,
Мунда ешиб юборилгач тугунлар.
Қайғурингиз:

кишанларни ясовчи
«усталар»,
Бошқаларни «тубанлар» деб атовчи хўжалар;
Сизнинг учун ёз бошининг қоридек
Эрир кунлар келадир,
Сизнинг учун алвастининг зоридек
йиғлар кунлар келадир.
Чиқадирган қуёшни сиз беҳуда
Этак билан тўсмоқ учун тиришманг;
Аҳмоқ бўлиб Азроилнинг олдида
Жон талашинг, то ўлгунча беришманг!...

МАҲМУДХУЖА БЕҲБУДИЙ ХОТИРАСИ

Белгисиз қабрингни қора тунларда
Амалимнинг шамъин ёқиб изладим
Қизил ва пок қонинг исларин сочгач,
Кучсиз кўйи юришимни тезладим.

Амалимнинг юлдузиким, кўз тикди
Қора, жирканч ўлим кони ерларга.
Савол бердим: «Йўқотганим қайда?» деб
Узимни ҳам ютмоқ бўлган эрларга.

Қўлиндаги тутам-тутам гулини
Қабринг топиб сочмоқ учун тиришди;
Гул ўрнига заҳар тилар муҳитда
Унинг қилган бу ишлари бўш ишди.

Мен-да ожиз у муҳитнинг олдида
Қабринг топиб кўз ёшимни тўкмакка

Ҳамда аччиқ ҳиддатим-ла ул ерда
Оқ каллалик — қора девни сўкмакка.

Шунинг учун юлдуз каби ярқираб,
Элда қолган исминг билан турамен.
Шул исмни эслаб, чизган йўлингдан
Йироқ кетмай, қимирламай юрамен.

Азиз отам, қўлимдаги гулларнинг
Мотам гули эканини билмайсан,
Шодлик гули кўпдан бери сўлганин
Ер остида, пок руҳинг-ла сезмайсан.

Ана сочдим қалбимдаги гулларни,
Термак учун чақираман қулларни...

ШАРҚҚА КЎПРОҚ

(Муҳсинга)

Ениб турган қизил ўтнинг учқунин
Шарққа кўпроқ, Шарққа кўпроқ туширинг.
Устидаги эски, кечмиш устунин
Тупроқ қилиб йўқликларга учиринг!

Олдидаги тўғри йўлдан юрмасдан,
Чапидаги эгри йўлга кетканни;
Устидаги қизил нурни кўрмасдан,
Еруғликда йўл адашиб кетканни;
Қаршисида дўсти туриб душманга
Қўл қовуштириб салом бериб турганни;
Қонлик маъданлардан чиққан олтинга
Асил ҳақиқни отиб... сотиб турганни

Тўғри йўлга, ай бошчилар, еталанг,
Йўқсул Шарқни қонхўр Ғарбдан асровчи
Қизил ўтни кучайтиброқ ёндириг,
Ёғдулари эл устини қопласун,
Чанқоқларни ёғдусига қондириг,
Чурик, занглик кўксларни покласун!

Тўрт ёғимда пишқирадир қизил қон!
Ҳар нарсани қизил кўргим келадир;

Қизилхўрга қовушмоқчи асир жон
Тўғри йўлни ул, албатта, биладир...

Қизил ўтни гувуллатинг, ловлатинг,
Шарқда кўпроқ «қизил ўчоқ» порлатинг!...

КУМАКЧИЛАР

(Эрмак)

«Қримдаги инглиз тўралари Англиз
га қочалар»

«РусТА:

Қримда Врангел турганда
Зўр эди англиз турмуши.
Шод эди керилиб юрганда,
Погунлар осилган елкаси.
Врангел янчилик-тарвайғоч,
Тўралар шошилиб қочалар,
Орқадан қизиллар қувлағоч,
Погунни дарёга оталар.

ЗАРАФШОН

(Сафар эсдалиги)

Кўз олимда оқиб ётган Зарафшон
Ёш боладек эркалайдир, ўйнайдир;
Ҳовлиқма ҳам бўлса, ўзи кўп чаққон,
Унча-мунча тўсиқларни қўймайдир.

Катта-кичик тошлар бўлса йўлида
Ҳеч қурамай судраб кетар илгари;
Ким биладир, жон топширмиш қўлида
Ҳазил-ҳазил билан қанча ёш-қари?..

Унинг ўзи шу ўйноқи қилиғи,
Шу ҳовлиқма одати-ла кўп қўрқинч;
Сувларининг нозлик қиздек силлиғи
Кўп танларни ағдарарлик катта куч!

Ундан қўрқинч унинг ўткарганлари,
Салтанатлар, қонлар улуғ тарихи,

Сийнасида бўғиб ўлдирганлари,
Кўп жонларнинг инграйиши ва оҳи!

Тарихининг қанотлари сўнг йиллар
Аллақандай қора ранг-ла бўялмиш;
Ёнларида яшагувчи кўп эллар
Қора ёзмиш қозигиға суялмиш...

Шўх-шўх оқиб, юрагида яшринча
Тарихларни, асрларни қарғамиш;
Билмадимки, ўз умрида ул қанча
Яхши эрлар ёд этмиш-да, олқамиш?

Ай Зарафшон, ўйнаб-кулиб оқа бер,
Мазлумларнинг юрагини ёқа бер!..

уйқу

(«Бормайман деди» куйига)

Жим туринг шовқунламанг, уйқу ичида ул пари,
Юрма, тек тур, ай шамол, юрсанг-да юр, бир оз нари!

Кўкда бир тўп қиз — малак уйқу куйини бошлади,
Илгари чалган тирик, жонли куйини ташлади.

Бош учида айланар бир тўп фаришта жимгина;
Кўк элининг тангриси ой ҳам қарайдир тинчгина.

Ул асос кўзлар юмилган... куйни ёндиргачгина,
Кўп гўзал кўзларни юмдиргач, уялдиргачгина...

Чарчаган, толган умидсиз кўзларим тўймай қарар,
Ҳар қарашда кўнглима минг турли ўйлар солар...

Бу ётиш, бу уйқу, бу — қандай ширин, қандай гўзал,
Жонланар, юз кўрсатар синган ва ястанган амал,

Бу ётиш, уйқу на ерда, на хаёлий кўкда бор,
Бу гўзал сирли томоша менда, мен ўксукда бор.

Жим туринг, шовқунламанг! Уйқу ичида ул пари,
Кўзларим тўймай қарар, борлиқ кўринма, тур нари...

КУРАШ

Чақиргувчи, ўкиргувчи бир товуш
Ботирларнинг жон сўраган товшидир.
Йиқитгувчи, ағдаргувчи қўзғолиш
Яқиндаги зўр курашнинг бошидир.

Тентаклардек борар ерин билолмай
Унда-бунда ўзни урган душмандир;
Кенг юракда тура олмай, сиғолмай
Тошиб кетган йўқсулдаги имондир.

Улуғ, қаттиқ, ағдаргувчи бу кураш,
Ё бор бўлиш, ё йўқ бўлиш:
— Йўқ яраш!..

СУЙГАН ЧОҒЛАРДА

Гўзалларнинг маликаси экансен,
Буни сенинг кўзларингда ўқидим.
Ўқидим-да, истиқболим қушига
Хаёлимдан олтин қафас тўқидим.

Гунафшалар қулоғимга мадҳингни
Сўзлаб-сўзлаб чарчадилар, битмади.
Аламзада булбул йиғлаб кечалар
Аламининг сўнгин тамом этмади.

Кўзингдаги ҳикоянинг мазмунин
Шоир бўлсам, айтиб-айтиб йиғлардим.
Ушал эски жароҳатли қалбимни
Сатрларнинг наштари-ла тилардим.

Хаёлимнинг қип-қизилдан кийинган
Парилари, ҳурларни кўрдингми?
Аламимдан гуллар эккан йўллардан
Қонотга ҳаёт сочиб юрдингми?

Йўлларингда «шнфир» этса сўлган барг,
Қулоғимга мусиқалар келтирар.
Қачон сенинг мусиқали овозинг
Сенинг мени «суйганингни» билдираш?..

КЕТДИНГ!

Марҳум Раҳматилла Султоновага

Йўлдошим, зим-зиё бўлдинг-да кетдинг,
Бор эдинг — йўқолдинг, ўлдинг-да кетдинг,
Гул эдинг, очилмай сўлдинг-да кетдинг,
Йўқлик денгизига тўлдинг-да кетдинг.

Қичқириб орқангдан югурдим, чопдим,
Ғариблар мазорин истадим, топдим,
Кўрай деб сўнг чоқда телмириб боқдим,
Сен эсанг юзингни бурдинг-да кетдинг.

Элингнинг тилаги етимми қолди?
Бошига қайғини ўлимми солди?
Жонингни тангриси севибми олди?
Айтмадинг, оғзингни юмдинг-да кетдинг.

Боқчангга ёш қўллар экалар гуллар,
Очилмоқ истайлар лола, сунбуллар,
Борлиқ куйларини куйлар булбуллар:
Сен бўлса, йўқликка урдинг-да кетдинг,
Кўқармай, яшармай, қурдинг-да кетдинг!..

ЧИЗГИЛАР

* * *

Хаёл... хаёл... ёлғиз хаёл гўзалдир,
Ҳақиқатнинг кўзларидан қўрқамен;
Хаёлдаги юлдузларким, амалдир,
Оловимни алар учун ёқамен.

Гўзал хаёл, кел бошимда гул ўйнат,
Меним исрик тилагимни эркалат!..

* * *

Денгиз!
Қип-қизил лола — қизғалдоқ денгизи!
Кенг далада, кўк майсалар ичида
Лола гулнинг кенг денгизи кўрунди,
Қизил туси хаёлимдай бурунди.

Кўзларимга қизил тусдан ингичка,
Юмшоқ парда секингина тортилди,
Ушал чоқда кенг кўргувчи кўзларим
Қўрмак бўлган истагимга тор келди...

Қизил лолалардан бириккан денгиз кенг эди.
Бутун борлиғимни ўзига ўраб, чўлғаб тортар эд
Қизил денгиз — севги.

* * *

Турдим уйқудан,
Енгил силкиндим.
Тоғ устларидан
Далага индим.
Учдим бир талай:
«Қурбонинг бўлай,
Кел, бир ўпайин,
Тотли ирнингдан
Сўриб ўтайин!»
Дедим лолага.
Уялди лола,
Қизарди лола
Ҳам зўрға-зўрға:
«Хўп» деди менга.
Ўпдим лолани, қучдим лолани,
Сўрдим лолани, очдим лолани...
Бошқа гуллар-да қизил юзларни менга тутдилар,
Ўпиб бўлгачдин уялиб кўзни менга тикдилар...
Мен ошиқман, мен,
Мен содиқман, мен,
Севгидан бошқа
Истама мендан!..

* * *

Зарафшон ишқдир...
Тоғлар, юксак тоғлар ошиқдирлар...
Қуёш, зўр денгизлар — маъшуқалардир...
Маъшуқа кулар, маъшуқа мағрур.
Ошиқ йиғлар, ошиқ эзилар,
Ошиқ оқар, ошиқ чопар, ошиқ югурар.
Дарё ошиқ, тоғлар ошиқ, қуёш ишқ,
Қорлар ошиқ, сувлар ошиқ, денгиз ишқ.
Маъшуқалар кула-кула қочарлар,

Ошиқлари йиғлай-йиғлай топарлар,
Узларини ҳалокатга отарлар,
Баъзилари тилакларга етарлар,
Қўплари-да ерга сингиб кетарлар...

* * *

Қуёшми ботадир?
Меним умидимми кетадир?
Севгимми битадир?
Меним умидим ҳам шу қуёш кабими ботар?
Меним севгим ҳам шу қуёш кабими битар?
Қўрқамен...

* * *

Меним севгим — абад билан туташган,
Азал билан қучоқлашган, ўрашган,
Унинг бордир: кундузлари, тунлари,
Ёруғлиги, қоронғиси; булари —
Барчаси-да ўтатурғон нарсадир,
Бироқ ўзи мангу бўлган нарсадир!

* * *

Юксак тоғлар меним баъзан алданган
Хаёлимдай юксакларга ўсмишлар;
Хаёлимни «ҳақиқатлар» тўсмишди,
Бироқ, тоғнинг юксалишин қандай кучлар тўсмишлар?

ХАЛҚ

Халқ денгиздир, халқ тўлқиндир, халқ кучдир,
Халқ исёндир, халқ оловдир, халқ ўчдир...
Халқ қўзғолса куч йўқдирким, тўхтатсун;
Қувват йўқким, халқ истагин йўқ этсун.
Халқ исёни салтанатни йўқ қилди,
Халқ истади: тож ва тахтлар йиқилди...

Халқ истаса озод бўсун бу ўлка,
Кетсун унинг бошидаги кўланка,
Бир қўзғолур, бир кўпулар, бир қайнар,
Бир интилар, бир ҳовлиқар, бир ўйнар,

дуқликни-да, очликни-да йўқ этар,
Ўз юртини ҳар нарсага тўқ этар...

Бутун кучни халқ ичидан олайлик,
Кучоқ очиб халқ ичига борайлик!

КЕЛ БЕРИ!

Кел менга, кел, кел менга:
Қучоғимни очганмен;
Турмуш — ҳақиқат бўлса,
Борлиғимни очганмен....

Мен кучли: мен-да исён,
Мен тўлқин: мен-да тугён,
Қўпулармен, тошармен,
Чегарамдан ошармен!

Тўфоним элни босар,
Турмуш тоғларин ошар
Ва ўлмас, мангу яшар!..

ЯШАЙИШ

Оғир-оғир ва фақат қайғидан йироқ уйқу,
Нечун узоқлара қочдингки, кўп ёмондир бу!

Кўзим очилди, бироқ кўрмади гўзалликни,
Кўнгилда яъс ила кўрдим бутун тубанликни...

Йўқ эрмас эрди гўзаллик билан чиройлилик,
Фақат улар тубида жилваланди ҳайвонлик...

Кулиб қарар эди дунёси гоҳ-гоҳлари,
Фақат кулишлар ичинда фиғон ва оҳлари!

Нечун очилди кўзим, қайга кетди уйқуларим?
Бу уйғонишда тўлиб-тошди, ошди қайғуларим...

МЕН ҚОЧМАДИМ

(Тошкентдаги ўртоқларимга)

Мен қочмадим! — Нега мени «қочди» деб,
Йўққа мунча шовқун-сурон қилдингиз?
Қучоғини «ўзлиги»га очди деб,
Оқ исмимга қора занжир илдингиз?

Мен «ўзлик»дан кўпдан бери узилиб,
«Кўплик» ичра ботиб кетган танаман:
У «кўплик»нинг қайғисида чўзилиб,
Қулоч отиб, сузиб юрган яна мен.

Мен янгилар ўлкасидан синмаган
Бир қанотни тақиб олиб қўзғалдим;
Шул йўлимда япроқлари сўлмаган
«Еш ёғоч»нинг соясида тўхталдим.

Икки кўзим ялт-юлт этиб кўкимдан
Тилагимнинг юлдузини қарайдир.
Чоғ-чоғ йиғлаб, ўтиб кетиб ўнгимдан
Қора булут унинг юзин қоплайдир.

Бироқ яна унинг юзи кўриниб,
Кўзларимни қамаштириб қўядир:
Қилич ботиб, ханжар дилга уришиб, —
Унга яна қайси қараш тўядир?

Мен қочмадим! — Мен тилакни излайман,
Қанот кучлик, борган сари тезлайман!

УЛУҒ ЙЎЛОВЧИГА

А. М. руҳига

«Дунёга ишлар учунгина келганман»

(Ўз сўзи)

Боқчаларда гуллар сўлди: сезмадим,
Ўстирганлар етим бўлди: сезмадим,
Кўнгилларга қора тўлди: сезмадим,
Сездим сенинг кетганингни кўнгилдан...

Кетган йўлинг йироқ йўлдир, кети йўқ,
Бошланиши: қуруқ ва кенг бир бўшлиқ,
Тугалиши: яна чексиз бир йўқлиқ:
Бироқ, қайтмоқ йўқдир тушган йўлингдан...

Кетдинг, бироқ изларингда кўз қолди,
Тилларингда айтилмаган сўз қолди,
Уксиз бўлиб ётлар эмас, «ўз» қолди:
Чуқур маъно истаб эски сўзингдан...

НАВРЎЗ КУНИДА

Хира, ўчган, кирлик, кучсиз дилларга
Ёруғ, ёғду турмуш сепган янги кун.
Сира севинч бермас ўзбек қизига,
Йўқса унга мангуликми қора тун?

Неча юз йил кишанларда энтиккан
Қашшоқ, йўқсул, тутқунларга эрк берар:
Ўзбек қизи: «Бошқаларга эрк берган,
Менга қани эркинг?» деса, на деяр?

Кўклардаги дона-дона сочилган
Юлдузларми эзгу кунни олқишлар?
Кимга тегар юлдуз кўздан отилган
Аччиғ гинами, лаънатлар, қарғишлар?

Гулой, Тўти, Қумри, Ойхон, Ерқинлар
Наврўз кунини деворларга қарайлар:
Кўчаларда эр-қизлардан оқинлар
Тутқунларнинг ёнларига кирмайлар,
Қаторларга уларни ҳам олмайлар,
Тутқунларни кишига ҳам сонмайлар...

Тутқунларнинг кўз ёшлари баҳорнинг
Шудрингидек гўзалликни ҳўллайлар;
«Гўзалликни севдим» деган эркинлар
Қўриб туриб уялмайлар, ўлмайлар!..

Наврўз кунини эрксизларга эрк берар,
Ўзбек қизи эркили кунда бўшалмай,
Зиндон каби тор уйдан чиқолмай,
Қалин, оғир деворларни йиқолмай,
Борлиғини кенг дунёга отолмай,
Чин эрк кунини кута-кута телмирар...

МЕН ВА БОШҚАЛАР

(Ўзбек қизи оғзидан)

Кулган бошқалардир, йиғлаган менман,
Уйнаган бошқалар, инглаган менман,
Эрк эртақларини эшитган бошқа,
Куллик қўшиғини тинглаган менман...

Бошқада қанот бор, кўкка учадир,
Шохларга қўнадир, боғда яйрайдир.
Сўзлари садафдек, товуши чайдек.
Куйини ҳар ерда элга сайрайдир.

Менда-да қанот бор, локин боғланган...
Боғ йўқдир. Шох йўқдир. Қалин девор бор:
Сўзлари садафдек, товуши найдек
Куйим бор.. уни-да деворлар тинглар...

Эркин бошқалардир, қамалган менман,
Ҳайвон қаторида саналган менман...

КУЗ

Кўм-кўк экан, сарғайдилар япроқлар
Оғриқ, мағлуб, тутқун Шарқнинг юзидек;
Бўронларнинг кўзлариким ўйноқлар
Ғолиб Ғарбнинг қонга тўлган кўзидек.

Қора булут тўдасиким кўкларни
Шарқни ёпган парда янглиғ ёпмишдир:
Куз қўшини оғу тўлиғ ўқларни
Ёз бағрига ҳеч саноқсиз отмишдир!

Бало янглиғ қатор-қатор чизилиб
Кўк юзидан қарғалар ҳам ўталар;
Шарқдек ичдан яшрингина эзилиб
Кўп жонлилар сўнгги тинни куталар.

Бутун борлиқ — чоғлик учини олдида.
Совуқ... қора қишга кўчиши олдида...

БУЗИЛГАН ҰЛКАГА

Достон

Ай, тоғлари кўкларга салом берган зўр ұлка,
Нима учун бошингда қуюқ булут кўланка?
Учмохларнинг кавсари энг покиза;
Садафларнинг донасидек топ-тоза.
Салқин сувлар тоғдан қуйи тушаркан,
Томчилари ёмғир каби учаркан,
Нима учун йиғлар каби инглайлар?
Ев... борми деб тўрт тарафни тинглайлар,
Табиатнинг ўтини йўқ ўтида
Шарақ-шарақ қайнаб чиққан булоқлар
Ҳар қоронғу, қўрқунч туннинг бетиде
Шифо истаб келмасин дер қўноқлар!
— Бу нага?
— Айт менга!
Кўм-кўк, гўзал ўтлоқларинг босилган,
Устларида на пода бор, на йилқи,
Подачилар қайси дорга осилган?
От кишнаши, қўй маъраши ўрнига
— Оҳ, йиғи,
Бу нега?
Туморчалар, ҳамойиллар тақинган,
Далаларда лола барги ёпинган,
Тоғ-тошларда ўйин қилган,
Чопинган
Гўзал қизлар, ёш келинлар қаерда?
Жавоб йўқми кўклардан-да, ердан-да;
Хароб бўлган элдан-да!
От минганда қушлар каби учгувчи,
Эркин-эркин ҳаволарни қучгувчи,
От чопганда учар қушни тутгувчи,
Учар қушдек ёш йигитлар қаерда?
Тоғ эгаси — сор бургутлар қаерда?

* * *

Сенинг қаттиқ сирт бағрингни кўп йиллардир эзганлар,
Сен безсанг-да, қарғасанг-да кўкрагингда кезганлар,
Сенинг эркин тупроғингда ҳеч ҳаққи йўқ хўжалар
Эгасини бир қул каби қизғонмасдан янчалар.
Нега сенинг қалин товшинг «кет!» демайди уларга?
Нега сенинг эркин кўнглинг эрк бермайди қўлларга?

Нега тагин танларингда қамчиларнинг кулиши?
Нега сенинг турмушингда умидларнинг ўлиши?
Нега ёлғиз қон бўлмишдир улушинг?
Нега бунча умидсиздир туришинг?..
Нима учун кўзларингда туташгувчи олов йўқ?
Нима учун танларингда бўриларнинг қорни тўқ?
Нима учун ғазабингни уйғотмайдур оғу-ўқ?
Нима учун борлигингда бу даража бузғунлиқ?
Нима учун ўч булути селларини ёғдирмас?
Нима учун куч тангриси бор кучи-ла солдирмас?

* * *

Кел, мен сенга қисқагина дoston ўқий,
Қулоғингга ўтканлардан эртак тўқий,
Кел, кўзларингнинг ёшларини сўриб олай,
Кел, ярали танларингни кўриб олай,
тўйиб олай...

Нима учун ағдарилган, йиқилган,
Оғир тожнинг заҳар ўқи кўксингда?
Нима учун ёвларингни бир замон
Йўқ қилгундай темирли ўч йўқ сенда?

* * *

Ай, ҳар турли қулликларни сиғдирмаган ҳур ўлка,
Нега сенинг бўғзингни бўғиб турар кўланка?..

ЯНА ҚОР

Яна қор! Оқ кафан ўралди яна,
Яна кўк қуйди парларини.
Қарғанинг тиллари буралди яна,
Яна қиш чорлади «нафар»ларини...

Қопқора дев каби булут йиғини
Қоплаб олди яна қуёш юзини.
Ётқизиб ёз ботир «енгиш туғи»ни,
Уйқудан очмади сира кўзини...

Кутдилар ёз қизи — «баҳор ой»нинг
«Янги кун»да ясалғуси тўйини.
Ёз каби турли гулга кўп бойнинг
Дедилар: бўлғуси чечак ўйини.

Қариган қиш бобой чидолмасдан
Тўй кутилганда қилди бир босқин.
Нега эргашди ул қорли бўрон,
Қўп қўпол эрди асти ул озғин.

Бир фақат қарғалар қор устида
Қағиллашиб қиш-бобойни олқайлар.
Тўнгдирувчи заҳар совуқ тунда
Бева-бечаралар ёмонлайлар.

Ҳар етим кўзда томчи-томчи заҳар,
Ҳар фақир уйда инглайиш ва йиғи.
Ҳар сариғ юзда сўнгги шуъла сўнар,
Ҳар томон, ҳар тарафда бир қайғи...

Яна қиш... Қор—кафан ёпилди яна,
Қарғага тўй... ўйин топилди яна!..

АМАЛНИНГ ҲЛИМИ

Кўнглимда йиғлаган малаклар кимлар? —
Шарқнинг оналари, жувонларими?
Қаршимда инглаган бу жонлар кимлар? —
Қуллар ўлкасининг инсонларими?

На учун уларнинг товушларинда
Утган асрларнинг оҳанги йиғлар?
На учун ёзмишнинг ўйнашларинда
Ҳар юриш кўнглимни ништардек тиглар?

Кенглик хаёллари учдими кўкка?
Бутун умидларни ёвларми кўмди?
Мангу тутқунликка кирдими ўлка, —
Хаёлда порлаган шамларми сўнди?

Кечанинг жон олгич қоронғилиги
Нажот юлдузини хаёлми билди?
Шунча тутқунларнинг ҳаққи, ҳақлиги
Бир ҳовуч тупроққа қурбонми бўлди?

Оҳимнинг ўтидан чиққан шуълалар,
Шарқнинг кўкрагида бир жой топмасми?
Кўксимдан қисилиб чиққан наъралар
Ухлаган дилларга силжиб-оқмасми?

Ҳар кеча кўкларда ўйнаган юлдуз
Айтар эди менга «Эрклик юлдузи —
Тутқун эллар учун само қундузи,
Кўнгилда қолғуси унинг бир изи».

У бир из, кўзимнинг нурлариндан ҳам
Юксакдир, мен уни ўпмак истайман.
Агар топилмаса, бу юртлардан ҳам
Кўчуб, йироқларга кетмак истайман...

Ийглаган, инглаган амал қизими?
Кўкдаги юлдузлар унинг изими?

КУЛМАК ИСТАДИНГ ...

На учун кулмак истадинг, гўзалим?
Йўқса сўлмоқди лабларингнинг иши...
На учун тишларингни беркиниши
Бу йўли битмак истади, малагим?

Сен-ки, кулмак билан вужудимни
Баъзида севгига кўмар эрдинг,
Сўнгра бирдан яна чўкар эрдинг
Эски, беҳуда, кенг хаёлларингга.
Ол, қўлимни бир оз-да қўлларингга,
Кўкка беҳуда кўйма дудимни!

Севги — дард, севгувчи-да — бир тентак.
Сен-да тентакдан эътироз этасан,
Қочасан; оҳ, фақат адош кетасан,
Истагинг бормиким, бориб етасан?
Кайда бўлсанг-да, ғирт бўғар севмак;
Севгидан қочмоқ истасанг, гўзалим,
Ташла, беҳуда ўйдир ул, азалим.

Менга бир кулмак истадинг, малагим.
Кулки, қулсин кулолмаган тилагим!...

ЕТОҚДАН ...

Оғриқ олди, қайғи олди, зор олди,
Сўнук кўзли, бағри эзик ёр қолди.
Кайда қолди мулла Бозор девона,
Кулоғимга ўқир эди афсона:
Эзги жойга оқ от билан кирганини,
Дил каъбасини ўқлар билан бузганини...

Ииқиқлардан, қабрлардан товушлар:
Ўликларнинг саломини ўқийлар.
Борлиғимни қўрқинч ўтлар ҳовучлар;
Хонақоҳлар «фано» тўри тўқийлар.
Сирли сирдан қилдай бўлсин хабар йўқ,
Йўқса, ул-да ўтканлардек сўндими?
Оқ деб, пок деб юрганларда дил бузуқ,
Йўқса, «фано» майсалари ундими?
Алам олди.. фироқ олди, қон олди,
Амал қолди.. кўзи ёшли жон қолди!..

ҚИЗАРИШ

Нечун қизарди юзинг қип-қизил анор янглиғ!
Дилингда ўйноқи бир шарпа ўтдими шошилиш?
Кўзингда кучли ҳавасларнинг излари қолмиш...
Қизармоғинг, йўқ эса, сирли ипками боғлиқ?

Қизарганингда лабингдан-да бир тилак учди,
Унинг қанотлари кўнглимга ғамли ел урди,
Ўйимни ул тилагинг бирга илгари сурди
Ва кўкда бир тўда алдамчи севгилар қучди....

Нечун, нечун яна кўзларда томчилар ўйнар?
Нечун, нечун бу аламларни кўммадинг бирга?
Нечун уларни ташладинг сўнг қўнуқ — гўрга?
Нечун юзинг яна сўлғун, нечун узун ўйлар?

Лабингда биргина сўз бор, фақат дея олмайсан,
Нечун, уни демакка кечмишингми қўймайдир?
Нечун мени кўрасан: сўзлай, индай олмайсан?
Нечун сенинг қарашинг ўйга ҳеч тўёлмайдир?

— Бир оз... бир оз очилиб сўзла. Англатиб бер, сен,
Лабингда мангу ёпиқ қолмасун у биргина сўз,
Гўзал чечакдек очилсун сўнуқ ва сўлғун юз
Ва мен дардингга бир чора, бир шифо топайин.

Лабингда қолса у сўзлар яна ўшал қизариш,
Яна кўнгилда ҳароми ва ўйноқи шарпа,
Яна сўлиш ва ўчиш... мангу, донмо қарғиш,
Битар, кетар шу балолар... лабингга жон кирса!

Нечун юзингда қизил чўғ каби ёниш, қизариш?
Ярарми менга-да билмак, нечун, нечун бу иш?..

ОҒРИГАНДА

Бўғиқ, қисик, асабий бир кўнгил билан тун-кун
Тўшакда, тор ўйлар орасинда уғрошиб ётмоқ
Оғир... қийин...

— Бу ётишнинг сўнги, сўнги келсун!
Ёзилмагани бу тунлар сўнгида тонг отмоқ?

Кўзимда эрта ва кеч бир йиғин хаёл очилар,
Хаёл билан кўраман: кўк юзи булутли каби,
Бутун кўнгил ва юраклар оловли — ўтли каби...
Булут кўзидан эса ерга оғу — ёш сочилар.

Меним ўйимми қора? Ёки юрт кўкида булут,
Қуюқ булут тўдаси қонли ёш тўкиб йиғлар?
Меним бу хаста дилимни яна нечун тиглар?
Меним-да кўксима ёқмоқми истар ул бир ўт?

Бўғиқ, қисик бу кўнгил кучли ўт билан ёнадир,
У ўт орасида юртнинг хаёли жонланадир...

БИНАФША

Ёз қайғиси

Бинафша, сенмисан, бинафша, сенми —
Кўчада оқчага сотилган?
Бинафша, менманми, бинафша, менми —
Севгинга, қайғинга тutilган?
Бинафша, нимага бир озроқ очилмай,
Бир эркин кулмасдан узилдинг?
Бинафша, нимага ҳидларинг сочилмай,
Ерларга эгилдинг, чўзилдинг?

Бинафша,
Айт менга,
Қимлардир уларким,
Игнани бағринга санчалар?
Бинафша,
Бир сўйла,
У қандай қўлларким,
Узалар, ҳидлайлар... янчалар?
Бинафша, шунчалар чиройлик юзинг бор,
Нимага узоғроқ кулмайсан?

Бинафша, шунчалар тортгувчи тусинг бор,
Қўнглимга исриклик тўкмайсан?

Бинафша, йиғлама, бинафша, кел бери,
Қайғингни қайғимга қўшгил,
Бинафша, сенинг-чун кўкрагим эрк ери,
Бу ердан кўкларга учгил!

Бинафша, гўзалим, қайғилим, келмайсан,
Қайғинг зўр, қайғимни билмайсан,
Менга бир кулмайсан!..

ШУ КУҶДА

Истагингга етар экан, қанотларинг синдим,
ай кўнглимнинг булбули?
Сенга қарши кулиб турган гўзал чечак тиндим,
ташладими бир йўли?
Ҳаво ёрган кўкрагингни севги ели тилдим,
қон тўлами ҳар томон?
Кўзларингга айрилиқнинг ипларини илдими —
шу қилиғи кўп ёмон...
Ё эркинлаб ҳидлагали бермайларми гулингни,
тўсарларми йўлингни?
Гул ўзими кўзларингдан кўзларини қочирди,
йўқликларга яширди?
Шу юлинган парларинг-ла учолмасаң, йўқсиз қуш,
У умидлар ҳавосидан энди бир оз тубан туш!..

ЎТЛИ СУВ

Зўр денгизнинг тўлқинидир бағрида,
Юз илларнинг қонли қўрқинч изи бор.
Юмшоқ сувдан бириктирган оғзнда
Шафқат билмас исёнларнинг сўзи бор!

Қандай мағрур аҳмоқларким, тинч ерда
Тот олурлар уни қаргаб, сўкмакдан.
Йўлчи бўлиб йўлга чиқмоқ бу ерда,
Жон берарлар даҳшатидан қўрқмакдан.

Қора булут кўзларидан кўп чоқлар
Ҳовуч-ҳовуч янги кучлар оладир.

Ай, тинч ерда кулар юзли ўйноқлар,
Сизга ёлғиз қовоғини соладир.

Саватнигиз, хўржунингиз, кўрдиким,
Кўз ёшлари, қайғилар-ла тўлмишдир.
Учиб ўтган йўлчилардан сўрдиким,
Кўлингизда жон йигитлар ўлмишдир.

Кўпирар ул, ҳовлиқар ул, тошар ул,
Гўригиздан наъра тортиб ошар ул!..

КЎКЛАМ ҚАЙҒУСИ

Ай қоронғи, узун қишининг хаёли,
Кўклам чоғи кўзларимда ўйнама!
Айрилиқнинг чидаб бўлмас малолли,
Кўкат, майса юзларида қайнама!

Бир оз.. бир оз кўнгил берай кўкламда,
Шафтолининг гўзал, қизил юзига.
Бир оз.. бир оз алданайин кўнглимда
Бош чиқарган йигитликнинг сўзига.

Қаршимдаги кулиб турган юмшоқ қиз
Кўм-кўк майса ўртасида бир гулдир.
Кўп йиғладим... ёшларимни қатор чиз
Ва қаршимда гўзал қизни бир кулдир!

Кўклам чоғи.. сайроқ булбул сайрамас,
На учунким, тапбуримнинг тили йўқ.
У гўзал қиз чини қараш-ла қарамас,
На учунким, умидимнинг йўли йўқ.

Тилларимда ҳар кўкламнинг қўшиғи,
Юрагимда ҳар гўзалнинг севғиси.
Кўзларимда ҳар қайғидан бир йиғи,
Юзларимда алданмишининг белғиси...

Ёлғиз менми кўклам чоғи йиғлаган?
Ёлғиз менми ҳар умидда алданган?
Ёлғиз менми кўкрагини тиглаган?
Ёлғиз менми севишч билан бўлмаган?

Ай, кўкламнинг кўз тортгувчи келини,
Нима учун йиғлатасан бир мени?..

«ОППОҚ ОЙ»

Қучоғингда қалтирайман, титрайман,
Ортиқ сендан безди кўнглим, «Оппоқ ой».
Йўлни өчсанг, энди бундан кетаман,
Кўклам яқин келган дейлар, бир қарай!

Кўкдан тушган енгил оппоқ парлардан
Қудрат қўли сенга кўйлак тўқийдир.
Учиб келиб узоқ-яқин ерлардан
Бир тўп қарға «мадҳиянг»ни ўқийдир.

«Кўклам яқин!» деган сўзни эшитиб,
Кўзларингга замҳарирдек ёш келди.
У ёшларинг «жумак» бўлиб, уйнишиб,
Осилдилар... бўйнинг ерга эгилди.

Ховуз юзи икки қарич муз бўлган,
Ёш болалар тойғонишиб ўйнайлар,
Увшиб, тўнгиб мачитдаги чол ўлган,
Етим қолган болалари йиғлайлар.

Жарқишлоқнинг йўлида ҳам шаҳарга
Қаймоқ ва сут келтиргувчи бир бола
Тўнгиб ўлган, ҳар кун эрта саҳарда
Шундай қилиб бир неча жон йўқола...

Қучоғингда жуда совуқ, «Оппоқ ой»,
Кўклам келсин, бир суюнай, бир ўйнай!..

СЕНДАН ЙИРОҚДА

Йироқлашдим, узоқлашдим бир неча кун сендан,
ҳол сўраб кўр мендан:
Нега мунча оғир келди бу йироқлик менга,
англатайин сенга!
Чунки сенинг қарашингда мен айрилиқни ўйламай,
кўзларингга тикилдим,
Ўзлигимга, борлигимга баҳо қўймай, сойламай
ерга қадар эгилдим.
У кўзларнинг тошқинида балиқ каби сузганмен,
айрилиқни ўйлайми?
Бошқа дунё, бошқа ўйдан боғланишни узганмен,
сенга қараб тўяйми?
Мана энди бир неча кун сендан йироқ қолдим-да,
қайғуларга кўмилдим.

Айрилиқда — қайғу ичра улушимни олдим-да,
 кўзларингни хўп билдим!
 Энди сенга кўнгил дардин буткул очиб берайми,
 истайсанми сен шуни?
 Истамасанг, қистамайман.. олдин сени кўрайми,
 сўнг айтайми мен уни?
 Яхши... энди қанотимни ростлайин.
 Учиб бориб сени топайиң,
 сўнг дардимни очайини!..

СЕВГИ ВА САЛТАНАТ

Кенг далада кийик ўйнар,
 Кийик кўзин йигит ўйлар,
 Кийик кўзи кўнгил тортар,
 Ошиқ кўрса дарди ортар.

Кийик кўзи ўйноқ бўлмас,
 Йигит қанча боқса тўймас,
 Еш йигитлик ишқи ўлмас,
 Кетса... сира қайтиб келмас.

Севсанг севгил ёшлигингда,
 Чин севгига бошлигингда,
 Бир севгидан сўнгра севмак,
 Севгини алдамоқ демак.

Ўрдаларда севги бўлмас,
 Шаҳзодалар сева билмас,
 Севги асл яйловларда,
 Хунармидир ов овловда.

Таангри севги яратгандир,
 Яйловларга тарқатгандир.
 Ўрдалари бек, хонларнинг
 Уясидир ёмонларнинг...

БАРГ

Жонланди, яшарди, кўкарди қарашим,
 Узимда бир турли эркинлик сезаман;
 Кўнглимда қолмади шу тинда ғам-ғашим,
 Умиднинг ишаклик қилгани чўзаман.

Шу чоқда, шу боғда ҳар нарса юмшоқдир,
Ҳар нарса кўкарган, ҳар нарса яшнайдир,
Шу боғда, шу чоқда ҳар нарса оплоқдир;
Қуёш-да нурийи ҳовучлаб ташлайдир.

Ариқда сувларнинг ўйноқи қўшиғи
Шохларда ухлаган барглари уйғотди,
Айниқса, шамолнинг у юмшоқ шўхлиги
Шохларда барглари титратди, ўйнатди.

Қип-қизил қанотли капалак йўлида
Учратди чиройлик чўзанак қизини,
Капалак тикилгач, у қизча қўлида
Ушлаган япроқ-ла беркитди юзини...

Олтинли қўнғизни болалар ушлашиб,
Ип билан кўкларга учуриб ўйнайлар;
Қулликни севмаган йўқсулни кучлашиб,
Нимага ўзининг эркига қўймайлар?

Лабларим шу тинда чанқаган, қизарган:
Кавсарнинг сувидан шароблар истамас;
Фаришта қилиқли малика қизлардан
Чанқовни босгучи бир... ўпиш сўрамас.

Кўклардан малаклар қиз бўлиб тушсалар,
Яна мен уларни қўйнимга қўймаймен;
Қўйнимга тўлсалар, қўйнимдан тошсалар
Гулларнинг ҳидлари... мен сира тўймаймен!

Упаман шу чоқда фаришта — малакни,
Упаман булоқда титратган бир барғни...

ЮШАНМОҚ ИСТАГИ

Билмадим, кўнглимни юпатгай кимлар:
Тоғларми, тошларми ё оқар сувлар,
Ёки кишанлардан бўшалган қуллар,
Ёки севилмасдан ташланган туллар?

Ёки ойдин тунда кўзимни олмай,
Кўклардан юпатқич юлдуз ахтарай?
Ёки тонг чоғида «сабо» юпатгай,
Ёки ойдан томган вафосиз нурлар?

Ёки кўз ёшидан йиғилган бир кўл
Бўйида эгилган толда бир булбул
Сайраса, йиғласа, маъшуқаси гул
Кулганда, юпатгай кўлдаги ҳурлар?

Чарчаган йўловчи йўлдан адашса,
Текис йўл қолса-да, тоғларни ошса,
Йўлни кўрсатувчи юлдуз-да қочса,
Шунда юпатгайми яланғоч чўллар?

Эркин далаларнинг эркин султони,
Сонсиз подаларнинг ёлғиз чўпони
Най чалиб тоғлардан истаса ёрни,
Балки юпатғуси «ёр» деган куйлар?

Турмушда, хаёлда.... ҳар бир нарсада
Ёлғиз адашишни кўрган бир банда
Борлиққа қарғишлар ёғдирган танда
Балки юпатғуси у аччиқ сўзлар?

Денгизлар қайнаса, тошса сувлари,
Кесилса йўлчининг истак йўллари,
Денгизга айланса ўнг ва сўллари,
Балки юпатғуси ҳўлланган кўзлар?

Кўнгилда уйғошса енгил ҳаваслар,
Узилса, бузилса олтин қафаслар,
Бирга ичишсалар бир тўда мастлар,
Балки юпатгайлар ўйноқи қизлар?

Ўйланган ўйлар-ла кўнгил юпанмас,
Кўнгилнинг истаги ўй билан қонмас,
Айталар, бу тунда ёруғ шам ёнмас,
Чақмаса гугуртни асл ўғлонлар...

ВИЖДОП ЭРКИ

(Тутқунларга)

Ай тутқунлар.. ай эзилган,
Ай қийналган йўқсул эллар,
Ай умидсиз, ай чизилган
Дор олдиға... опшоқ диллар!

Ай бевалар, бечоралар,
Ай боғланган кишанларга,
Ай эрк учун оворалар,
Кўп ялинманг сиз унларга!

Бўрилардан омон кутмак —
Тентакларнинг ишидир ул:
Ҳар моненьни ҳатлаб ўтмак —
Турмушда энг тўғри бир йўл!

Зулм олдида ҳар бир нарса,
Эҳтимол-ки, бўйин эгар.
Агар зулм авжга келса
Кўк боши-да ерга тегар.

Ҳайвонларга, инсонларга
Золим эга бўлмай қолмас,
Фақат эркин виждонларга
Эга бўлмоқ мумкин эмас!

НИМА?

Бир-икки яхши сўз айтдинг,
Ҳолимни англаганингми?
Кўзларни қайғили артдинг,
Ҳолимга йиғлаганингми?

Ётлиқлар битдими энди,
Ортиқ мен сенга яқинми?
Қарғишлар кетдими энди,
Олдимми эски ҳақимни?

Тўйдиргач, қоп-қора тунлар
Ёпқични олдимми биздан?
Юргайми ёғдули кунлар
Сен босган «севгили» издан?..

Кўкламнинг олдини тўсган
Зулматлик қишми йиқилди?
Бўйнига лолалар осган
Кўкламми ўрнига келди?

Кўнглимга сирли қоқилган
Кўнглингнинг шарпасидирми?

Ё кўкда янглиш отилган
Бир юлдуз куррасидирми?

Бир сўзла, биргина сўзла,
Қолдирма шубҳа кўнгилда!

КЕТГАННИНГДА (Клеупатрага)

Кетдингми мангуга ташлаб,
Қолдимми қайғуларим-ла?
Ҳижроннинг куйини бошлаб,
Йиғловчи чолғуларим-ла?

Севгимдан сўнгни малаклар
Тўп-тўғри кўкками учди?
Кўнглимдан тоза тилаклар
Ёвнингми бағрига тушди?

Ортиқ сен мендан узоқда
Кўзларни ўйнатасанми?
Ортиқ сен бошқа булоқда
Дилларни қайнатасанми?

Ортиқ сен ундаги боғда..
Ортиқ мен якками қолдим?
Фарёд йўқ.. барча жаҳон жим,
Ер ютса яхши шу чоқда!..

Кетдингми сен мени ташлаб?
Қолдимми қайғуни бошлаб?

ҚЎЗҒОЛИШ

Ай! Сен мени ҳақир кўрган, тубан деган афанди!
Ай! Устимда бир умрга хўжа бўлмоқ истаган,
Ай! Бўйнимга кишан солиб, ҳалокатга судраган,
Кўзларингни заҳарлатиб ўйнатмағил, бас энди!!

Кишанларинг занг босгандир, сергак бўл-ким, узулур,
Томиримда қўзғолишнинг ваҳший қони гупурди.
Эски фикр, анъаналар энди буткул узулди,
Ё битарман, ёки сенинг салтанатинг бузулур!

Ай! Сен, мени қул ўрнида ишлатгувчи афанди!
Титра, қўрқ-ким, боғлиқ қулинг бош кўтарган куч энди!..

ЖАВОБ

Секин-секин мени унутмоққа тириш.

(Бир хатдан)

Узимни унутқон тунларим бўлди,
Дунёни, борлиқни унута билдим,
Кўнглимда излар буткул йўқ бўлди,
Сени унутмоқдан мен ожиз қолдим.

Уйноқи бир ҳавас, учгучи севги,
Албатта, абадий яшая олмас.
Кўнглига ёшлиқдан ўрнашган қайғи
То гўрга киргунча ташлая олмас.

Эҳтимол, унутмоқ сенга мумкиндир,
Эҳтимол, севмакда қароринг йўқдир,
Эҳтимол, севмаган сенинг кўнглингдир,
Эҳтимол, севгида йўлинг бузуқдир.

Мен фақат у йўлдан кета олмайман,
Мен сени унутмоқ учун севмадим,
Тоза муҳаббатдан сира қолмайман,
Зотан сенга қараб тўйғонми эдим?

Истасанг нима қил, унута олмам,
Севгим абадийдир, кетидан қолмам,
Эсламай, ўйламай ҳеч тура олмам!...

КЎНГИЛ

Кўнги, сен мунчалар нега
Қишанлар бирла дўстлашдинг?
На фарёдинг, на додинг бор,
Нечун сен мунча сустлашдинг?

Ҳақорат дилни оғритмас,
Тубанлик манги кетмасми?
Қишанлар парчаланмасми?
Қилчлар энди синмасми?

Тириксан, ўлмагансан,
Сен-да одам, сен-да инсонсен.
Кишан кийма,
Бўйун эгма
Ки, сен ҳам ҳур туғулғонсен!

КИШАН

Кишан, гавдамдаги излар буқун ҳам битгани йўқдир!
Темир бармоқларингнинг доғи буткул кетгани йўқдир!

На мудҳиш, на совуқ — манхус, на қизғанмас қучоғинг
бор!
Башар тарихининг ҳар саҳфасида қонли доғинг бор!

Юмилмас кўзларингнинг ҳар бири бир элни қаҳр айлар;
Фақат бир борлигингдирким, бутун борлиқни заҳр айлар!

Қулф бирлан сенинг эркингда кўп йиллар қолиб кетдим...
Фақат ҳар тебранишдан қутулишлиқни умид этдим.

Кишан, гавдамдаги доғинг ҳануз ҳам битгани йўқдир!
Фақат, буткул қутулмоққа умидим энди ортиқдир!..

АЛДАНИШ

Беш йиллик ёнишим бир йил учунми?
Эркалаб ўтгувчи бир ел учунми?

Кўзимга кўринган саробми эди? —
Мен шунга алданиб тоғларми ошдим?
Севгимнинг боғчаси харобми эди? —
Шул боғча ичида йўлми адашдим?

Кўзимни ўраган кнприкми эди,
Еки кўк тусида пардами эди? —
Жоним кўклардами, тандами эди?

Қўлимни тегиздим... одам эди-ку!
Кўзимда ўйнаган бир нур эди-ку!
Сезгимда соғ, тетик, бардам эди-ку;
Бўйнимга қўл солган бир ҳур эди-ку!

Нега мен сезмадим? Ўт эмасмиди?
Шул ўт ичидаги мен эмасмидим?
Қаъбамга осилган бут эмасмиди?
Бутни «тангри» деган мен эмасмидим?

Мен уни хаёлий, тотли бир севиш,
Илоҳий бир муҳаббат, ишқ билан севдим;
Беш йил!.. Шунинг-чун беш йил инглайиш,
Ёниш, куйишларим... оҳ энди билдим.

Оҳ, энди билдимким, барчаси хаёл,
Барчаси бир тотли, роҳат туш экан!
Кет, йўқол кўзимдан, ҳақиқат, йўқол,
Бағримга ботмоқда оғули тикан!

Чиндан-да мен букун ёлғизми қолдим?
Чиндан-да у ўтли севги битдим?
Чиндан-да турмушдан оғизми олдим?
Чиндан-да умидим буткул кетдим?

Чиндан-да кўнглимда севги ўтлари
Чоғсиз ўчиб қолган шамдек ўчдим?
Чиндан-да қаъбамнинг санам, бутлари
Кул-парча бўлдим, буткул кўчдим?

Чиндан-да мен бугун севмасми бўлдим?
Чиндан-да муҳаббат ўтими сўнди?
Чиндан-да букун тиканми юлдим?
Кўнглим бу алданишга, оҳ, қандай кўнди?

Севгимнинг яшаши бир йилми эди?
«Гув» этиб ўтгувчи бир елми эди?

НИМАНИНГ ҲИДИ?

Билмайман: бу ҳидлар ниманинг ҳиди?
Руҳим ҳидлаш билан англаган эди!..

Мавъуд жаннатларнинг энг гўзалида
Энг гўзал малика атрлар сочди,
Кўкларнинг энг нозли, ўйноқ париси
Атр қутисининг оғзини очди.

Кўнгилни мулойим қитиқлагувчи,
Ўзида бир турли сир сақлагувчи,

Бу ҳиддирким, ҳориган, чарчаган дилга
Янги умид, тоза қувват бергувчи...
Муҳаббат булбули берилди тилга!

Узилиб-узилиб йиғлаган кўнгил,
Азалдан юмшоқлик кўрмаган кўнгил,
Гуллик боқчаларда юрмаган кўнгил,
Узини гулларга урмаган кўнгил
Азал малагидан бир ҳид ҳидлади,
Эсирди, йиқилди, ўзи билмади...

Ҳидсиз тилакларнинг тотли умиди
Сонсиз ҳавасларни кўнглимга солди,
Оппоқ маликанинг тарқатган ҳиди
Танимни, жонимни, руҳимни олди!

Энг тотли ҳаваслар сўнгувчи ҳидни
Руҳим ҳидлаш билан англаган эди!...

ЮРТ ЙҮЛИДА

Узоқ... оғир йўлга чиққан йўлчиман,
Бу йўлларда қилоғузим юлдуздир;
Мен юртимнинг пок истакли кучиман,
У юлдузнинг тугалиши кундуздир.

Томирларим, олов каби қайнаган,
Қонларини кечмишлардан олмишдир.
Билагимда ирғиб, сапчиб ўйнаган,
Унутмаким, оёқларинг толмишдир.

Узоқ йўлнинг йўлчисиман, бораман,
Истагимни бу йўллардан оламан!...

БАС ЭНДИ!

Етар, бас, чекдан ошгандир
Бу қарғиш, бу ҳақоратлар!
Тўлиқдир, балки, тошгандир
Тубанлик ҳам сафолатлар!

Қўлимда сўнгни тош қолди,
Кўнгилда сўнгни интилмак.

Кўзимда сўнгги ёш қолди,
Кучимда сўнгги талпинмак!

Бу қарғиш, бу ҳақоратлар
Кучимни тортмоқ истайлар.
Тубанлик ҳам сафолатлар
Ўзимни ютмоқ истайлар!

Кўнгилда сўнгги интилмак,
Шу ҳолда кетмак истаймен.
Кучимда сўнгги талпинмак,
Амалга етмак истаймен!

Қўлимда сўнгги тош қолди,
Евумга отмоқ истаймен!
Кўзимда сўнгги ёш қолди,
Амалга етмак истаймен!...

ЖАР БҮЙЛАРИНДА

Яна жар бўйларинда ёнбошлаб
Кўзни атрофга юргизиб қолдим;
Яна «себарга»ларга гап ташлаб
Тилда қилларни тиргизиб қолдим...

Яна дўстлар билан кулуб, ўйнаб;
Қайғини кўммак истадим ерга.
Яна бор-йўқни мунгланиб куйлаб,
Яна товушимни қувладим қирга.

Яна жарларда сакрашиб, чолиб;
Яна қизларни қувлашиш кетди.
Яна гулларни ясташиб, янчиб;
Қўкат устинда ўйнашиш кетди...

Яна юмшоқ шамол бошимдан учиб,
Яна сочларни тарқатиб кетди.
Яна ўйлар баландга — кўкка кўчиб,
Яна умидга йўл топиб кетди...

Қўрқа-қўрқа секин кулиб гуллар
Яна қун тиғини қучоқлайлар,

Йўқ, фақат, мунда тоза сунбуллар,
«Шу» учун чин амаллар оғлайлар.

Қуйида сув оқар қўшиқ айтиб,
Жимгина тингламоқда бир туп тол.
«Мен ўроз ахтарай тубанга кетиб,
Сен бу жар бўйларинда яшнаб қол!»

Бу қўшиқлар меним-да кўнглимда
Эски ўйларни қўзғатиб қўядир.
Гул эмас, шох-тикан-ку қўйнимда,
Ҳар баҳор бир ботиб, эзиб қўядир...

Яна ёр бўйларинда... қайғи фақат,
Яна ястанди, сўлди.. майса, кўкат...

МЕН ҲАМ СЕВАМЕН!

—1—

Ойдин кечаларда кўкка кўз тикиб,
Ёруғ юлдузлардан севги кутдим мен.
Ҳар юлдуз тиғига руҳ билан тегиб,
Узун тунлар бўйи кутиб ўтдим мен.

Юрганда, турганда ҳар гўзал нарса
Меним кўзларимга севги кўринди.
Севгига ёт бўлган ҳақиқий шўъла,
Утлар, оловлар-чи,

пилпиллаб сўнди!

Ингитлик кўкариб яшарган дамда
Ҳар юмшоқ товушга тутқун бўлдим мен...
Ҳар гўзал чеҳрага кўнгил берганда
Борлиқни «у» учун қурбон қилдим мен...

—2—

Энди у кунларим ўтиб кетдилар...
Энди турмушимда ойдин кечлар йўқ.
Вафосиз севгилар учиб битдилар...
Англадим: севгида ҳар кўнгил бузуқ!

Кўнглим қуруқ эмас, яна севги бор;
Фақат бу севгида алданиш йўқдир.

Ҳорган кўзларимда хаёл яна бор;
Фақат у хаёллар нурдан тиниқдир.

Энди ҳар нафасда яна куямен,
Фақат Мажнун бўлиб элни севамен,
Унга ҳурмат билан бўйин эгамен,
Бошимни «у» учун дорга қўямен!..

ҚУРБОН

Кўча чанг... тупроқда кўз очиб бўлмайдур,
Кун иссиқ, ҳарорат нафасни бўғадур.
Кўча танг... тиқинда йўл очиб бўлмайдур,
Юракда борлиққа зўр нафрат туғадур.

Тили йўқ, гуноҳсиз ва ювош ҳайвонлар
Муқаддас ном билан юз минглаб сўйилур,
Озмиди тўкилган шу қадар пок қонлар?
«Савоб» деб, «қурбон» деб янами қуйилур?

Бир элким — беш йилдур қонларга буланган,
Отаси ўғлини «душман» деб бўғадур.
Сўнг бурда нони ҳам қолмасдан таланган,
Еш гўдак боласи: «Бир бурда нон!» дейдур.

Очлик ҳам ҳар куни «қурбонлик» сўрайдур,
Ҳар куни унга ҳам юзларча қурбонлар,
Қирилиб-туғалиш даҳшати ўрайдур,
Янами беҳуда гуноҳсиз, соф қонлар?

Бир бурда нони йўқ гўдакка бергали;
Мингларча қўйи бор қурбонлик қилгали!..

ЎЗИМНИКИГА

Кўп кўркам чечаклар ўраб олганда,
Беҳуда ҳирсларим хийла қийнади.
Бутун кўркамлики сен менга сақла,
Сендан бошқа гуллар «ўз эмас» энди!..

ЕР АСИРАЛАРИ

Ер асиралари, ер асиралари!
Олтин билагузуклар, ёқут маржонлар,
Садаф доналарми тасаллилари,

Қўрғонми, деворми насибалари,
Кун санаб ўтарми ою йиллари,
Тилга келмасларми шу қадар жонлар???

Ер асиралари, гўзал тонгларнинг
Сочидан кўнгилга қувват олингиз!
Ўзингиз тиришиб, бевиждонларнинг
Кўнглига эрк учун илҳом солингиз!

Ер асиралари, ер асиралари,
Еш тўкиб йиғлашми насибалари?!

СОМОН ПАРЧА

(«Кундалик дафтарим»дан)

«Даҳр бир селобдир мулҳақ фано дарёсина,
Биз-да саргарониз ул селоба душмиш хору ҳас.
Чиркинур хору ҳас ул селоба ўлдиқча равон
Етмадан дарёя роҳат мумкин ўлмаз бир нафас...»
Фувиллий

Топширдим ўзимни муҳитнинг эркига...

Муҳит гирдобиди бир сомон парча,
Бир похол чўпидек оқиб борамен.
Ҳар амал, ҳар ишни «ҳақ» деб борамен.
Вазминим қолмади бир узук қилча...

Муҳит кучлик экан, эгдим бўйнимни,
Чақмоқдак ялтираб учиш йўқ энди.
Ёлғон хаёлларга кўчиш йўқ энди.
Оқишнинг йўлига солдим кунимни.

На исён, на тўлқин, на тўфон, на ўт!
Кўзимда оғир бир «таслим» нури бор.
Ай, ўтлик кечмишим, юзингни берқит!
Сенда шайтонларнинг ҳақсиз зўри бор.

Мен энди худди бир сомон парчаси...
Лекин, зўр денгизнинг чексиз қўйнида;
Жимгина борадир кирсиз қўйнимда
Эркин кўпикларнинг аллақанчаси!

Кирмаймен кўчанинг боши беркига,
Чунки «таслим» бўлдим муҳит эркига...

ХАЗОН

Куз чоғи... тупроқлар гезариб қолдилар,
Гезариб қолдилар куз чоғи тупроқлар.
Сўнг дамда япроқлар қизариб ёндилар,
Қизариб олдилар сўнг дамда япроқлар.

Қарғалар боғларда қағлашиб қолдилар,
Билмадим, кимларнинг қисмати узилур?
Ёнғоққа ёпишиб бир чангал солдилар,
Билмадим, кимларнинг умиди йўқ бўлур?

Ай, совуқ эллардан муз кийиб келганлар,
У қўпол товшингиз қирларда йўқ бўлсун!
Эй, маним боғимдан мевамни терганлар,
У қора бошингиз ерларга кўмулсун!

Билмадим, кимларнинг умиди йўқ бўлур,
Сўнг дамда япроқлар қизариб олдилар?
Билмадим, кимларнинг қисмати узилур,
Куз чоғи... тупроқлар гезариб қолдилар?

ТАШЛАМА

Кўксингдан гулнингни олиб ташлама!

Хаёлинг кўкларда учиб юрганда,
Уйноқ истакларни қучиб юрганда...
Кўзларим кўксингга боғланиб турди,
Қарашим ўзини у гулга урди.

Севганинг сен гулга боқмас бўлса-да,
Сен жафо расмини асло ушлама!
Кўксингда бир куни қуриб сўлса-да,
Гўзал қиз, у гулни олиб ташлама!...

ДАМЛАР...

Дам бўлурки, қалбим — тонгнинг шамоли
Қаршисида қалтираган япроқдек —
Аста-секин титраб кетар... мен ҳам тек.
Жим қоламен унга қулоқ солгали,
Бутун эсим, сезгим билан толгали..

Баъзан хаёл этагини тутқузмас,
Ет ерларда ўз бошича йўқ бўлур.
Шунда эс ҳам қалб тилига тушунмас,
Боши қотар, қўполланур, тўнганур.

Шунда бирдан ғайбдан товуш: «Ай шоир,
Қуруқ қолдинг саодатли дамдан!» дер,
«дамдан!» дер...

ҚУШНИНГ ҲАДИГИ

—1—

Қуш бечора қўрқадирким, уясидан айиргайлар,
Уясидан айирмоқ-ла қанотини қайиргайлар.
Майда симдан силлиқ қилиб моҳирона тўқилган бир
Қафас топиб, дарчасини очиб дерлар: «Масканга кир!»

—2—

Мискин қуш ҳам янги маскан «чаккаси»га қўниб олар,
Масканига кўз югуртар, теграсига назар солар.
Ва кўрарким, маскан ўзи машинада қуйилмишдир,
Уни ҳозир қилмоқ учун кўп зеҳният сарф бўлмишдир.
Дарчалари маҳкамгина, пухтагина, хотиржамлик.
Сув ичкали, дон егали тешиклар бор кичик-кичик...

—3—

Симлар билан иши йўқдир, чиқмоқ учун учиб кўрар,
Урмонларнинг хаёлида ҳар томонга ўзни урар.
Томни тешиб чиқмоқ учун шипларга ҳам кўп илинар,
Ундай қилиб бир интилар — мундай қилиб бир интилар.

—4—

Фақат, заиф вужудини қанча урсин деворларга,
Балки, унинг юмшоқ тани тўлиб кетсин ол қонларга,
Деворларнинг сезгиси йўқ, туйғуси йўқ, товуш бермас;
Тегра бутун руҳсиз гавда:
«Нечун мундоқ бўлдинг?» демас.

—5—

Унинг бутун тасаллиси: тўлиб-тошиб сайрамоқдир,
Кўм-кўк тала-ўрмонларни эслаб-эслаб йиғламоқдир,
Йиғламоқдир!..

МУШТ ТУШСИН

Тилаймен, Андижондаги сафоҳатларга мушт тушсун!
Ичиб коньяк, кўчаларда исирганларга мушт тушсун!

Қиморбозлар «Хукумат индамас, дориломондир», деб.
Бу янглиш ўйда юрганларга йўл қўйганларга мушт
тушсун!

Шаҳарнинг кўча бозори чунон ифлос, юролмайсан,
Узоқ уйқуга кетган шаҳар комхўзига мушт тушсун!

Уяз мактаб ўқитувчилари ҳолига вовайло,
Маошин бермаган мингбошилар бошига мушт тушсун!

Қари чолларга қиз бермакни биз ҳеч тўхтатолмаймиз,
Қизин берган отаси-да имом домлага мушт тушсун!

Эшакдек ҳанграшиб ётгай «Баҳовуддин балогардон»,
Бу танбалларга йўл берган амалдорларга мушт тушсун!

Шаҳар масжидлари зикру само, иғво билан тўлди,
Хурофот тарқатувчи аҳли ҳанносларга мушт тушсун!

ИСТАШ

Кўнглимга яқин нарсани излаб кеча-кундуз
ҳар ёққа қарайман.

Тонг вақтида нур тўкқувчи ёлғизгина юлдуз
Айтарки: «У менман!»

Мен унга ишонмакчи бўлиб ўйнатаман кўз,
Ул ҳам кула бошлар.

Шул чоқда деворлар ичидан қайғули бир қиз
Йиғлаб кела бошлар.

Ул мунда, ёвуқда, шу учун тез бурилиб мен:
«Ҳой ер қизи!» дейман,

Кўнглимга яқин юлдуз эмас, бошқа эмас, сен —
«Ер юлдузи!» дейман.

Бу сўзни эшитгач, қочадир кўкдаги юлдуз,
Албатта аразлаб,

Ҳам жим бўладир ердаги бечора, ғариб қиз,
Гўр оғзини излаб.

Кўк юлдузи изсиз эди, ер юлдузи кучсиз,
Ҳар иккиси кетди.

Кўнглимга яқин нарсани излаб кеча-кундуз
Ой-йилларим ўтди...

ЧИРОҚЛАР

(Рабиндранат Тагурдан)

Бир айвоннинг тоқчасида
Тўла нурли чинни чироқ
Порил-порил ёнар эди.
Ойнинг тўлган кечасида
Нурлар сочиб қучоқ-қучоқ.
Ўзига хўп бино қўйиб,
Ўз нурини ўзи суйиб,
Тиғларини сочар эди...
Ой булутнинг орқасида.
Яқинида сопол чироқ
Ёғларини сўра-сўра,
Деворларга тутинини
Буруқсатиб ура-ура
Ешиб турар эди. Бироқ
Қарғаб-қарғаб шу кунини.
Бағри эзик...
Деди: «Опа,
Бугун ойнинг нечасидир.
Қайси ойнинг кечасидир?»
Чинни чироқ хафа бўлди,
Сассиқ тутунларга тўлди.
«Сенга опа бўлдимми мен,
Мен кимман-у, кимдирсан сен?
Сен адабсиз «опа» дейсан,
Кимлигингни ўйламайсан!..»
Деб қошини чизиб кетди,
Бечорани эзиб кетди.
Қарғиш энди қизғон чоқда
Ой кўрунди очиқ ёқда.
Буни кўргач чинни чироқ
Лабларини тишлаб қолди,
Кулуб туруб сопол чироқ:
«Синглим, ҳолинг қалай!»— деди...

Олқишим сенга, ай гўзал кўлам,
 Яна борлиққа янги руҳ бердинг.
 Яна кўнглимга уйқудек кирдинг,
 Уйқудек бир ўпай-ўпай мен ҳам!

Янги барглари кўрганимда кўзим,
 Яна уммидга «ошиён» қурадир,
 Яна «маъни»га томчилар қуядир,
 Лабларимда қуриб ётувчи сўзим!

Сап-сарик, лойқа сув билан бирга.
 Сўзларим оқса-кетса чўлларга.
 Аста-аста қуйилса кўлларга,
 Жимгина кирса, сингса оч ерга.

Лойқа сувни эмиб олиб ерлар,
 Ейсалар бир гилам чечаклардан.
 Тутсалар бевафо этаклардан,
 Истагини билиб олиб эрлар...

Тонг шамолини қувлашиб кетсак,
 Қўзғалиб эрта тонг отар чоғлар.
 Дала йўлларида ўйнашиб кетсак,
 Қалтираб ўйнаганда япроқлар.

Тол-келинчак очиб гўзал юзни,
 Энди кулмакка бошлади озроқ.
 Ҳали сеп ёймаган... фақат мунчоқ
 Хийла тўйдирди қўшининг қизини.

Сеп ёйилсайди... бир тутам кўм-кўк
 Новдадан сочларига боғларди.
 Узини хон йигитга чоғларди,
 Чочпопук белда ўйнаса... селк-селк...

Англатар гул билан ҳикоясини,
 Тол — келинчакка боғланиб булбул.
 Рашидан қалтираб туриб сунбул,
 Гулга дер: «Хушторинг чақирди сени!»

Гул дахи уйғониб қиш уйқусидан,
Узатар кенг чаманга соясини.
Эшитиб ишқининг ҳикоясини
Кўп баҳорларни ўтказар
Эсидан!

Шу билан уйғониб кетиб буткул
Ҳар кеча янги бир кийим кийинар.
Ҳар кеча янги тиг билан тилинар,
Тилинар ҳар дақиқа бир булбул...

Сенга сақлар бутун умидларини,
Ер келинчаклари — асиралари.
Сендадир озгина насибалари,
Оч уларнинг қоронғи дилларини!..

Уйқудек бир ўпай, ўпай мен ҳам,
Яна кўнглимга уйқудек кирдинг.
Яна шеъримга бир чечак бердинг,
Олқишим сенга, ай гўзал кўклам!

ШАФТОЛИГА

Ун саккизга кирган қишлоқ қизларининг юзидек
Қип-қизарган юзларингдан бир ўпич бер, шафтоли!
Сенга қараб турганимда — бир озгина бўлса ҳам —
Бўлмас каби, йўқ кабидир... умидимнинг заволи!

Умидимнинг заволига қон йиғлаган кўзларим
Ешларини юзларингга томчи-томчи тўкдимми?
Ёки севги армонида шаҳид бўлган йигитнинг
Есир руҳи қони билан лабларингдан ўпдимми?

Майли, севган ошиқларинг юзларингга тўймасун,
Лекин рақиб лабларингга лабларини қўймасун!...
заҳарини қўймасун!...

СУҲБАТ

С ў р а ш:

— Нега ер қўйнига тушиб қолдинг
Юксак ўрнингдан, эй гўзал япроқ?
Нега оч бағрини қучиб қолдинг? —
Сени тез сўлдириб, кўмар тупроқ!

Қ а й т а р и ш:

— Соғиниб ерни бағрига тушдим
Юксак ўрнимдан, эй зийрак тутқун!
Кучли севгим билан ўпиб-қучдим,
Сўлдириб тугун, ундирар бир кун!

ВАҲМ

Кечаси ойдинда, ойнинг ҳам хирароқ вақтида
На учун кўзимга ҳайбатли кўриндинг,
Ай, менинг айвоним олдида тек турган
биргина туп арча?
Кейинча юзингга ой нури оқди-да,
Бутунлай бошқа хил кисвага бурундинг?
Юзингга тикилиб, индамай тек турган
Кўзимга нималар гапирдинг яшринча?
Бир тупсан, ёлғизсан ойдин кеч қўйнида, боғда,
ай арча,
Лекин мен борлиқнинг тамоми шаклини юзингда
кўрдим-ки
шу кеча!
Бир тупсан, ёлғизсан, яккасан шу боғда,
Ер ости— устида бор қадар арчалар бирлашди
Сен билан шу чоқда, шу чоқда!..

БАҲОРДА

Талабалари

Баҳор келди... табиатнинг қўллари
Дарахтларга ипак кўйлак кийгизди.
Ер ҳам сўлган кўкатларни тиргизди,
Яшиллашди далаларнинг йўллари.

Тут тагида қайнаб ётқон чойдишча
Чақирадир ишлаб ётқон деҳқонни.
Бир чеккага ташлаб қўйиб кетмонни
Ул ҳам шерик деҳқонга дер: «Кулча

Бўлмаса ҳам, зоғорангни олиб кел,
Нари-бери чойни ичиб ташлайлик,
Иннайкейин жўяк ола бошлайлик,
Чойдишга ҳам бир сиқим чой солиб кел!»

Бир озгина чой ичишиб, дам олиб,
Яна ўша оғир ишга тушарлар,
Шомга яқин ишларидан бўшарлар
Ва қайтарлар ҳориб, чарчаб, судралиб...

Узун қишни китоб билан ўтказган
Ўқиғувчи ёш ўртоқлар, ҳорманглар!
Кўнгиллардан ғам ва ғашни кетказган
Баҳор чоғи яйрашдан ҳам қолманглар!...

ҚУЧОҚ-ТУПРОҚ

Қоронғу тунларда қучоқлаганим,
Ай, қаттиқ тупроқлар — ойдин тунларда,
Уфқимда юлдузлар порлаб кулганда —
Сизда шодлик билан ағанар чоғим!

Унутдим бир нафас қора кунларни,
Шу чоқда сиздан ҳам севинч кутамен.
Узатинг, узатинг янги гулларни!
Ўзимда йўқ бўлиб эриб... учамен!!

Қўмилиб ётасиз жонсиз гулларга,
Сиз ҳам, ай жони бор, қони бор, гуллар!
Ҳожат йўқ шу чоқда жамъи турларга;
Ҳақиқий ҳисларга тўсқундир унлар...

Ваҳм эмас, сиз бўлинг «қиз» чоғлаганим
Ва тупроқ устида қучоқлаганим!..

КАТТА ЙУЛ БУИИДА УЧРАГАН ЯПРОҚ УЧУН

— 1 —

Япроқ, япроқ... бутоқларда
Қалтираган варам япроқ,
Юзларингни сўнг чоқларда
Бутун босиб кетган тупроқ!

От ўтган-у, чанг чиқарган,
Чанглар келиб сенга қўнган;
Қўнган чанглар қола берган,
Шулар билан рангинг ўнган...

Яна ҳар кун йўлдан ўтган
Ҳар оёқдан чанг қўзғалар.
Кенг кўчадан кўтарилган
Ҳар бир зарра сенда қолар...

Сенинг кўм-кўк тоза юзинг
Кўзга тақир кўринмайдир.
Шафтолими, олҳиротми,
Кўксултонми — кимсан ўзинг?
Тирикликдан нишон борми?
Нега сира билинмайдир?

—2—

Сени сийпаб эркалатиб
Аста-секин кўкартирган
Гўзал кўклам... ўтиб кетди!
Ҳозир ёзинг энг етилган
Қирчиллама вақти етди,
Сен ётасан чангга ботиб...

Эрта-индин қовоғини
Буруштириб куз ҳам келса,
Тўплаб идиш-оёғини
Секин-секин ёз ҳам жилса,

Чанг остида сарғаясан...
Бир пирпираб ерга тушиб,
Кечалари тўнгиб, ушиб,
Охир ерга ем бўласан...

—3—

Айниб бериб ҳаво агар
Ҳозир ёмғир ёғса эди;
Бетингдаги сариқ чанглар
Лойқаланиб оқса эди.

Езинг алвон кўйлагига
Тўйиб-тўйиб қарар эдинг;
«Бир гулман-ку, мен ҳам унга!»
Деб мақтаниб ён-верингга,
Бир озгина яйрар эдинг.

— Севинчи бер!
Кўк ялангга
Қора булут чодир қурди.
Юзингдаги қални чангга
Томчи-томчи нам югурди!

Оқ томчилар тасбеҳ янглиф
Чўзиллишиб чўзилдилар.
Сени эзган тупроқлар ҳам
Кўкдан тушган тўқмоқ билан
Хўп янчилиб эзилдилар!

Чанг остидан чиқмоқ билан
Силкинишиб, бир жонлилик
Кўрсатарлар тенгрангдаги
Аламзада япроқлар ҳам!
Шудир ёзининг асл ранги!..

БУЛОҚЛАР ҚУЧОГИДА

(Чимкент учун)

Ай, кўнглимда шон аралаш уят бир из қолдирган
булоқларнинг қучоги!
Кимлар, кимлар кўкрагингга довул каби солдирган,
ай, тузалиш ўчоги?
Мен бағрингга шифо нстаб келган йўлчи бўлсам-да,
бошиқа нарса излайман,
У нарсани топмагунча чарчасам-да, толсам-да,
кўкрагингда кезарман...

Мен излаган эски излар, билмадимким, қолганми?
ёки ўчиб кетганлар?
Сафҳаларга ўринлашган «китоба»лар ёлгонми,
ё силиниб етганлар?
Тарих учун ёздирилган «китоба»лар ўчмаслар
ўчмагунча қоннот!
Тарих билан ўрнатилган ҳайкаллар ҳам кўчмаслар
кўчмагунча мумкинот!
Тарих учун ўрнатилган ҳайкалларни кўрсам мен
шу шифолик сийнангда;
Мени эмас, яна бошқа бир ҳайкални кўргайсен
адир йўли — зинангда!...

ЕЗНИНГ ТУГАЛИШИ

Алвидо, эй қучоққа сиғмас ер!
Алвидо, эй кўкатга кўкрак қир!
Сен-да сўлмоққа юз тутиб қолдинг,
Мен-да кетмоққа кўз тутиб қолдим
Алвидо, «мунда қол!» деган кўкрак!
Кўп оғир сендан айрилиб кетмак!..

СОЗИМ

Нафрат ўлкасидан ҳижрат қилганмен,
Улфат диёрига маскан қурганмен,
Юзимни ўт эмас, гулга бурганмен,
Самовий завқларга тўлиб турганмен
Булбуллар севгини мақтаган дамда!

Чечаклар ўсгуси кўз ёшларимдан,
Бўғунлар унгуси ўйлашларимдан,
Қалблар юмшагуси сайрашларимдан,
Севги чаманида яйрашларимдан
Жаннатлар яратган ташланган жанда.

Тилинган тилларга қон югургуси,
Бўшалган инларга жонлар киргуси,
Тиканли боғчалар чечак кўргуси,
Ҳақ йўли, албатта, бир ўтилгуси
Жандалар танамга теккан кунларда!..

ЯНГЛИШАСИЗ

Сиз дейсизким, мен кўкларни ўйлаймен.
Ер бетига сира назар солмаймен!
Янглишасиз: мен кўкларга беркинган
Ер қизидан хаёлимни олмаймен...

СИРЛАРДАН

1

Бир тутам сочларинг менинг қўлимда,
Ғижимлаб ўпайми ё тараб очай?
«Сир» деб сақлаганинг менинг қўйнимда,
«Сир» деб сақлайинми ё елга сочай?

Сочилган сочингдай сочилса сирринг,
Анор юзларингни кимга тутасен?
Узинг-ку — «Уларда вафо йўқ!» дединг,
Нимага уларни тағин кутасен?

Очилган қўйнимда тўлганган танинг
 Кўнглингдан қилча ҳам ҳид еткизмаса,
 — Менга яқинлашма! Ай, тирик бўса!
 «Севдим» деганларнинг ёлгондир сенинг!..

ТАН БЕРДИМ!

(«Умид учқунлари» шоирига)

Тан бердим мен, унадим мен сенга, сенга ай ёш куч!
 Ҳақиқатан бу келишинг зўр исён!
 Умид билан зич тўлибдир ҳамиён.
 Қанотларинг қарши елни сезмайдирлар, юксал! Уч!!
 Ер кунни кўкка бер!
 «Юнкерс», «Марс»га бормоқчи,
 Бўшлиқларни олмоқчи,
 Қанотингни кенграк кер!
 Томирингда исёнчи қон тўхтамасдан югуриб
 Сени доим бир талваса қучоғида сақлайдир;
 Алангали тили билан «келгуси»ни ҳақлайдир.
 Сен ҳам букун юзларингни келгусига ўгуриб,
 Уни мақтаб — алқайсен.
 Ўтганларга ёмон «гина» сақлайсен...
 Бизлар, фақат, ўтганларга боғланиб,
 Ўтганлардек аста-аста йўқ бўлдик;
 «Кўнгил» дедик, кўнгилларда «кул» бўлдик...
 Ўтганларнинг кафанига чўлганиб
 У оловли кўзларингга қарасам,
 Ҳамиёндан учиб чиққан учқунларни санасам.
 Исён ўқи ўлик танга кирмасин,
 Отгувчиси ёш —
 Ватандош бўлмасин!..

ДАЛА ЙЎЛЛАРИДАН..

Дала йўлларидан юриб борамен,
 Ҳар япроқ бошимда битта елпугич.
 Юмшоқ ел...

юзимни буриб борамен,
 Ҳисларим ел каби енгил, ўйноғич...

Қичкина ариқнинг пастак шовваси
 Майин товуш билан «шов»лаб турадир.

«Эй қўпол шаҳарнинг жанжал-ғавғоси,
Дала йўлларида мен бормен!» дейдир.

Дала йўлларида телбалар каби
Эртадан кечгача мен ҳам чопамен.
Афсоналардаги дарбадар каби
Кимсасиз ерларга қўйин очамен.

Кимсасиз ерларда сирлар айтилди,
«Ғафлат» уйқусидан уйғониб кетдим.
Янги нашидалар дилга битилди,
Уларда туганмас «маъни» дарж этдим.

Шовва товушлари эркин шеъримга
Олтин қанот тақди афсоналардан;
Олқишлар қўзғалди гул-лолалардан,
«Ўзлик» ёт кўридни турган еримга...

«Ўзлик»дан ташқари бир дунё кўрдим...
Иккимиз ўшанда оқиб борамиз.
Фоний қирғоқларни йиқиб борамиз,
Ҳақиқий «бирлик»ка шунда йўл бўлдим!

Шу он.... «Ўзлик»ларни уриб борамен,
Дала йўлларидан юриб борамен!..

ҚИЛҚИЗ МАФТУНЛАРИ

Боядан бери юмшоқ қалтираб
Пиланглаб тез-тез
Силкиниб турган тол новдалари,
Нега — билмадим,
Бирдан тўхтади.
Қизиқниш билан уларга қараб:
«Боядан бери силкинардингиз,
Бирдан нимага мундай тиндингиз,
Эй, гўзал толларининг ёш садолари!»
Деб хитоб қилдим,
Жавоб берилди:
«Чолғи чалинди,
Қилқиз ялинди,
Кўнглингга ўхшаб биз ҳам жим бўлдик,
Қилқизининг майин завқига тўлдик!..»

БИРИНЧИ ХАТ

I

Мен —

«Кетай» деб,
«Тез етай» деб
Боғладим
Белга камар!

Сен —

«Нетай» деб,
«Сабр этай» деб
Солмадинг
Дилга кадар!

Мен

«Нур олай» деб,
«Юксалай» деб

қанот қоққан эдим!
«Айланай» деб,
«Ургулай» деб

Сен

қараб қолган эдинг...

Энди:

мен мундан —
Узоқ ерлардан
Чопар чондириб
Юбордим бир хат,
Бир кичик нома!

Энди:

Сен ундан —
Юмшоқ еллардан
Қанот тақдириб
Мен сари жўнат
Бир сучук нома,
Эй сочлари пат,
Эй пок муҳаббат!..

ТАБИНАТ ҚУЧОҒИДА

Кўрганим туш эмасми?

Менга қараб жилмайган — алдаш эмасми?

Мени чарлаган — сароб эмасми?

Имлаган ва ўзига илинтирмак истаган — хаёл
қизи эмасми?

Чинакам жилмайиш, чин севинч, занона — нозик эркалатиш.. саодатми келадир?

Йўқ... кўм-кўк тоғ, ундаги тонгларнинг биринчи жилмайишлари, ундаги ўрмонларнинг имлагувчи қарашлари, ундаги сувларнинг чилдирлагувчи саломлари — олқишлар алдамайди!

Табиат, ай соқов хотин, индамас гўзал!

Гапирмасдан сўзлаган, индамасдан чарлаган вақтингда мен сени англаймен.

Сен индамайсен, ёввойи ҳирслар-да қўзғолмайлар;
Сен гапирмайсен, бола — кўнгил ҳам чўчиб уйғонмайди!

Йўқ, ай ернинг товуши, ай кўкларнинг қўшниси, мен сени англаймен; сенинг ўтганлар тўғрисида сўзсиз айтган эртагингни,

Келгуси тўғрисида индамасдан сўзлаган ҳикоянгни жуда очиқ тушунамен...

Туш эмас — кўрганим,

Алдаш эмас — жилмайган,

Сароб эмас — чарлаган,

Хаёл қизи эмас — имлаган ва ўзига илинтирмак истаган.

Жилмайиш — ўзи келадир,

Севинч — ўзи!

Эркалатиш — ўзи келадир,

Бахтнинг ўзгинаси!

Чақирадир мени, имлайдир ва ўзига тортадир у биргина...

Табиатнинг сирли жилмайиши!..

ТАБИАТНИНГ ЖАВОБИ

— I —

Кўринган не — туш,

Жилмайган не — алдаш,

Чарлаган не — сароб...

Сароб деб ўрганган шоир!

Сезгинг — вайрон,

Тушунчанг — хароб,

Борлигинг — «вахм» билан чириган!

Кел, менинг юмшоқ бағримга кел,

Тоғларимга,

Тоғли ёнбағирларимга кел;

Тўқайларимга,

«Пиллапояли — олтин сояли» Олтойларимга кел;

Ўрмонларимга,
Ўрмонлар билан ўралган қўрғонларимга кел!
Кел,
Кўтарил!
Юксал!
Майсали, гулли йўлакларимдан ҳориб-толиб
Юқориларга нитил!
Юксалганинг сари чириган кўкрагингга
Ундиргувчи нафасларим билан дам соламен;
Кўтарилганинг сари ҳар бир босган қадамингдан
Неча йиллик эски дардларингни оламен.
Кенг ёнбағирларга етганингда, йўлларингга олам-
Олам алвон рангли гиламлар ёйиб ташлаймен;
Кўк қўшниси чўққиларимга чиққанингда, кўзларингга
дунё-дунё гўзалликлар кўрсата бошлаймен.
Қўйнимда заҳар.
Бошимда — ҳаёт суви, кавсар,
«Бойлик!» деганларга қўйнимдан заҳар олиб —
«Қўрғошин»дай эритиб берамен;
«Ййрайлик!» деганларга бошимдан ҳаёт
суви — кавсар олиб, маст қилиб — элитиб берамен.
Қўрғошин — қўйнимда; қайнаб, тошиб ётадир...
Бир томчиси бир ҳаётни ўчиргани яраса ҳам...
ҳаёт майдонида истаганича ҳукм суриб,
кўпириб-тошиб, ҳаддан ошиб ётадир.
Сенинг жинсдошларинг бир-бириларига қарши
асраган қаҳру ғазабларини босмоқ учун
қўйнимдаги қўрғошинга чўқинатурган бўлдилар.
Ай, эси — ел,
Кўкраги — сил,
Туйғуси — сел шоир!..
Мен жилмайсам,
Ўрмонлар куладир,
Ўрмонлар кулганда,
Енгил жониворки бор, қаерда бўлса ҳам
қанотларини оёқ ясаб—ўрмонларнинг қуюқ қучоқларига
югурадир, юзини бокира япроқларга
ўгирадир.
У эмас, улар югурадирлар.
Улар югурганда,
Юмшоқ ел уларни сарин ўпишлар билан
қутлайдир;
Юмшоқ ел қутлаганда,
Жониворларнинг кўнгил қилларини билинмас туйғулар
қитиқлайдир.

Жониворлар ўшанда узуб-узуб, исириб-
 исириб сайрайдирлар,
 Шунда мен билан бирга бутун табнат
 болалари яйрайдирлар...
 Ер — беҳуш-беҳуш тинглайдир,
 Кўк — завқларга тўлиб йиғлайдир.
 Ернинг — товуши эшитилмайдир,
 Кўkning — кўз ёши тўкилмайдир.
 Булутлар — турган жойларида қотиб қоладирлар,
 Гулдураклар — дам чиқармасдан нафас оладирлар;
 Чақмоқ — тошини бағрига беркитадир,
 Най камалак — ўқларини атайлаб чиқитадир...

—2—

Шунда сен, ай шоир,
 Ясама бир чақмоқнинг чаққанини,
 Сунъий бир булутнинг ўкирганини,
 Қуйма най — камалакдан қўргошинли бир ўқ
 чнққанини,
 Бутун теварак-атрофнинг қўрқиб бўкирганини.
 Бўкирганини эшитасен, кўрасен!
 Қушлар қочарлар,
 Ўлим даҳшати билан ҳар бир бўшлиққа қучоқ
 очарлар,
 Япроқлар ажинадан қўрққан болалардай
 ранглари ўчиб жим бўларлар,
 Аллақайси уянинг етим қолган гўдаклари
 очлик хавфи билан хом тукларини юларлар...
 Бир печа жонивор — ерларга чўзиладир,
 Менинг оламшумул нағмам бир зумда бузиладир,
 Қиллари — бирдан узиладир...
 Қўрганинг — туш эмас,
 Жилмайган — мен эдим,
 Чарлаган — сароб эмас,
 Менинг нағмам эди.
 Қардошларингдан бири,
 Сенга ўхшаган бир одам боласи
 бир кун келди,
 бир ўқ узди,
 Менинг — туганмас вужудимни,
 Сенинг туйиб бўлмас тушингни бузди!..

БАҲОРНИ СОҒИНДИМ...

Баҳорни соғиндим, баҳорни...
Кўрганда ерлар, оламлар тўла қорни.
Қор.. қор...
Заҳарли ниналар кеби
Кўзларга қараб оқар...
Қайда сен, қайда сен,
Латиф сийналар кеби
Дилларга сингган баҳор!

Тала-туз,
Экин-тикни...
Ғамгин-ғамгин
Сўла бошлади.
Саргайган япроқ,
Бўяниб тупроқ
Ўла бошлади, ўла бошлади...

Пўқ... ўлим йўқдир!
Елғиз бир ўчиб... бир сўниш бордир!
Бир ўчиб, сўниб... яна ёниш бор,
Яна баҳорлар,
Яна лолалар,
Яна сиз, эй... эркин талалар!..

КУЗ ЕМГИРИ

Тўкилди томчилар...
Япроқнинг юзлари
Томчига ўндириб
Хўлланди...
Чуқурча кўлланди...
Томчинини қўштириб
Бетида ўйнатди
Чуқурча
У — жиндак кулча.
Томчилар — кўкларнинг сўзлари
Ерларни қамчилар!..

УЗАЛГАН ҚУЛ

Қўлимдан тортмоқчи бўлдимми?
Шу кетсиз гирдобдан қутқазиб
Қирғоққа отмоқчи бўлдимми?
Қим ўзи, мен каби йўл озиб

Адашган йўлчига қўл берган
 Ва юрғун кўзларга телмирган?
 Чарчаган қанотим куч сизди.
 Янами кўкларга юксалиш?
 Янами кўнгилда тебраниш?
 Йўлимда бир фонар кўргазди.
 Янами йўлчилик бошлаймен
 Ва совуқ маскашни ташлаймен?
 Мен унга кечмишдан аламли
 Афсона варақлаб берайин.
 Асабий, шиквали ва ғамли
 Достончи руҳига кирайин.
 Сиз унга айтингиз: тингласин
 Қалтироқ қилларининг зорини...
 Қалтироқ қилларининг ёрини
 Йўқотгач, эзилиб инглашин...
 Айтингиз: тингларкан кўзлари
 Марҳамат нурига буринсин!
 Юзида қизганиш излари
 Оловдай қизариб кўринсин!
 Бошладим шиквали чўпчакни
 Қирғоқдан чўзилган қўлларга
 Ва балки кирмаган йўлларга
 Кираармен ахтариб истакни!..

МЕН ШОИРМИ?

(«Таржимаи ҳолимга»)

Хаёлим бир учиб кетиб қоладир,
 Мен ҳам тизгинини қўйиб берамен.
 Зотан, қандоқ қилиб тутиб турамен?—
 Энг нозик қилимга тегиб қоладир.

Учадир... учадир... минг қабат кўкни
 Бир бошдан сийпалаб ўта берадир.
 Зерикмай, эринмай кета берадир,
 Баъзан, ҳовлиқтириб жинни юракни...

Қўланка кабидир; ўтган еридан
 Сўнгра қарасангиз, бир нишон қолмас.
 Юрган ерларидан озиқ ҳам олмас.
 Шунда зерикамен унинг сайридан...

Бир замон бир ширин жойга етганда,
 Нарига ўтмасдан тўхтаб қоладир;

Ошиқдек ястаниб ётиб оладир...
Шу чоқда қийналиш бошланар менда.

Чунки хаёлимнинг кўзлари билан
Бир гўзал ҳолатни кўриб турамен,
Лаззатга фарқ бўлиб ўлиб турамен.
У ҳолни борлиқнинг сўзлари билан —

Англатиш қўлимдан келмай қоладир,
Шу чоқда тилларим калдираб кетиб,
Борлиғим — йўқликка ғалдираб кетиб
Дейманки: «Бошқалар билмай қоладир —

Шундай гўзалликни! Аттанг, агар мен
Рассом бўлсам эди, чизиб берардим,
Ухшаш нусха билан ёзиб берардим,
Шу ожиз ҳолимда шоирманми мен?..»

Шоирлик менда бир соями дейман,
Ҳар бир тушунчамни ёза олмагач!
Рассомдек хаёлни чиза олмагач!
Ҳақир борлиғимга кўп афсус ейман..

Хаёлим юксакдан тушиб кетадир,
Шоирликчанг бўлиб учиб кетадир...

ҚАЙТИШ

Сира ташламай сени,
Кўз ёшларида мени
Устирган асл шеърим!
Бир чоғлар кўким, ерим,
Қиблам, истагим эдинг,
Кўнгил чечагим эдинг!
Сенсиз кунларда яна
Бўшлиқ тўлди кўнглимга.
Яна ҳамдамсиз қолдим...
Кўнглимга алам олдим,
Қўлимга қалам олдим,
Яна жинланмакчиман!
Кўнглим — кўнглингдан майин,
Кўнглингга кирмакчиман!..

ЗАНГБУНИНГ ҚИЗИ

Эрта саҳарларда тонг шабаласи
Урик гулларини ўпиб ўтгандир.
«Мени ҳам ўнимасни жувон ўлгур!» деб
Шафтоли япроғи юз беркитгандир...

Сўртаклар юзига чўзилган «зангбу»,
Қизи «япроқхон»ни уйғотиб олиб,
Ясан-тусанига эрта-кеч бошлар,
Билган ҳунарини ўртага ташлар.
«Япроқхон» ингичка гажжаклар солиб,
Онаси ёнида қийшанглаб турар,
Ўтган-кетганларнинг кўнглидан урар!

Бечора «япроқхон» тортиб олиниб,
Қиймали гўшт билан қозонга тушса...
«Кавартак» севганлар қатор туришса...
«Зангбу»нинг аҳволи нима бўлди дегг!
Бирининг тўйига карнай чалиниб
Ингитлар кўёвни олиб келганда,
Бирининг борлиғи қайнар қозонда...
Шуни, ай ғофиллар, эсга бир олинг!

Ўткан шабаданни ўпкан булбуллар
Гулдан бошқасини ўйламаслармиш.
Шу қадар таъсирли, буралма тиллар
Гулдан ўзга бир сўз — сўзламаслармиш.

Шабада ўзи ҳам букун бир ўниш
Берган япроғини эртага... ташлаб,
Бошқа япроқларга хушомад бошлаб
«Вафо»нинг расмини бузиб ўйнармиш...

«Япроқнинг қисмати — тўкилиб сўлиш»
Деганлар шуни ҳам англасинларким,
«Турмуш — ҳаёт» деган қудратли ҳоким
Минг турли қонунлар тузиб ўйнармиш!..

ТАБИАТ КИТОБИДАЙ

(1- бет)

Кўклам... ернинг тинч уйқуси бузилган,
Тор қалбидан кучли ҳовур чўзилган.
Бир қиш ухлаб, бир қиш ётиб зериккан.
Кенг кўкларга яйраб-яйраб қарайди.
Кун тигида сочларини тарайди,
Неча ойлик ҳаваслари бириккан!
Болалари — дарахтларни эмизиб,
Шохларидан кўзларини олмайди;
Ҳар кун янги бир «усту бош» кийгизиб,
Ясантдириб чарчамайди, толмайди.
Дарахтлар ҳам соғлом, тетик боладай
Ҳар кун эмас, ҳар нафасда ўсади.
Кўланкани ёйиб ташлаб таладай —
Она ернинг юзларини тўсади...

Шохчаларга сенинггина ўрмалаб,
Новдаларда қанот ёзар баргчалар:
Юмшоқ еллар эркалатиб, сийпалаб
Бетларидан ўпиб-ўпиб кечалар...

Баргчаларда болаликнинг сурури...
Енгил-енгил қалтирашиб ўйнайлар.
«Жувонмарглар» ҳеч ўйинга тўймайлар.

Болаликнинг малол келмас гурури
Юзларига бир кўркамлик беради,
Кўнгилларга уйқу каби киради.

Ҳар баргчанинг табиатдан тилаги:
Шу яшашнинг томирини узмаслик,
Шу наънани, шу роҳатни бузмаслик.

(2-бет)

Бошқа мавсум... ер ҳансираб ётади,
Ҳар ўтганга заҳарини отади...

Кўксендаги зийнатлари таланиб,
Эски йиртиқ кўйлақ қолган устида.
Кўкрагида ғазаб ўти қаланиб,
Ҳар ўтгандан бир ўч олиш қасдида.

Дарахтларга қарағиси келмайди,
Эмчагида бир томчи ҳам сути йўқ.
Боши қотиб на қилишни билмайди,
Ранги ўчган, нафаслари қуп-қуруқ.

Дарахтларда: оғиз — соқов, қулоқ — қар...
Куз шамолни барглар учун бир наштар:
Санчилади, жонларини олади,
Юксаклардан қўйиларга салади.

Сил япроқлар шитирлашиб ерларда
Жон талашиб, буралишиб ётарлар.
Қора булут лочинлари қирларда
Қанот ёйиб, эркин қулоч отарлар...

Булут — кампир элагини кўтариб
Сурпасини ёймоқ учун боради.
Бўрон ботир теракларни онтариб,
Эрта-индин ўтишини ёради.

Утинларни ёриб ўтган болталар
Ернинг юмшоқ бағрини ҳам эзади.
Ер бечора кунда неча марталар
Борлиғидан, ҳаётидан безади.

Йўқ бўлади лаблардаги тилаклар,
Қайрилади, эгилади билаклар!..

ДАРЕ БУНИ

(Ғафур Ғуломга)

Эски йўлда:

Бу Учқўрғон, ажаб, обу ҳавоси дилнавоз эрмиш,
Хусусан дарёнинг қирғоқлари кеч фасли соз эрмиш.

Талотум айлашиб сувлар чопармиш телба, мажнундек
Қирғоқлар бевафо маҳбубалардек йўлда ғоз эрмиш..

Тиниқ ой нурлари сувлар юзинда ўйнашиб тунлар,
Тонг отгунча уларнинг ишлари минг турфа ноз эрмиш.

Бўлак жойларда тан роҳат тополмай чекса заҳматлар,
Бутун ёз ўткуча дарё сувида оббоз эрмиш.

Кўриб Норинни табъи жуш уриб бир-икки сўз айтгай,
Аруздан баҳрасиз бир — Чўлпон, отлик бешамоз эрмиш.

ДУСТИМГА ШАРАФИДДИНГА

Биринчи мактуб

Эй аҳли Шараф, олинг қулоққа,
Юк юклагангиз бу бесўлоққа.
Мумкинки топиш ва ёки йўртиш
Бу шўрпешона даканг чўлоққа.
Ҳар бор ўқиганда номангизни
Қандоқ жавоб айлайини сўроққа.
Деб хавф ила бағри қон калима
Бошлар дилу эвон-ла йиғламоққа.
Ночор тутаман қалам қўлимга
Дил дафтарини варақламоққа.
Дил дафтариди аламдан ўзга
Бир ҳарф бўлурми номламоққа?
Илҳом ариғи қуриб етибдир,
Йўқ хафсала ани ковламоққа.
Ковлаб ани гар равона қилсам,
Бошлар ўзгаларким лойламоққа.
Кўнгул яна тунд бўлиб бузулгач,
Тушгай яна эски сирқироққа.
Умид шудирки, афв этарсиз
Пўқ нарсаларимни борламоққа.
Эй дўст, мени қитиқлағонсиз
Зил кетганин англамай туёққа.
Ҳа майли, дедим, жавоб ёзай бир
Мен, бир олақарға, гағламоққа.
Ё бўлмаса, маҳмадона, эзма,
Бемаъни сўзимни сўзламоққа.
Ҳозир шаҳар ичра сокин ўлдим
Гўё эгаман баланд равоққа.
Хурсандлик ила бу дардли бошим
Тенг бўлди-ку кўк ўпгувчи тоққа.
Тор бўлса-да энди соҳиб ўлдим
Бир кичкина хона ётоққа.
Хизмат ерим жойида ва лекин
Мушкуллигини ўхшатинг сабоққа.
Урганмаган иш қийин бўлибдир,
Ургангучи ўзини қарғамоққа.
Ойлик-да яна кифоят этмас,
Рўзғор иши ҳам тушиб чатоққа.

Ҳеч қурбимиз ўлмади биродар,
Хатто онамизни йўқламоққа.
Оз-оз юборилди икки-уч бор,
Лозим бунга яхши англамоққа.
Айниқса, кийим хусуси чучмол:
Бир маҳсидан ўзга йўқ оёққа.
Сўрманг-ки, сариғ ботинка бирлан
Қатта қораси, дебон, қаёққа?
Сиз берганингизни тоза кийдим,
Мажбур бўлинди ташламоққа.
Йиртилди, яқоши чок бўлди,
«Ҳа, бор» жавоб айлаини демоққа.
Ҳожин Ражабин йўгон қораси
Тор келди бу тўнкадек оёққа.
Начораки бошқага узатдим,
Кун қолди шу маҳсин ямоққа.
Ёз вақтида шу маҳсин бирла юрмоқ
Ҳеч одат ўлинмамниш бу ёққа.
Гар бўлса иложин, қирқ учинчи
Тезроқ юборинг олиб бу ёққа.
Гар почта ила юборсангиз сиз,
Шукр айлардим жаноби ҳаққа.
Гар сизни юборсалар Қримга,
Тўғри кетиш ўлмагай у ёққа.
Чунки йўлингиз шу ердан ўтгай,
Лозим яна бунда ўграмоққа.
Хўп ўйнатамиз азим шаҳарда
Бошлаб Сизни боққа-ю равоққа.
Эй, аҳли Шараф, бас энди нома,
Куч битди, олинг муни қулоққа.

Иккинчи мактуб

Толе қуши қўнди энди шоҳқа,
Ут кирди бу қақшаган ўчоққа.
Сизнинг у софдил била юборган
Хоҳишларингиз эришди Ҳаққа.
Бир хона тегиб хона ичиндан
Турмуш гули очилди саёққа.
Лампа ёғиниким талоқ қилдик
Тутқун бўлиб интирис чироққа.
Тўп-тўғри ва тез топармиз уйини
Урмай ўзимизни аққа-баққа.
Кўп тегди кўнгилга эски манзил,
Асло ҳавас айламай йироққа.

Ёз бўлса, «чу!» деб юриб қоларсиз;
Бир отланубон тез арғумоққа.
Биз бўлса бу ерда интизормиз
Возалда Сизни қабул қилмоққа.
Сиз балки бу ерни тенг қилмассиз
Ўш шаҳри ила оқ уйли тоққа.
Биз ҳам биламиз: баробар ўлмас
Ҳеч ўлка у мазҳари пачоққа.
Минбаъд ёзишга монеъ ўлди
Уйқу қушики келиб қовоққа.
Бир номаи соз Шараф кетирсин
Бечораю ожизу саёққа.

БИЗНИНГ ВАТАН

(Эски йўлда)

Ер юзинда ўзга бир олам эрур бизнинг ватан,
Бошқа ҳар бир ўлкадан кенг, ҳар днёрдан каттакон.

Ҳар томондан юксалиш сорига ташлаб зўр қадам,
Дашту саҳроси онинг гул-гул очилмишдир чаман!

Дарёси, аввалгидек, ердан олиб қочмас ўзин,
Чунки пойига онинг маҳкам урилмишдир кишан.

Мунда меҳнат — ҳурлик олган, барча меҳнат аҳли — ҳур!
Кимки меҳнат қилса — қувноқ, кимки меҳнат қилса —
шан!

Фан билан меҳнат иковлан қўл беришган, иттифоқ,
Эркин-эркин яйрашиб ижод этар меҳнат ва фан!

Янги жамъият қуриб дунёга ўрناق бўлгали
Барча меҳнат аҳли бирга, ҳамма бир жон, бир бадан!

Бу ватанни жон билан сақлашга, Чўлпон, ҳозир ўл,
Кимки қасд этса анга, кийсин пушаймондин кафан!..

ЯНА ОЛДИМ СОЗИМНИ

Бир неча йил қаптарғоч,
Яна олдим созимни.
Энди айтиб йиғламас
Кўнгилдаги розимни.

Кўнгилдаги кудурат
Кўтарилди ниҳоят.
Энди илҳом манбан —
Қайнаб ётган шу ҳаёт!

Қилларидан созимнинг
Тўкулажак шан куйлар,
Хур ўлканинг хур қизи
Сингари қашанг куйлар.

Қурилми дostonлари
Пардалардан оқажак.
Эҳ, кўнгил, янги дардлар
Тагин сени ёқажак!

ҒУЗА ЧУВИРКАН...

—«Мен сизга жиндак бир хат ёзиб эдим,
Вақтингиз бўлдимни ўқиб чиқишга?
Қутига ташларкан ўзим ҳам дедим:
Яхшийдн жавоби келса шу қишга!»
Зағча қанотидек қора кўзларини
Очиллиб етмаган кўсакка тикиб,
Қизарган кўйича индамай қолди,
Мен ҳам қола бердим почор, энтикиб...
Жим қолдим.
Жим қолди.
Жим қолдик иков.
«Шу топда патефон бўлсайди!» деди —
Ҳамма жим қолганда орқадан биров;
Сўнгра қоп устига бошини эгди.
Қоп тўла кўсак-ла,
Нозик бармоқлар
Қора қутичадан сеп суғуради.
Мен ҳам, ўз олдида, ғўза чувиркан, —
Ҳар нафас кўнглимдан бир парча чувуб,
Енгил ўйларимни изма-из қувуб —
Қаршимда мен севган қиз ўтуради.
Сезаман.
Сезади.
Сезишамизким,
Шаҳарда, уйларда, маҳкамаларда,
Мактаблар, қулублар ва саҳналарда,
Ҳар ерда бошланган бу қизиқ терим:
Ҳар кимнинг виждоний вазифасидир,
Жамоат ошидан насибасидир.
Лаблари очилмай киришиб кетган,
Кўлларга сўз бермай қайсарлик этган
Шу қора кўсакнинг тор чаноғида
Милён-милёнларнинг қувончлари бор.
Қолхозчи қизларнинг гул ёноғида
Янги кўйлақларнинг умиди ёнар!
Қаршимда ўлтурган уялчан қизнинг
Кўнглида кўйлақка ҳаваси йўқми?
У нега бир оғиз жавоб қилмайди,

Тортиниш ранглари шунча қуюқми?
Қоплар бўшалганда зал ҳам бўшалди,
Биз ҳам индамасдан кўчага чиқдик.
Бир қанча маҳалла орқада қолди,
Ҳали ҳам юрагим ғаш тўла, сиқдиқ...
—«Хатни ўқумабсиз.
Майли, ўқурсиз.
Сўнгра икки оғиз жавоб ёзарсиз...»
Яна индамади.
Бурчакка етгач,
Хайрлашмак учун қўлини чўзди.
Қўлимни узатдим... Айрилиб кетгач,
Икки қадам босиб яна бурулди.
Бу сафар ўзича жилмайиб кулди.
Ва деди:
—«Эртага яна борарсиз?»
Бораман, бораман.
У бир вазифа.
Уни эл қатори ўрунлатаман.
Шундан сўнг, билмадим, қачон кўраман
Ва ҳам қачонгача жавоб кутаман?....

БАЙРАМДА ШАҲРИМИЗ

Турди роҳат уйқусидан шаҳримиз эрта-саҳар,
Тушди истиқболга олтин қуёшдан зарралар.

Тилладан япроқ тақинди, боғчалар-ла парклар,
Жонли селга очди йўл алвон кийинган арклар.

Дарёдек тошди қизил байроқ билан улкан шаҳар,
Кўлди байроқлар каби қувнаб яшарган чеҳралар.

Отга минган мард йигитлар, танка минган қаҳрамон,
Барча қувноқ чеҳраларга ёв хуружиндан омон!

Қанча лочин осмонда... Мангу қайрилмас қанот,
Сулҳпарвар ўлкамизга ёв ҳужуминдан нажот.

Уйқудан турган шаҳарнинг чеҳраси қандай ёруқ!
Ялладан тинмайди бир дам... жилдираб оққан ариқ!

ИЗОҲЛАР

ТУРКИСТОНЛИ ҚАРДОШЛАРИМИЗГА. 1914 йил Авдижонда ёзилган. Илк бор «Садон Туркистон» газетасининг 1914 йил 18 апрел сонидан Абдулҳамид имзоси билан эълон қилинган. Сўнгра Чўлпоннинг уч жилдлик «Асарлар»нинг 1-жилдида қайта чоп этилган. «Садон Туркистон» ушбу шеърни босаркан, муаллифини муштарийларига қўйидагича таништиради: «Дунёнинг қайси бир четига кўз солсак ва қайси бир миллатнинг аҳволига назар қилсак, ул миллатнинг саодати, ривож ва тараққийси учун бошлаб шул миллатнинг ёшлари ва ёш фикрли қаҳрамонлари сабаб бўлмақдадирлар. Оларнинг ёш кўнгиллари ҳар бир нарсадан голиб бўлуб гафлат, жаҳолат қалъаларини зўр ила уриб йўқ қилмак орузида бўлурлар. Ҳам баъзилари орузларига муваффақ бўлуб, бутун бир миллатнинг ёши, қариси, эри ва хотинига ёлғиз ўзлари раҳбар бўлурлар. Ёшигина қалблари пла ёруғлик ва илм, маориф нурига бопларлар. Бундай ёшлар ҳар бир мамлакатда, оз-кўп, ўзига ярашур бордир. Алҳамдулилло, бизим Туркистон турклари орасидан ҳам шундай ёшларимиз ва ёш фикрли болаларимиз кўришмакка бошлади. Далил учун ўзли 12 яшар М. Саижаибек афанди ила андижонли 15 яшар Абдулҳамид афандини кўрсатув етса керак. Зерда шуларнинг мактубларини айнан дарж этмакки мувофиқ тондик». (12 ёшли М. Саижаибекнинг мактуби «Садон Туркистон» ва «Садон Фаргона» газеталари чиқиши муносабати билан хурсандлик ихборидан иборат, Абдулҳамиднинг мактуби эса, юқорида зикр этилган «Туркистонли қардошларимизга» шеърдир. — Б. Д.). Мати «Садон Туркистон» асосида тайёрланди.

З е р: қуйи.

«САДОН ТУРКИСТОН». 1914 йил 4 апрелдан Тошкентда чиқа бошлаган жаҳидлар газетаси. Муҳаррири адвокат Убайдулла Асадуллахўжаев. Жаҳидларнинг маърифатчилик гояси акс этган материалларга асосий ўрин берилган. Жами 66 сон чиққан. 1915 йилнинг апрелида чиқиндан тўхтаган.

ЧУЛПОН. АСАРЛАР. Уч жилдлик. Озод Шарафуддинов таҳрири остида. 1-жилд. Шеърлар. Драмалар. Таржима. Тўплаб, нашрга тайёрловчи ва изоҳлар муаллифи филология фанлари номзоди Замира Эшонова. Рафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент, 1994 йил. 448-бет.

ЎЗБАКЛАР ҲАМ ТУРКИСТОН. 1917 йилда ёзилган. Қўқонда

шир қилинган «Юрт» журнаlining 1917 йил августида чиққан сонинда эълон қилинган. Имзо: Қаландар. Мати шу журнал сосида тайёрланди. Журналда «Булушлиқ» сўзига «Ййлов — парый» деб изоҳ берилган.

ЗАМОНИНГ ТУГИЛ: замонинг, вақтинг эмас.

ОЛФИ: келажак, истиқбол.

РАТ: қатор.

ПҮҚҚА: бу ерда беҳудага, қуруққа.

БУРЧУЛМОҚ: хафа бўлмоқ, ўксимоқ, безовта бўлмоқ.

ЙИҚЛАМОҚ: ухламоқ.

ШУНГОР: шунга.

ХАЙПРОТ (хайрот): эзгу, яхши, хайрли.

АЛДА: ҳали, ҳозир.

БИЙ: судья.

НИҚ: жудаям; роса.

НИЧРАТМОҚ: ифлос қилмоқ, булгамоқ.

БЕГРАК: ниҳоятда, бениҳоя, ҳаддан ташқари.

БУРК: учли, гумбазсимон бош кийим.

ЧНТМОҚ: ўтирмоқ, бурмоқ.

«ЮРТ». Қўқонда икки ҳафтада бир чиққан журнал. Жадидлар ғоясини тарқатган. Журналининг биринчи сони 1917 йил 1 июнда чиққан. Муҳаррири Ашурали Зоҳирий.

ГҶЗАЛ ТҶРКИСТОН. Тахминимизча, бу шеър «Ўзбаклар дам Туркистон» шеърин билан бир пайтда, 1917 йили яратилган. Шоир мазкур шеърининг савияси ва тилидан қониқмаган шекланиш, яқши мавзуда «Гўзал Туркистон»ни ёзган. Мати «Асарлар»дан олинди.

ШАРҚ ПУРИ. 1918 йилда ёзилган: Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари» тўпламида эълон қилинган. Сўнг Чўлпоннинг «Яна Мдим созини» тўплами ва «Асарлар»ида босилган. Мати «Ўзбек ёш шоирлари» асосида тайёрланди.

МУЛЛАНУР ВОҶИДОВ (1885—1918) — татар маърифатпарвар урриятчиси. Қозон губерниясидан 1917 йили Таъсис мажлисига эъло қилиб сайланган. Халқ Комиссарлар Советининг 1918 йил 3 январдаги декрети билан Мулланур Воҳидов Миллий Халқ Комиссарнати қошида ташкил қилинган ички Русия мусулмонлари Комиссарнатига комиссар этиб тайинланган. Ушбу лавозимда ишлар экан, у Шарқ халқлари, мусулмон халқлари манфаатларини ҳимоя қилишга муайян ҳисса қўшди. Айни пайтда, марксизмни Шарққа исбатан қўллашда унинг ўзига хос томонларини эътиборга олиш керак, деган фикрин илгарин сурди. Бу, абиийки, болшевикларга маъқул келмаганди.

Шеърнинг тагида шоир томонидан қуйидаги изоҳ берилган: «1. Миср деҳқонлари (фаллоҳ сўзига — Б. Д.); 2. Канфутцю — Қитойда машҳур дин; 3. Машҳур зардушт ҳаким; 4. Нича

(Ницше — Б. Д.) — машҳур олмон файласуфидир. Зардушт Ҷа сафасини ошиқ даражасида суяр эди. 5. Аламут — Ҳасан Саббоҳни қалъасидир. Ҳасан Саббоҳ эса, исомлиги мазҳабни зўрларида дир».

Т О М У Ф: дўзах.

Қ И З Ъ О Н Ч Л И: аянчли, раҳмини келтирувчи.

А Л-Ҳ У М Р О С А Р О Й И: Араб тилида «ал-ҳумро» сўзи «қизил» деган маънони беради. Бу ерда Испаниянинг Гранада вилоятида араблар ҳукмронлиги даврида қурилган сарой назарда тутилган (XIII—XIV асрлар). Ал-Ҳумро саройида турар жой меҳмонхона, масжид, ҳарам, ҳаммом ва бошқа бинолар бўлган. Унинг деворлари қизил тошлардан ишланган.

Ш О М: Сурият қадимда шундай ном билан аталган.

И И Ш О П У Р: Эроннинг шимоли-шарқий қисмидаги шаҳар.

ХАШЕМ (1048—1122): Ғиёсиддин Абул Ҷоҳири ибн Иброҳим-форс-тожик шоири, математиги, файласуфи. Шарқ даҳрийлигининг кўзга кўринган намояндаларидан.

Ч И Н-М О Ч И И: Хитой.

БЕДИЛ (Мирзо Абдулқодир): Ҳиндистонда яшаган (1644—1721) форс-тожик шоири, файласуфи, мутафаккири.

Б И Л О Ф А Р Қ: фарқсиз, фарқи йўқ.

«ЎЗБЕК ЁШ ШОИРЛАРИ». Шеърлар тўплами. Туркистон Давлат нашриёти, Тошкент, 1922 йил. Фитрат, Чўлпон, Боту ва Ўзбекларнинг шеърларидан ташкил топган 104 саҳифали мажмуа.

Ч У Л П О Н. ЯНА ОЛДИМ СОЗИМНИ. Роман. Пьеса. Шеърлар. Ғафур Ғулум номидаги... нашр., Тошкент, 1991 йил. Тўнловчилар Наим Каримов, Шерали Турдиев. Масъул муҳаррир ва сўзбоши муаллифи Озод Шарафуддинов. 573 бет.

ҒУЗАЛ. Тошкентда 1919 йилнинг февралда ёзилган. Дастлаб «Иштирокиюн» газетасининг 1919 йил 21 феврал сонидан, сўнг «Ўзбек ёш шоирлари» мажмуасида, «Тирик сатрлар» тўпламида «Ёшлик» журналининг 1987 йилги 10-сонидан, «Шарқ юлдузи» журналининг 1987 йилги 12-сонидан, Чўлпоннинг «Яна олдим созимни», «Асарлар»ида қайта нашр қилинган. Матн «Ўзбек ёш шоирлари» тўплами асосида тайёрланди.

«Иштирокиюн» газетасидаги вариантда 24-қатор: «Ойдан-да гўзалдир... менадан-да гўзал!..»

«ИШТИРОКНИЮ». Дастлабки ўзбек шўро газетаси, «коммунист» деган маънони англатади. 1918 йилнинг 21 июнидан 1921 йилнинг 9 декабргача чиққан.

«ТИРИК САТРАЛ». Ғафур Ғулум номидаги Бадий адабиёт нашриёти, Тошкент, 1968 йил. Тўнловчи Муҳсин Зокиров, муҳаррир О. Шарафуддинов.

ЯНГИ ШАРҚ. Шеър Скобелев (Фарғона) шаҳрида «Янги

Шарқ» газетасининг чиқишига қўтлов сифатида ёзилган бўлиб, мааскур газетасининг 1919 йил 1 июлда чиққан биринчи сонида босилган, имзо: «Андижонли Чўлпон».

«ЯНГИ ШАРҚ». 1919 йилнинг 1 июлидан «Фарғона области миллий ишлар мудириятининг наир афкори» сифатида чиққан газета. Унга Ҳоди Файзӣй; Назир Тўрақулов, Юлчиев ва Қосим Сорокивлар вақти билан муҳаррирлик қилишган. 1921 йилнинг январида «Меҳнат байроғи» номи билан чиқа бошлаган.

ТУЛУЪ: чиқиш, кўриш, балқин (қуён, ой).

КИМ ХОР? «Янги Шарқ» газетасининг 1919 йил 2 август сонида «Қаландар» имзоси билан эълон қилинган. Мати ушбу газета асосида тайёрланди.

МУСУЛМОННИНГ «4» ИЧИСИ. Фарғона вилоятида сайловда тўртинчи деб ном олган гуруҳ, маҳаллий меҳнаткашлар вакиллари.

ШАМОЛ НИМАДАН ПАЙДО БЎЛАДУР. 1919 йил августида ёзилган. Дастлаб «Адабиёт парчалари»да «Қаландар» тахаллуси билан босилган. Сўнг «Ватан» газетасининг 1933 йил 12 апрел сонида, «Муштум» журналининг 1933 йил 8-сонида чиққан. Мати «Адабиёт парчалари» асосида тайёрланди.

Шеърга, афтидан, бўлган бир воқеа туртки берган. Чунки 20—30 йилларининг ташқи журналисти, ёзувчиси, давлат ва жамоат арбоби Назир Тўрақулов «Иштирокчию» газетасининг 1919 йил 27 ноябр сонида «Афанди» сарлавҳали бир «маҳзуи ҳикоя», ашиқроғи, фельетон эълон қилган. Ҳикоянинг мазмуни Чўлпоннинг манзумаси мазмунига жуда яқин келади. Ҳикоя-фельетоннинг қисқача мазмуни шундай: бир қишлоққа «зўр» бир йигит келади. Ҳар гашида «афанди» деб мурожаат этувчи бу нусха ўзининг «билимдонлиги» билан мақтанмоқчи бўлади, қишлоқ йигитларига сплар подон, жоҳилсизлар, деб тавбеҳ беради, ўзининг 32 та тил билишши айтиб керилади ва қишлоқлик йигитларга табиат илмидан «маъруза» ўқийди. «Афанди»нинг тушунтиришича, шамол Ернинг айлаишидан пайдо бўлади, Ер эса, огирлигидан айланади ва ҳоказо...

Н. Тўрақулов ҳажвиясини усти ялтироқ, ичи қалтироқ «афанди»ларнинг қиёфасини зўр истеҳзо билан чизган ҳолда қуйидагича тугатади: «Менинг хаёлимга замонамиздаги «афандилар», уларнинг оқ крахмаллари, галифе шимлари, ялтирағон этиклари, илиб олган пенселари, битмас-туғанмас насихатлари, «кейида қолғонимиздан, жоҳил»лигимиздан зорланишлари, «афандилар» пайдо бўлгандан бери олам, табиат ва қавонин ҳаётда зуҳур этган таҳвилот... ҳар «афанди»нинг ўттиз икки тил билиши ва ҳар ўн «афанди»нинг уч юз йигирма тил билиши бутун хаёлимни ишғол қилган ёди».

Афтидан, Чўлпоннинг манзумасига, Н. Тўрақуловнинг фелье-

тонига туртки берган шахс ўша даврдаги ижодий доираларда анча-мунча кўриниб турган киши бўлиши эҳтимолдан холи эмас.

Чўлпон шеър охирида шундай изоҳ беради: Клубник — ўрис парманчаги (маймулжон), истай «иштиқо»нинг халқ оғзида бузулғони, танго — Оврўпода машҳур бир ўюн куйи, Шалинин — машҳур ўрус ашулачиси, Кориев, Иманский, Валиевлар — татарларнинг таниқли артистлари, Арабли — машҳур озарбойжон артисти Араблинский.

«АДАБИЁТ ПАРЧАЛАРИ». Ўзбекистон давлат нашриёти, Тошкент, 1926 йил. Абдулҳамид Сулаймон ва Ашурали Зоҳирийлар томонидан «Талабалар, ўқитгучилар ва, умуман, адабиёт севувчилар учун» чиқарилган 227 саҳифали мажмуа.

МЕНИНГ ТОВУШИМ. Шеър 1919 йили Тошкентда ёзилиб, «Иштирокчию» газетасининг 1919 йил 21 октябр соғида босилган. Имзо: Абдулҳамид Сулаймон. Мати шу газета асосида тайёрланди.

«ЧИГАТОЙ ГУРУНГИ». 1919—1921 йилларда мавжуд бўлган адабий-бадний уюшма. Уюшма ўз олдига ўқтабир тўнтаришидан сўнг кучайган умумтурк тили, умумий турк адабиёти шиорига қарши ўзбек тили ва ўзбек адабиёти шиорини ўртага ташлаган. Бу ҳақда кейинроқ уюшманинг раҳбари Фитрат ёзганди: «17—18-йилларда Ўрта Осиёда пантуркизм ҳаракати кучаймоқда эди. Айниқса, Тошкентда пантуркизм фикри билан сугорилган турли тўдалар ташкил бўлди.

Турк тилларини, турк адабиётини бирлаштириш шиори остида «иш» кўрулди. Мактабларда усмонли тили, усмонли адабиёти она тили дарслари ўрнида қабул қилинди. Шу ҳаракатга қаршу ўзбек тили, ўзбек адабиёти шиорлари остида «Чигатой гурунги» ташкил қилинди. «Чигатой гурунги» ўзбек миллатчилиги (миллатпарастлиги маъносида — Б. Д.), ўзбек тили, ўзбек адабиётини шиорлари остида пантуркист тўдаларга ва шунга берилган ўнг жадидларга қарши курашиди» («Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1929 йил, 15 сентябрь). Дарҳақиқат, «Чигатой гурунги» ўзбек тили, унинг софлиги учун, ўзбек адабиётини, унинг бадний юксаклиги учун курашди. Бадний жиҳатдан заиф айрим асарларни адабиёт майдонидан чиқариб ташлаш тўғрисида уюшма қарор қабул қилганди. «Чигатой гурунги» 20-нчи йилларгача давом қилди, — деб ёзганди Фитрат. — Бу вақтгача унинг ўз олдига қўйган, илмий юмушлари бажарилган эди. Янги имло Шўро Маориф комиссарлиги томонидан мактабларга киргизилган, Шўро ҳукумати томонидан ҳар миллатнинг мактаб тили ўз она тилида бўлсин, деб эълон этилган асос билан ўзбек тили таъмин этилган эди» («Қизил Ўзбекистон»нинг ўша соғи).

«Иштирокчию» газетасида босилган шеърларга «Чигатой

гурунги» деб қўйилган қайд, аввало, муаллифларининг бу Ташкентга аъзолигини англатса, иккинчидан, бостирилаётган шеър тил софлиги нуқтаи назаридан «Чигатой гурунги» йўлини ўтказётганини билдирган. Шоир Чўлпон Бухорода 1920 йил сентябрда амирлик тугатилгандан сўнг у ерга кетган Фитрат ўрнига бирмунча муддат «Чигатой гурунги» ташкентга бошчилик қилган.

«Чигатой гурунги»нинг ўзбек тили, унинг софлиги учун кураши ўша вақтдаёқ шўро ҳукуматига кўлам хуш келвермаганди. Шу сабабли «Чигатой гурунги» миллатчилик ташкilotи, деган айб қўйилган ҳолда 1921 йили тарқатиб юборилган.

ЮРИН МАРШИ. Шеър 1919 йил 15 ноябрда ёзилган бўлиб, «Иштирокиюн» газетасининг 1919 йил 20 ноябр сонидан босилган. Имзо: Андиконли Абдулҳамид Сулаймон. Шоир шеър тагида «Усмонжиқ юри, муборак ватан» мисрали куйларида ёзилмишдир» деган изоҳ берган. Мазкур шеър матни ушбу газета асосида тайёрланди.

ҲОИ, ОЧ КАМБАҒАЛ! Шеър «Иштирокиюн» газетасининг 1919 йил 16 ноябр сонидан босилган. Таржимон «тезотар» сўзига «пулемут» деб; «тоқлари» сўзига «гумбаз» каби деб изоҳ берган. Матн ушбу газета асосида тайёрланди.

УЧ... 1919 йилнинг 25 ноябрида Тошкентда ёзилган. «Иштирокиюн» газетасининг 1919 йил 7 декабр сонидан босилган. Матн ушбу газета асосида тайёрланди.

МУҲАММАД САИД. Чўлпоннинг замондошларидан, ҳаваскор виопр. 1919 йилнинг охирида маҳаллий ёшлар орасида ташкил этилган «Ўртагча қизил ёшлар уюшмаси»нинг фаолларидан бўлган. Уюшма ўз олдига «... бутун ўлкада, айниқса Тошкент шаҳрида яшовчи ёшларини (ни) бирлашдирмак ва ўлдиғи қадар оин ва сезгуларни орттирмак...» вазифасини қўйган. (Қаранг: «Иштирокиюн», 1919 йил 14 декабр, «Қизил ёшлар уюшмаси» сарлавҳали хабар).

ТЕМИРЧИ. 1919 йили ёзилган. Дастлаб «Иштирокиюн» газетасининг 1919 йил 9 декабр сонидан, сўнг «Яна олдим созимни» гўнлами ва «Асарлар»да босилгандир. Имзо: Чўлпон. Матн «Иштирокиюн» асосида тайёрланди.

ҲУҚМ КУНИНДА. 1919 йили Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Иштирокиюн» газетасининг 1919 йил 26 декабр сонидан, сўнг «Асарлар»да босилган. Матн «Иштирокиюн» асосида тайёрланди.

ШАРҚ ҚИЗИ. 1920 йилнинг 23 апрелида Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Иштирокиюн» газетасининг 1920 йил 23 апрел сонидан, сўнг Чўлпоннинг «Уйғониш» тўпламида. «Адабиёт нарчалари», «Тприк сатрлар» мажмуаларида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Ушбу матнга «Уйғониш» асос қилиб олинди. «Иштирокиюн» газетасидаги ҳамда «Уйғониш» тўпламидаги

шеърида «Синглимга» деган бағишлов бор. «Адабиёт парчалари»да бу қайд «Унинг тилидан» деб ўзгартирилган.

ЧУЛПОИ. УПҒОНИШ. Шеърлар тўплами. Туркистон Жумҳуриятининг Давлат нашриёти, Тошкент, 1922 йил. Тўпламнинг қисмлари қуйидагича сарлавҳаланган: «Юрт қайғиси», «Умид ва иймон», «Чўрилар учун», «Севги».

ХАЕЛИ. 1920 йилнинг апрелида Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп қилинган. Мати «Ўзбек ёш шоирлари» асосида тайёрланди.

ТАБИАТГА. Тошкентда 1920 йилнинг 29 апрелида ёзилган. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп қилинган. Матига «Ўзбек ёш шоирлари» асос бўлди.

САИДАЛИХУЖА (Шормухаммадий): Чўлпоннинг замондошларидан. Маориф соҳасида ишлаган, унинг Эски шаҳар таълим тарбия техникуми «Шарқ» ячойқасининг журнали «Тонг юлдузи»нинг 1925 йил март ойида чиққан 1-сонида «Мактабимизда ташкилот ишлари» сарлавҳали мақоласи бор.

Е Қ Т И: ёруғ.

К У Л А Г А: соя.

ПЎРТАНА. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари»да, сўнг Чўлпоннинг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни» тўпламларида, «Асарлар»да босилган. Ушбу мати «Ўзбек ёш шоирлари»дан олинди. Унда шеър 1920 йил майда ёзилганини билдирувчи сани бор. Бизнингча, шеър май ойида эмас, августда ёзилган бўлса керак. Чунки 1920 йилнинг август ойи охири, сентябр бошларида Бокуда Шарқ халқларининг қурултойи бўлган. Унга туркистонлик вакиллар сафида Чўлпон ҳам боради. Шеър Ҳазар (Каспий) денгизидан ўтиш вақтида ёзилган бўлиши мумкин.

ЧУЛПОИ. БАҲОРНИ СОҒИНДИМ. Шеърлар тўплами. «Юлдузча» нашриёти, Тошкент, 1988 йил. Тўловчи ва сўзбоши муаллифи Н. Ҳаққулов.

УЛУҒ ЙУЛДА. 1920 йил 10 августда Тошкентда ёзилган. Дастлабки сарлавҳаси «Бокуга Шарқ қурултойига кетганда» бўлиб, «Ўзбек ёш шоирлари»да босилган. Сўнг «Адабиёт парчалари»да, Чўлпоннинг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп этилган. Ушбу мати «Адабиёт парчалари»дан олинди.

ШАРҚ ЭЛЛАРИНИНГ ҚУРУЛТОЙИ. 1920 йилнинг август ойи охири, сентябр бошларида Бокуда бўлган. Қурултойда Туркия, Эрон, Ҳиндистон, Афғонистон, Бухоро, Хива, Туркистон, Кавказ ҳамда Россиядан вакиллар иштирок этишган. Шўро ҳукуматининг ташаббуси билан, аниқроғи, режасига биноан қурул-

той маълум Шарқ ҳақларининг колонизатор Ғарбга, жаҳон жаҳонгирлиги (империализми)га қарши катта намоёнишига айланади. Шўро ҳукумати томонидан қурултойга вакил қилиб юборилган Зиновьев капиталистларга ялли уруш эълон қилайлик, деб вакилларга мурожаат қилганида, «2000 вакил қўлларида қилик, ханжар ҳам танинчалар бўлгон ҳолда шовқун кўтариб, энг сўнгги қонлари қолгунча эзувчилар билан урушувга қасамёд этдилар» (Қараиш: «РусТА» газетаси, 1920 йил, 26 сентябр). Мазкур қурултойда болшевикларнинг тутган сиёсати Туркистондан борган бир қанча вакилларда ички норозилик туғдиради. Чунки қурултой арафаси ва ўтиши жараёнида болшевикларнинг раҳбарияти Шарқ халқларига инсбатан инсонсизлик руҳида муомала қилишади. Бизнингча, бу муносабат Чўлпонга ҳам таъсир қилмай қолмаган. Қурултойга катта умидлар билан қараган Чўлпон ушга боришда ва Бокуда ушбу шеърдан ташқари, «Улуғ Британиянинг бугунги ҳокимиятига», «Зарафшон», «Еруғ юлдузга», «Ўзбек қизи» учун, «Қаландар ишқи» каби шеърларини ёзган.

ЕРУҒ ЮЛДУЗГА. Шеър 1920 йил 19 августда Баҳри Ҳазар (Касний депгизи)да ёзилган. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари», сўнг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Ўзбек ёш шоирлари» асосида тайёрланди. Унда «талваса» сўзига «изтироб» дея изоҳ берилган.

«ЎЗБЕК ҚИЗИ» УЧУН. 1929 йилининг августида Бокуда усмонли туркчада ёзилган. «Ўзбек ёш шоирлари»да, «Асарлар»да нашр қилинган. Матн «Ўзбек ёш шоирлари» асосида тайёрланди.

ҚАЛАНДАР ИШҚИ. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари»да босилган. Унда «Боку, 3 пчи қўноқ, 1920, сешанба» деган қайд бор. Шеър кейинчалик «Тирик сатрлар» тўпламида, «Шарқ юлдузи» журналининг 1987 йил 12-сонида, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп этилган. Матн «Ўзбек ёш шоирлари» асосида тайёрланди.

ТОРТИШУВ ТОҶИ. Тошкентда 1920 йилининг октябрида ёзилган. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари»да, сўнг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матига «Ўзбек ёш шоирлари» асос қилиб олинди.

МАҲМУДХУЖА БЕҲБУДИЙ ХОТИРАСИ. 1920 йилда ёзилган. Дастлаб Чўлпоннинг «Булоқлар» тўпламида, сўнг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1990 йил 23 март сониде, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матига «Ўзбек ёш шоирлари» асос бўлди.

МАҲМУДХУЖА БЕҲБУДИЙ (1875—1919). Туркистон жадидларининг отаси. Илмий, адабий, публицистик ижод билан шуғулланган. 1913—1915 йилларда «Ойна» журнали ва «Самарқанд»

газетасини чиқарган. Ийрик жамоат арбоби бўлган. Туркистонни маърифатли, ҳар жиҳатдан тараққий топган, озоод давлат сифатида кўришни орзу қилган. Бутун ҳаёти ва ижтимоий фаолиятини шунга бахшида этган.

ШАРҚҚА КЎПРОҚ! 1920 йил 12 июнда Андижонда ёзилган. «Яна Шарқ» газетасининг 1920 йил 20 август сонида босилган. Матн ушбу газета асосида босилмоқда.

МУҲСИН: Мирмуҳсин Шермуҳамедов (1895—1929)нинг қисқартирилган ном. Ўзбек журналисти, фаол публицистлардан, моҳир муҳаррирлардан бири. Қарашлари инқилобий руҳда бўлган.

КУМАКЧИЛАР. Тошкентда бир сўхифада чиққан «РусТА» номли ўзбекча газетасининг 1920 йил 20 ноябр сонида чиққан. Имзо: Кўзойнак.

«РусТА». Тошкентда ўзбек тилида чиққан деворий газета. «Русия телеграф агентлиги»нинг қисқарган ном. 1919 йил 26 декабрда биринчи соҳи чиққан. Дастлаб Чўлпон, кейин Фотих Сулаймон, Ғози Юнус, энг сўнгиди яна Чўлпон муҳаррир бўлган. Таҳририятда Мирмулла Шермуҳамедов ҳам ишлаган.

ЗАРАФШОН. 1920 йил августиди Самарқандда ёзилган. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп этилган. Матн «Ўзбек ёш шоирлари» асосида тайёрланди.

УЙҚУ. Тошкентда 1921 йилнинг февралиди ёзилган. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матнга «Ўзбек ёш шоирлари» асос бўлган.

КУРАШ. 1921 йили Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Ёш Шарқ» газетасининг 1921 йил 7 мартда чиққан 2-сониди босилган. Имзо: Қалаандар. Сўнг «Қизил Байроқ» газетасининг 1921 йил 8 март сониди, «Уйғониш», «Адабиёт парчалари», «Баҳорин соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп этилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди.

«ЁШ ШАРҚ» ёшлар газетаси. 1921 йил мартидан чиққан. 1923 йилнинг декабрида «Ўзгартиришчи ёшлар» журналига айлантирилган.

СУЙГАН ЧОҚЛАРДА. 1921 йилда ёзилган. Дастлаб «Ўзбек ёш шоирлари»да, сўнг «Баҳорин соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Ўзбек ёш шоирлари» асосида тайёрланди.

КЕТДИНГ. 1920 йили ёзилган. Дастлаб «РусТА» газетасининг 1920 йил 2 ноябр сониди босилган. Сўнг Чўлпоннинг «Булоқлар», «Яна олдим созимни» тўпламларида, «Асарлар»да чоп қилинган. «РусТА» газетаси вариантда 9-қатор «Жонингни бошқалар севибми олди?» тарзида бўлган. Кейинчалик бу мисра «Жонингни тағри севибми олди?»га ўзгартирилган. Бу шеър

бағишланган Раҳматилла Султонов ўлимиянинг райрптабвий содир бўлганини кўрсатади. Матн «Булоқлар» асосида тайёрланди.

РАҲМАТИЛЛА СУЛТОНОВ шоирнинг бизга маълум бўлмаган замондоши.

ЧИЗГИЛАР. 1921 йил 27 майда наср йўли билан ёзилган «Йўл эсдалиги»дан олинди. Эсдалик «Билим ўчоғи» журнаlining 1922 йил 1-сонидан босилган. Сўнгра бу шеърнинг аксар қисми «Асарлар»да чоп қилинган. Матн «Билим ўчоғи» журнали асосида тайёрланди. «Чизгилар» деган сарлавҳани изоҳлар муаллифи шартли равишда қўйди.

«БИЛИМ УЧОҒИ». Туркистон Маориф комиссарлиги қошидаги Билим Кенгаши томонидан ойда бир марта чиқарилиши мўлжалланган фанний, адабий, ижтимоий ўзбекча журнал. 1-сон 1922 йилнинг 1 сентябрида Усмонхон Эшонхўжаев муҳаррирлигида чиққан. Бир неча сонларигина чиққан.

ХАЛҚ. 1921 йил 7 сентябрда Бухорода ёзилган. Дастлаб «Бухоро ахбори» газетасининг 1921 йил 2 июл сонидан, сўнг «Уйғониш», «Адабиёт парчалари», «Тирик сатрлар», «Ешлик» журнаlining 1987 йил 10-сонидан, «Фан ва турмуш» журнаlining 1988 йил 3-сонидан, «Халқ сўзи» газетасининг нишона сонидан (1990 йил 29 октябр), «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да қайта босилган. Матн «Уйғониш»дан олинди.

«БУХОРО АХБОРИ». Бухоро Марказий Инқилоб қўмитасининг ҳамда Марказий Иштирокиюн фирқасининг нашри бўлиб, 1920 йил сентябридан 1922 йилнинг сентябригача чиққан. Чўлпон ҳам Саид Аҳроридан кейин бир муддат — 1921 йил 15 январдан 1922 йил майгача муҳаррир бўлиб ишлаган.

КЕЛ БЕРИ. 1921 йилнинг 21 сентябрида Бухоронинг Девонабор деган жойида ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш»дан олинди.

ЯШАЙИШ. 1921 йилда ёзилган. Дастлаб «Булоқлар» тўпламида, сўнг «Еш ленинчи» газетасининг 1990 йил 22 феврал сонидан, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп қилинган. Матн «Булоқлар» асосида тайёрланди.

Я ЁС: маъюслик, ғамгинлик.

МЕН ҚОЧМАДИМ. 1921 йили Бухорода ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди.

Шеър сарлавҳаси тагидаги «Тошкентдаги ўртоқларимга» деган бағишлов, афтидан, Чўлпоннинг 1921 йили «Бухоро ахбори»га муҳаррир бўлиб кетганида «Чўлпон курашдан, маслағидан чекинди» қабилида пайдо бўлган миш-мишларга жавоб тарзида ёзилган бўлса керак. «Уйғониш»да «ўзлик» сўзига «менлик, нафс» деган изоҳ бор.

ЎЛУҒ ИҶЛОВЧИГА. 1921 йилда ёзилган. Дастлаб «Ўқун» журналининг 1923 йилги 1-сонида, сўнг «Булоқлар»да, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1990 йил 23 март сонида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Булоқлар» асосида тайёрланди. Шеър Чўлпоннинг бизга номаълум А. М. исмли замондошига бағишланган.

«УЧҚУН». Бу журнал ҳақида ўзбек журналистикаси тарихи ҳақида «Ўзбек вақтли матбуоти тарихига материаллар» китобини 1927 йили эълон қилган Зиё Саид ёзади: «1923 йил март ойида Бухоро Жумҳурияти Халқ маориф назоратининг фикр тарқатувчиси бўлиб чиқди. Ношири — Бухоро халқ маориф назорати, муҳаррири — ҳайъати таҳририя...

Бунга Муҳаммад Саид Аҳрорий, Абдулмўмин Сатторий, С. Айний, Фитрат, Чўлпон, Ғулом Зафарий, Мустафо Сайфулмулк, Маҳмуд Субой ва бошқалар қатнашганлар». (Зиё Саид. Танланган асарлар. Ғафур Ғулом номидаги... нашриёти, Тошкент, 1974 йил, 90-бет).

НАВРЎЗ ҚУНИДА. 1921 йилнинг 27 апрелида Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Ўйғониш»да, сўнг «Ғўзал ёзғичлар»да, Чўлпоннинг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни» тўпламлари ва «Асарлар»ида босилган. Матн «Ўйғониш»дан олинди. Мазкур тўпلامда «Наврўз кунн — Биринчи Май дунё байрамидир», деган изоҳ бор.

«ҒЎЗАЛ ЁЗҒИЧЛАР». Бошланғич мактабларнинг 2 бўлмалари учун тузулган ўқуш китобидир. Ўзбекистон Давлат нашриёти, Тошкент, 1925 йил.

МЕН ВА БОШҚАЛАР. 1921 йил апрел ойида Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Ўйғониш»да, сўнг «Ғўзал ёзғичлар»да, «Тириксатрлар»да, «Ёшлик» журналининг 1987 йил 10-сонида, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1987 йил 4 декабр сонида, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Ўйғониш» асосида тайёрланди.

КУЗ. 1921 йил 4 ноябрда Бухорода ёзилган. Дастлаб «Ўйғониш», сўнг «Адабиёт парчалари», «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Ўйғониш»дан олинди.

БУЗИЛГАН ҲАҚИҚАТГА. 1921 йилда Андижонда ёзилган. Дастлаб «Булоқлар»да, сўнг «Яна олдим созимни» ва «Асарлар»да босилган. Матн «Булоқлар» асосида тайёрланди.

Қ А В С А Р: жаннат булоғи.

Ҳ А М О Й И Л: елка ва қўлтиқ орқали ўтказилиб тақиладиган тасма, ип.

Қ А Л И Н Т О В У Ш: йўгон, гуруллаган товуш, овоз.

ЯНА ҚОР. 1921 йилда ёзилган. Дастлаб «Булоқлар» тўпламида, сўнг «Адабиёт парчалари», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Адабиёт парчалари»дан олинди.

Шеър муаллифи «Адабиёт парчалари»да шундай изоҳ берган:

«Нафар — аскар. Ёпгиш туғи — аъламч зафар. Янги кун — наврӯз (май ойида энг очиқ ва соф бир кўклам куни)».

АМАЛНИНГ УЛИМИ. 1921 йилда ёзилган. Дастлаб «Булоқлар»да, сўнг «Ёш ленинчи» газетасининг 1990 йил 22 феврал сонидида, «Яна олдим созимни» тўпламида, «Асарлар»да эълон қилинган. Матн «Булоқлар» асосида тайёрланди.

АМАЛ: ният, мақсад, орзу маъносини англатади. М. Беҳбудий ёзди: «...муддао ва муродларни илмий истилоҳ ила «омол» дерлар. («Ойна» журнали, 1913 йил, 6-сон, 130-бет).

КУЛМАҚ ИСТАДИНГ. 1922 йил 4 январда Бухорода, ҳарбий хастахонада ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш»дан олинди.

АЗАЛИМ: тангри яратилишимдан, яъни азалдан сизни менга севишни буюрган.

«Уйғониш» тўпламида муаллифнинг шундай изоҳи бор:

СУЛМОҚДИ: сўлмоқ эди.

ТИШЛАРИНГНИ: тишларингнинг.

ЕТОҚДАН. 1922 йил 21 январда Бухорода, ҳарбий хастахонада ёзилган. Дастлаб «Булоқлар»да, сўнг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1990 йил 23 март сонидида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Булоқлар» асосида тайёрланди.

ЭЗГИ ЖОПГА ОҚ ОТ БИЛАН ҚИРГАННИ деганда шоир рус босқинчиларининг масжидларга отди қирганлигини назарда тутаётган бўлса керак.

ФАНО: йўқлик, жисман йўқ бўлиб, руҳан Аллоҳ билан қўшилиб кетди.

ҚИЗАРИШ. 1922 йил 5 февралда Бухорода шоирнинг ҳасталик пайтида ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди.

ОҒРИГАНДА. 1922 йил 16 февралда Бухорода ёзилган. Дастлаб «Уйғониш» тўпламида, сўнг «Фан ва турмуш» журналининг 1988 йил 3-сонидида, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш»дан олинди.

БИНАФША. 1922 йил март ойида Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Иңқилоб» журналининг 3-сонидида, сўнг «Булоқлар»да, «Адабиёт парчалари»да, «Тирик сатрлар» мажмуаларида, «Ешлик» журналининг 1987 йил 10-сонидида, «Шарқ юлдузи» журналининг 1987 йил 12-сонидида, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Иңқилоб»дан олинди.

ИСРИКЛИК: хушбўй ҳид, кайф, мастлик.

«ИҢҚИЛОБ». 1922 йил февралдан бошлаб Туркистон Коммунистлар фирқаси Марказий Қўмитаси томонидан ўзбек тилида чиқарилган сиёсий, иқтисодий, адабий журнал. Уттиз уч ой даво-

мида «Инқилоб»нинг 14 сонн чиққан: 1922 йилда 1—8 сонлари, 1923 йилда 9—10, 1924 йилда 11—12 ва 13—14-қўшма сонлари чоп этилди. Тўрт сонга ўша даврнинг таниқли давлат ва жамоат арбоби, публицист ва ёзувчиси Назир Тўрақулов (1892—1939), 5-сонидан ўса, 20-йилларнинг таниқли давлат ва жамоат арбоби, публицисти Усмонхон Эшонхўжаев (1902—1938) муҳаррирлик қилган. Охириги — 13—14-қўшма сонда Усмонхон Эшонхўжаевнинг Москвага ўқиниға кетиши муносабати билан муҳаррирликдан кетиши ва Фитрат, Сайдаҳмад, Ғози Юнус ҳамда Элбекдан иборат таҳрир ҳайъати ташкил қилинганн ёзилган бўлса-да, журнал чиқмаган. Боси — журнал компартия журнали ҳисобланса-да, эркин фикрли, ўзбек халқй тарихи ва мумтоз адабиётниға бағишланган холисона қарашлари бўлгани учун болшевикларға маъқул келмаган.

ШУ ҚУНДА. 1922 йил 22 мартда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Қизил Байроқ» газетасининг 1922 йил 25 март сонида, сўнг «Тонг сирлари»да, «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

ЎЎЛПОН. ТОНГ СИРЛАРИ. Ўзбекистон Давлат нашриётн. Тошкент, 1926 йил. Кириш сўз. Жулқунбой. «Тонг сирлари». 90 саҳифали.

УТЛИ СУВ. 1922 йил 23 мартда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Инқилоб» журналвининг 4-сонида, «Адабиёт парчалари»да, «Яна олдим созимни» ва «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди.

ҚУҚЛАМ ҚАЙҒИСИ. 1922 йил 31 мартда Қўйлиқда ёзилган. Дастлаб «Қизил Байроқ» газетасининг 1922 йил 7 апрел сонида босилган. Сўнг «Булоқлар»да, «Ўзбекистон адабиётн ва санъатн» ҳафтаномасининг 1990 йил 23 март сонида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп этилган. Матн «Булоқлар»дан олинди.

«ОППОҚ ОЙ» шеъри дастлаб «Булоқлар» тўпламида, сўнг «Адабиёт парчалари»да, «Ёш ленинчи» газетасининг 1990 йил 22 феврал сонида, «Яна олдим созимни» тўпламида, «Нафосат» журналвининг 1992 йил 2-сонида, «Асарлар»да босилган. Матн «Булоқлар»дан олинди.

ЗАМҲАРИР: дўзахнинг ниҳоятда совуқ бўлими, бу ерда қировдек маъноснда.

«ЖУМАК» (сумалак): қишда бўғотларда осилган муз, шевада «сумалак» сўзининг айтилиши, айрим шеваларда «чумак» деган сўз бор, барчасининг ўзаги бир.

СЕНДАН ЙИРОҚДА. 1922 йил 11 апрелда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди.

СОНЛАМОҚ: санамоқ, ҳисобламоқ.

СЕВГИ ВА САЛТАНАТ. 1922 йилда ёзилган. Дастлаб «Қизил Байроқ» газетасининг 1922 йил 13 апрел сониди, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. «Қизил Байроқ» муҳарририяти тағхатда шундай изоҳ берган: «Бу парча Чўлпон ўртоқнинг ҳануз босилмаган ва ўйналмаган «Чўлпон севгиси» отли майзум томошасиндан олингандир». Матн «Қизил Байроқ»дан олинди.

У Р Д А: шаҳарнинг подшоҳлар ва хонлар, уларни қўриқлайдиган аскарлар турадиган қисми.

БАРГ. Бухорода 1922 йил 3 майда ёзилиб, дастлаб «Уйғониш» тўпламида, сўнг «Адабиёт парчалари» («Бир тилла қўнғиз» сарлавҳаси билан), «Тирик сатрлар», «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди. «Адабиёт парчалари»да шеър тагида «1922 йил, 1 май, Чоржўй» деган қайд бор. «Уйғониш»даги 17-мисра «Олтинли қўнғизни болалар ушлашиб» «Адабиёт парчалари»да «Бир тилла қўнғизни болалар ушлашиб»га ўзгартирилган.

ЮПАНМОҚ ИСТАГИ. 1922 йил 9 июнда Урта Осиё темир йўлининг Жумабозор бекатида ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди.

ВИЖДОН ЭРКИ. 1922 йил 9 июнда Самарқандда ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Адабиёт парчалари», «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди.

НИМА? 1922 йил 22 июнда Тошкент яқинидаги Қибрайда ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш»дан олинди.

КЕТГАНИНГДА. 1922 йил 26 июнда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Уйғониш»да, сўнг Берлинда чиққан «Кўмак» журналида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Уйғониш» асосида тайёрланди.

КУРРА: юмалоқ, тўгарак.

«КўМАК». Берлинда Германияга бориб ўқиётган туркистонлик ўқувчилар (талабалар) томонидан чиқарилган журнал. Биринчи сони 1923 йил 1 сентябрда чиққан. Шiori: «Билим Оврўподадир!» Масъул муҳаррири: Саид Али Хўжа. 29 бетлик.

ҚУЗҒОЛИШ. 1922 йил 15 июлда Тошкентда ёзилган бўлиб, дастлаб «Инқилоб» журналининг 5-сониди босилган. Сўнг «Тонг сирлари»да, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1987 йил 4 декабр сониди, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп қилинган. Матн «Инқилоб» асосида тайёрланди. Журналда шундай изоҳ бор.

СЕРГАҚ БУЛ — огоҳ бўл, ҳушёр бўл.

ЖАВОБ. 1922 йил 20 июлда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Қи-

зид Байроқ» газетасининг 1922 йил 1 август соннда, сўнг «Шарқ юлдузи» журналининг 1992 йил 7-соннда, «Асарлар»да босилган. Матн «Қизил Байроқ» асосида тайёрланди.

КҮНГИЛ. 1922 йил 7 августда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Инқилоб» журналининг 6-соннда, сўнг «Тонг сирлари»да, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1987 йил 4 декабр соннда, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Инқилоб» асосида тайёрланди.

КИШАН. 1922 йил 15 сентябрда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Ҳақиқат» журналининг 1922 йил 2-соннда, «Инқилоб» журналининг 1922 йил 6-соннда, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди. «Тонг сирлари»да 4-қатордаги «сафҳасда» сўзига тагхатда шундай изоҳ берилган: «д»ни «нд» (и)га айлантириб қаттигроқ чўзуб ўқумоқ лозим («сафҳасида» каби). Йўқса, аруз вазнида ёзилгон бу парчанинг вазни бузуладир. Бу парчада шунга ўхшаган жойлар яна бир мунча бор. Умуман, аруз вазнида ёзилгон парчаларда шу қонда кузатилмаги керак. Ч.»

«ҲАҚИҚАТ». Диний, адабий, ижтимоий, илмий журнал. 1-сон 1922 йил 10 августда чиққан. 2-сон ۅша йилнинг 15 сентябрида чиқиб, шу билан тўхтаган. Муҳаррири Заҳириддин Аълам.

АЛДАНИШ. Дастлаб «Булоқлар» тўпламида, сўнг «Еш ленинчи» газетасининг 1990 йил 22 феврал соннда, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Булоқлар» асосида тайёрланди. «Булоқлар»да сарлавҳадан сўнг «Разочарование» деган изоҳ бор.

ТОТ: маза, ширинлик, лаззат.

ЧОҒСИЗ: бевақт, вақти-соати етмасдан.

НИМАННИНГ ҲИДИ? Дастлаб «Булоқлар» тўпламида, сўнг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1990 йил 23 март соннда, «Шарқ Юлдузи»нинг 1992 йил 7-соннда, «Асарлар»да босилган. Матн «Булоқлар» асосида тайёрланди.

МАВЪУД: ваъда қилинган, сўз берилган, ваъда.

ЮРТ ЙУЛИ. Дастлаб «Уйғониш» тўпламида босилган. Тўпланда шеърнинг тагида «922 йил, декабр 13, Бухоро» деб қўйилган. Бизнингча, бу ерда хато кетган. Шеър 1921 йил 13 декабрда ёзилган бўлиши ҳақиқатга тўғрироқ келади. Шеър «Яна олдим созимни», «Асарлар»да ҳам чоң қилинган. Матн «Уйғониш»дан олинди.

ҚИЛОҒУЗ: йўл бошловчи, етакчи, компас.

БАС ЭНДИ. 1923 йил февралда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Инқилоб» журналининг 9—10-қўшма соннда, сўнг «Тонг сирлари», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари»дан олинди. «Инқилоб»да босилган вариантыда 18-қатор «Умидга отмоқ истайман».

ЖАР БУЙЛАРИНДА. 1923 йил 8 апрелда Тошкентда ёзилган.

Дастлаб «Тонг сирлари»да босилган. Шеър тағида шундай изоҳ бор: «Бу парчада ҳам вази орқасидан келган «ҳижо» бузилиши бор. Чунончи: «Бўйларида»нинг ўрнига «бўйларинда» ишлатилган («и» ўрнида «н»). Шу хил ўйинлар ҳозир ўзимга белгили бўлсалар-да, кўчирган вақтда тузатиб ўлтурмадим. Ундоқ қилсам, ҳар бир парчанинг кетига қўюлган таърихнинг унча ҳам аҳамияти қолмас эди... Ч.»

Шеър «Асарлар»да қайта нашр қилинган. Матн «Тонг сирлари»дан. УРОЗ: бахт, толеъ.

МЕН ҲАМ СЕВАМАН. 1923 йил 3 июлда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

ҚУРБОН. 1923 йил 21 июлда Андижонда ёзилган. Дастлаб «Адабиёт парчалари»да эълон қилинган. Шеърнинг охирида куйдагича уқтириш берилган: «Бу шеър босмачилиқ даврида Фарғонада ёзилгон». Шеър «Нафосат» журналининг 1992 йил 2-сонида, «Асарлар»да қайта босилган.

ЎЗИМНИКИГА. 1923 йил 12 августда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари»дан олинди.

ЕР АСИРАЛARI. 1923 йилнинг сентябрида Андижонда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Адабиёт парчалари»да, «Тирик сатрлар»да, «Ешлик» журналининг 1987 йил 10-сонида, «Шарқ юлдузи» журналининг 1987 йил 12-сонида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

СОМОН ПАРЧА. 1923 йил Андижонда ёзилган. Дастлаб «Фарғона» газетасининг 1923 йил 29 октябр сонида; сўнг «Тонг сирлари», «Муштум»нинг 1990 йил 18-сонида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари»дан олинди.

Ушбу шеър «Фарғона» газетасида босилгандан сўнг шоирга яқин доираларда турли гап-сўз, фикрлар юзага келади «Чўлпон маслағидан қайғибди, энди у муҳитнинг продаешга бўйсунибди, каби фикрлар ҳам оралаб қолади. Шоирнинг дўстларидан кўни бу шеър чиққандан сўнг Чўлпонга савол нигоҳи билан қарашади. Жумладан, Абдулла Қодирий «Муштум» журналининг 1923 йилги 15-сонида «Сомон парча» сарлавҳали кинояли луқмасида алам билан шундай ёзганди: «Машҳур шоирларимиздан ўртоқ Ч. Тошкентдан Фарғона боришда худонинг қудрати билан сомон парчаси бўлуб қолгон.

Ул бу ишдан жуда кўб фойдалар кўрган: чунончи, Тошкент—Фарғона темир йўли учун тугилатурғон чиқим ҳам ёнға қолгон. У Тошкентдан чиқишдан-ўқ шамолга кўтарилган. Шамол уни учурганча-учуруб тўғри Андижон шаҳрига элтган ҳам бу киши шунда бир... —нинг қошига илиниб қолгон.

У ўртоқнинг ўз даъвосича, энди ул муҳит-...нинг эркига ўткан эмиш. Ўз қўлида эрки қолмагон эмиш.

Балли, балли шоир афанди!

Энди ҳақиқатни топибсиз. Шу даъвоигиздан қолманг. Эрк шул. Ҳақиқат ҳам шу!» («Муштум», 1923, 15-сон, 3-бет).

Чўлпоннинг гоёвий мухוליфлари эса, 20-йилларда «Сомон парча» шеърини дастак қилиб келтириб, унга коммунистик «байнал-милаллик» мафқураси нуқтаи назаридан зарба беришга, шоирнинг аксилшўровийлигини фош қилишга уриндилар. Жумладан, Айн (Олим Шарафиддинов) шундай деб ёзганди: «Чўлпоннинг «Сомон парча» деган шеърини ўқиб ҳовлиқишиб, «Чўлпон муҳитнинг гирдобидида сомон парчасидек оқиб бораман, боши берк кўчага энди кирмайман, муҳитнинг эркига таслим бўлдим, дейдир» деб уни болшевикка чиқаргон, уни бизга тилакдош деб кўрсатканлар бор эди.

Шундай деганларга унинг

Мен энди худди бир сомон парчаси,
Локин (I A.) зўр денгизнинг чексиз қўйнида
Жимгина борадир кирсиз қўйнимда
Эркин кўпикларнинг аллақанчаси,

деган шу тўрт йўли билан жавоб бериш мумкин. У муҳитнинг эркига тобе бўлдим, деса-да, яна «Эркин кўпикларнинг аллақан-часи жимгина қўйнимда боради», дейишдан тоймайдир. («Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1927 йил, 14 феврал).

«ФАРҒОНА». Фаргона вилоят фирқа кўмитаси ва вилоят иж-роия кўмиталарининг нашри сифатида «Меҳнат байроғи» газетаси ўрнига 1922 йил 27 майдан чиққан. 1926 йил 22 октябрдан «Янги Фаргона» номи билан 1932 йил февралгача чиққан.

ХАЗОН. 1923 йилнинг ноябрида ёзилган. Дастлаб «Фаргона» газетасининг 1923 16 ноябр сонидида босилган. Сўнг хорижда чиққан ўзбекча «Еш Туркистон» журналининг 1929 йил 1-сонидида (декабр) «Япроқлар» сарлавҳаси билан босилган. Шеър «Муштум»нинг 1990 йил 18-сонидида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да қайта чош қилинган. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномаси-нинг 1997 йил 22 август сонидида «Япроқлар» сарлавҳаси остида адабиётшунос Шерали Турдиев томонидан охириги тўрт қатори бўлмаган ҳолда яна эълон қилинди. Матн «Фаргона»дан олпиди.

«ЕШ ТУРКИСТОН». 1929 йил декабрдан 1939 йилнинг ав-густигача Берлинда чиққан журнал. Хориждаги «Туркистон мил-лий-озодлик ҳаракати»нинг органи. Жами 117 сон чиққан. Бош муҳаррири Мустафо Чўқай ўгли (Қаранг: Тоҳир Қаҳҳор. Хур Туркистон учун. Т., 1994, 52-бет).

Мазкур шеър Чўлпоннинг шўро мафкурачилари томонидан қаттиқ ҳужумга учраган 1927 йили унинг «аксилниқилобчилиги»,

«миллатчилиги»ни кўрсатувчи «ёрқин» мисол тариқасида келтирилади. Жумладан, журналист Комил Алиев 1927 йил июн ойида Андижонда Ўзбек Давлат драмтруппасининг артисти Исҳоққори Каримов ўғил уйлантириш тўйи қилгани ва у тўйга Чўлпон, Маннон Уйгур, Муҳиддин Қориеқубов, Юсуфжон қизиқ, Тамарахоним сингари шоир ва санъаткорлар бориб, тўй баҳонасида «аксилнқилобий мажлис» ўтказишгани ҳақида болшевикларга хос «жанговарлик» билан ёзади. Жумладан, «фельетон»да шундай сатрлар бор: «11 кун шоҳонавор тўй қилиб чарчагон куёв. дам олиш учун чимилдиққа кириш билан, ташқарида аксилнқилобий мажлис тартиб этилди. Саботсиз, алдоқчи, тавбасига таянмагон «ўнлар»нинг баъзилари ва Чўлпон контрининг раҳбарлиги остида ташкил топқон бу ўлтиришда бутун труппаларнинг қатнаши билан мана бу шеър хор қилиб ўқилди:

...Туркистон бизимдир,
Ёёлоси узундир,
Арш, йигит эллари,
Аршда ол, зафарни,
Дини, миллат йўлини арш!...
Чархчи армани,
Пақирчи болшовоий,
Ҳайда бизим юртимиздан,
Арш йигит эллари.

Уқидингизми? Мағзини чақиб кўрдингизми бу аксилнқилобчилик ҳиди чўкиб тургон шеърни.

— Нега шундай бўлди?

Бунинг жавоби жуда аниқ...

Бу мафкуравий кураш майдонидан мағлуб бўлиб чиққан ватан — миллат йиғлоқлари, майда буржуазия малайларининг бўш маконни топиб ҳордиқ чиқаришларидан ўзга нарса эмас. Бундан қолаверса, улар ана шундай «дардмандлар» тўплангон жойларда қизил тўйнинг устига қора наMAT қоплангон даргоҳларда...рдек тўдалашиб, еган шатталаридан ушалган белларига тахтакач боғлашни машқ қилиб кўрмакчи бўладирлар. Уларга биз «Сен чучварани хом санагон қопагонларнинг югурганларинг сомонхонагача», деб қўя қолсоқ ҳам, анави фирқа, комсомул фаолларнинг шундай мажлисларига раҳбарлик қилишларига мутлақо чидай олмаймиз. Низомбоев, Баҳромий, Уроз Алиев, Улмас Сўфи, Абдуқодир Раҳимийлар фирқа; комсомол аъзоси бўла туриб шундай ярамаслиқларга бош қўшар эканлар, бу энди ортиқ виждонсизлик, фирқа, комсомулнинг эътиборига раҳна уриш, бойлар, савдогарларнинг тегирмонларига сув қуйишликдир.

Ҳалқ тарқала бошлагон ҳам эдиким, Чўлпон тўрдағи айвонга

чиқиб, пар ёстиқни энгагига босиб, мозисндаги қора тарихнинг қирлик саҳифаларини бирич-кетин варақлаб чиқди. Атрофини қуршаб олган «ўнлар тўдаси»ни бир қатор бошдан-оёқ кузатиб чиқиб, ўзининг мана бу парчасини балаид овоз билан ўқий бошлади: (*)

...Эй совуқ эллардан муз кийиб келганлар,
У қўпол товшингиз қирларда йўқ бўлсин,
Эй меним боғимдан мевамни терганлар,
У қаро бошингиз ерларга кўмилсин...

Шу билан «келгиндилар»га ўлим, «Чўлпоннинг боқчаси»га соғлиқ тиланиб, бошлар кўрпага бурканиб, кўзлар уйқуга кетди.» (Комил Алиев. Қора кийинган қизил тўй.—«Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1928 йил 27 июл).

Газета таҳририяти берган изоҳ қуйидагича: «Чўлпоннинг бу «Хазон» сарлавҳасидаги парчаси русларга қарши айтилган ва матбуотга чиқмаган бўлиб, бу парча ҳозир ҳам Чўлпоннинг муҳиблари оғзида дoston бўлиб юради» («Қизил Ўзбекистон», ушбу сон). Газетанинг бу изоҳи тўғри эмас, шеър юқорида кўрсатилганидек, «Фарғона» газетасида босилган.

КОМИЛ АЛИЕВ (1905—1939): 20—30-йилларнинг таниқли фельетончиси.

ДАМЛАР. 1923 йил 14 декабрда Андижонда ёзилган. Дастлаб «Инқилоб» журналининг 13—14-қўшма сонидида босилган: Тағхатда дамлар сўзига русчала «созерцание» деган изоҳ бор. Шеър Чўлпоннинг «Тонг сирлари» тўпламида, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1987 йил 4 декабр сонидида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп қилинган. Мати «Тонг сирлари»дан олинди.

ҚУШНИНГ ҲАДИГИ. 1924 йил 3 февралда Ушда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да босилган. Сўнг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп қилинган. Мати «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

Бу шеърнинг асл гоҳисини коммунистик мафкура ҳимоячиларидан Лийи жуда очиқ аниқлатган эди. «Чўлпон инқилобдан рози,— деб ёзади у,— фақат руслардан, русларнинг Ватанда қолниларидан рози эмас. У миллий жумҳуриятларга, унда кетмакда бўлган ишларга ўзича маъно беради, фикр юритади.

Унинг фикрини оғламоқ учун «Қушнинг ҳадиги» деган шеърини ўқуш етадир. Бу рамзионларча (символизм) ёзилгани учун қоронғи, кинолявдир...

Унинг фикрича, «Инқилоб натижасида озод бўлдиқ. Ўзимпага маҳсуе маскаи (уй)га эга бўлдиқ Локкии ундан фойдалана олмадик. Жилавимизни яна ўшал мустамлакачиларнинг қўлига тутқуздиқ. Маскаимиз кўб зеҳният (ҳилакорлик) сарф қилиниб машина-

да қўйилгон. Дон егали унда кичик тешиклар бор. Биз ана шунга алдангонмиз», дейди. Бунн яна ҳам очикроқ қилиб «Чўлпоннинг муҳибларидан» Вадуд афандининг тили билан айтсак: «Биз русларнинг қўлида ўйинчоқмиз. Маскав буюрғондан сўнг ҳар нарсани қилишга мажбурмиз» бўлиб чиқади. «Қуш ҳадиғи»нинг маъноси шундан иборат!» («Қизил Ўзбекистон», 1927 йил, 14 феврал).

АЙН: Ўзбек адабиётшуноси, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Олим Шарафиддиновнинг (1903—1943) адабий тахаллуси.

МУШТ ТУШСУН! «Муштум» журналининг 1924 йил, 3- соннда «Ёлғончи» имзоси билан босилган. «Ёлғончи» имзосининг Чўлпониники эканлигини Бонс Қориев (Олтой) номзодлик диссертациясида тасдиқлаган. (Қараиғ: «20 йиллар ўзбек совет адабиётининг асосий хусусиятлари (шу давр журналлари материаллари асосида)». Тошкент, 1967, 150- бет).

С А Ф О Ҳ А Т: ақасизлик, нодонлик, аблаҳлик.

И С И Р М А К: маст бўлмоқ, кайфда юрмоқ.

Д О Р И Л О М О Н (дорул-амон): тинч ва осойишталик, тинчлик, амонлик уйи.

КОМХУЗ (коммунальное хозяйство): коммунал хўжалиғи, шаҳар ободончилиғи билан шуғулланувчи муассаса.

БАҲОВУДДИН БАЛОГАРДОН: бу ерда Баҳовуддин Нақшбанд номини тутиб текинхўрлик билан ҳаёт кечирувчи дарвиш, қаландарлар назарда тутилган.

Ҳ А П Н О С: наҳс, бетавфиқ, попок.

БОИС ҚОРИЕВ (Олтой): 20- йиллар шоири, журналисти, қатағон жабрдийдаси. (1902—1976).

ИСТАШ: 1924 йил 15 мартда Андижонда ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 1926 йил 4 соннда босилган. Сўнг «Ёшлик» журналининг 1987 йил 10- соннда, «Баҳорин соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп этилган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи» журналдан олинди.

Шеърининг сарлавҳаси тагида русча «Искание» деган изоҳ бор. **Е В У Қ:** яқин.

«МАОРИФ ВА ЎҚИТГУВЧИ»: Ўзбекистон Маориф Комиссарлиғи томонидан чиқарилган тарбиявий, ижтимоий ва фанний ойллик журнал. 1- сони 1925 йил март ойида Давлат Ризаев муҳаррирлигида чиққан. 1929 йилнинг 11- сонигача адабий-бадий асарларни мунтазам бериб борган. Бундан кейин адабиёт бўлимига «Алашга» журналга топширган. «Маориф ва ўқитғувчи» 30-йилларнинг бошигача чиқиб турган.

ЧИРОҚЛАР. 1924 йил 26 мартда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Инқилоб» журналининг 13—14- қўшма соннда, сўнг «Адабиёт парчалари»да, «Асарлар»да босилган. Матига «Инқилоб» журнали асос қилиб олинди.

ОЛҚИШ. 1924 йил 30 мартда Тошкентда ёзилган. «Инқилоб» журналнинг 11—12-қўшма сонида босилган. Шеър Вов. Мим.га, яъни Чўлпоннинг яқин дўстларидан бири — адабиётшунос олим Вадуд Маҳмудга (1897—1977) бағишланган. Сарлавҳа тагида «Привет» деган русча сўз бор.

ШАФТОЛИГА. 1924 йил 3 апрелда Қўқонда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг 1987 йил 4 декабр сонида, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

СУХБАТ. 1924 йилнинг 3 апрелида Қўқонда ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи»нинг 1925 йил 7—8- қўшма сонида, сўнг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи»дан олинди.

ВАХМ. 1924 йил 16 апрелда Қўқонда ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи»нинг 1925 йил 1- сонида эълон қилинган. Сўнг «Ешлик» журналнинг 1987 йил 10- сонида, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи» асосида тайёрланди.

К И С В А (кисват): кофирлар кийими. Бу ерда кўришиш, уст-бош маъноларида.

БАҲОРДА. 1924 йил 23 апрелда Қўқонда ёзилган. Дастлаб «Адабиёт парчалари»да, сўнг «Тирик сатрлар», «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Муаллиф «Адабиёт парчалари»да шундай изоҳ берган: «Иннайкейин — халқнинг ишлатишича, ёзилишда «ундан кейин» бўлуб ёзиладир. Жўяк — пахта, қовун ва бошқа шунингдек экинлар экилган ерларнинг ўртасидан олинган ариқчалар, «жияк» шаклида ҳам ишлатиладир».

Матн «Маориф ва ўқитғувчи» асосида тайёрланди.

КУЧОҚ-ТУПРОҚ. 1924 йил 18 майда Андижонда ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи»нинг 1926 йил 3- сонида, «Шарқ юлдузи» журналнинг 1992 йил 7- сонида, «Асарлар»да босилган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи» асосида тайёрланди.

КАТТА ИУЛ БУЙИДА УЧРАГАН ЯПРОҚ УЧУН. 1924 йил 25 майда Тошкентда ёзилган. Дастлаб «Адабиёт парчалари»да, сўнг «Яна олдим созимни»да, «Нафосат» журналнинг 1992 йил 2- сонида, «Асарлар»да босилган. Матнга «Адабиёт парчалари» асос бўлди.

Шеър тагида муаллиф томонидан шундай уқтириш берилган:

«Варам — сил; яланг — очиклиқ ер, майдон, сайхон; аламзада — адам кўрган, озор еган».

БУЛОҚЛАР ҚУЧОҒИДА. 1924 йил май ойида ёзилган. Сарлавҳа тагидаги қайд шеърнинг Чимкентда ёзилганини аниқлади. Дастлаб «Фаргона» газетасининг 1924 йил 27-май сонида, сўнг «Адабиёт парчалари»да, «Яна олдим созимни»да, «Асарлар»да босилган. Матн «Адабиёт парчалари»дан олинди.

«Булоқлар қучоғида» болшевиклар сиқувига тушиб қолган ис-

тиқлол учун курашувчиларнинг севган шеърларидан бўлган. Бунн шу далил ҳам кўрсатадики, 1927 йили, мафкура масаласи кучайтирилиб, кўпгина миллатпарвар зиёлилар миллатчиликда айбланган, қатагон хавфи яқинлашаётган бир пайтда, ўша йилнинг ноябрида бўлган Ўзбекистон зиёлиларининг 3-қурултойида Ўзбекистон ССР КП(б) Марказқўмининг биринчи котиби Акмал Икромов маъруза қиларкан, ўз номига Наринмонов номидаги техникумнинг ўқувчисидан бир хат келганини, унда «миллатчи» Мунаввар қори дарса миллатчилик руҳида кўп гаплар айтади, Чўлпон шеърларини, хусусан «Булоқлар қучоғида» шеърини кўп ўқитади, деб ёзганини келтиради. (Қаранг: «Қизил Ўзбекистон», 1927 йил, 22 ноябр).

ЕЗНИНГ ТУГАЛИШИ. 1924 йил июнда Чимкентда ёзилган. Дастлаб «Фаргона» газетасининг 1924 йил 26 июн соннда «Қирдан айрилиш» сарлавҳаси билан босилган. Сўнг «Адабиёт парчалари»да сарлавҳа тагида «Езнинг тугалиши» қайди билан чоп этилган. Шеър «Яна олдим созимни»да «Езнинг тугалиши» сарлавҳаси билан, «Нафосат» журналининг 1992 йил 2- соннда, «Асарлар»да ҳам шундай сарлавҳа билан нашр қилинган. Матнга «Адабиёт парчалари» асос бўлди.

СОЗИМ. 1924 йил 14 августда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Ўзбек тили ва адабиёти» журналининг 1967 йил 6- соннда, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1987 йил 4 декабр соннда, «Шарқ юлдузи» журналининг 1987 йил 12- соннда, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

ЯНГЛИШАСИЗ. 1924 йил 28 септябрда Қўқонда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Тирик сатрлар»да, «Ёшлик» журналининг 1987 йил 10- соннда, «Яна олдим созимни» ва «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

СИРЛАДАН. 1925 йил 19 январда Тошкентда ёзилган: Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Тирик сатрлар»да, «Ёшлик» журналининг 1987 йил 10- соннда, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

ТАН БЕРДИМ. 1925 йил 27 мартда Андижонда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди.

Шеър шоир Ботунинг (1904—1938) «Умид учқунлари» (1925) шеърини тўплами чиқиши муносабати билан унга бағишланган. Боту адабиётшунос Анқобойнинг ёзишича, «Созин дўстимга», «Тўлқуним» шеърларини Чўлпонга бағишлаган. (Қаранг: «Қизил Ўзбекистон» газетаси, 1931 йил 4 феврал). У мазкур шеърларида «Келгуси бахтини очолмас йилни» каби мисралари орқали Чўлпонни мунг, қайғуга берилмасликка чақирганди.

ДАЛА ЙУЛЛАРИДАН. 1925 йил 26 апрелда Андижонда ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитгувчи» журналининг 1925 йил

5—6- қўшма сонда, сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи»дан олинди.

ҚИЛҚИЗ МАФТУНЛАРИ: 1925 йил 7 майда Андижонда ёзилган ва дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 1925 йил 4-сонда босилган. «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи» асосида тайёрланди.

БИРИНЧИ ХАТ. 1925 йил 5 ноябрда Москвада ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи»нинг 1925 йил 9—10- қўшма сонда, сўнг «Саодат» журналининг 1927 йил 10- сонда, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Ушбу матнга «Маориф ва ўқитғувчи» асос бўлди.

ТАБИАТ ҚУЧОҒИДА. 1926 йил 11 январда Москвада ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 1926- йил 2- сонда босилган. Матн ушбу журнал асосида тайёрланди. Шеър сўнгиди шундай эслатма бор: «Шоирнинг бу тушунча ва хаёлларига қарши табиатнинг тилидан айтилиб, яна ўртоқ Чўлпон томонидан ёзилган насрча мажмуамизнинг келгуси сонда босилгусидир».

Э Р Т А К — чўпчак (Чўлпон изоҳи).

З А Н О Н А: аёлларга хос, аёлларча.

ТАБИАТНИНГ ЖАВОБИ. 1926 йил 22 мартда Москвада ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 1926 йил 3-сонда, сўнг «Баҳорни соғиндим», «Асарлар»да босилган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи» асосида тайёрланди.

Шоирнинг «Ваҳм», «Қучоқ-тупроқ», «Табиатнинг жавоби», «Зангбу»нинг қизи», «Табиат китобидан (Биринчи ва иккинчи бетлар)» шеърлари тоясига кўра бир бутун яхлитликни ташкил қилади. Уларда табиат ва инсон фалсафаси ўзининг теран ифодасини топган: инсон табиатнинг узвий бир бўлагидай, табиат эса жонли мавжудотдай тасвирланган. Бу шоирнинг жонли ва жонсиз табиати бир-бирига қўшилган, сингишиб кетган ҳолда кўришидан далолатдир.

БАҲОРНИ СОҒИНДИМ. 1926 йил 16 сентябрда Самарқандда ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 1926 йил 7—8- қўшма сонда, сўнг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да chop қилинган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи»дан олинди.

КУЗ ЕМФИРИ. 1926 йил 10 октябрда Москвада ёзилган: Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 1926 йил 12- сонда босилган. Сўнг «Тирик сатрлар»да, «Шарқ юлдузи» журналининг 1927 йил 12- сонда, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да chop қилинган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи»дан олинди.

УЗАЛГАН ҚУЛ. 1926 йилнинг 14 октябрида Москвада ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи»нинг 1927 йил 1—2- қўшма сонда босилган. Сўнг «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асар-

лар»да чоп қилинган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи» асосида тайёрланди.

Ю Р Ғ У Н: олазарак., жавдираб қараш.

Ш И Қ В А: шикоят.

Б У Р И Н М О Қ: қайтмоқ, ўзгармоқ, бурилмоқ, айланмоқ.

Қ И З Ғ А Н М О Қ: раҳми келмоқ.

МЕН ШОИРМИ? 1926 йилда ёзилган. Дастлаб «Тонг сирлари»да, сўнг «Ўзбек тили ва адабиёти» журналининг 1967 йил 6-сонида, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1987 йил 4 декабр сонида, «Баҳорни соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Тонг сирлари» асосида тайёрланди. Шеър тагида шундай изоҳ берилган: «Бу шеър Тошкентдаги «Ўлка ўзбек билим юрти»нинг юқори синф ўқувчиларига атаб ёзилиб, улар томонидан дарсада текширилган бир шеърдир».

«Мен шоирми?» шеърини ҳам коммунистик мафкура ҳимоячилари «танқид» қилгандилар. Ижоднинг соҳрли онлари, ижод руҳияти ифодаланган бу шеърини Усмонхон Эшонхўжаев вулгар тарзда талқин қилишга уриди. У ёзади: «Чўлпон ўзининг шоирлиқ вазифасини тўғри тушунмайди ва унинг шеърингга қарашини Ойбекнинг қарашин билан бирдир, яъни бу қарашча, шеърининг ўзи ҳар қандай боғланишдан ташқари, мустақил мавжудиятга ҳаққи бор. Бу даъвомиз қуруқ бўлмаслигини учун уни «Мен шоирми?» деган шеър билан ҳужжатлай оламиз, бу шеърнинг иккинчи бўлимида бу сўзларни ўқиймиз:

Чунки хаёлимнинг кўзлари билан
Бир гўзал ҳолатни кўриб турамен,
Лаззатка фарқ бўлиб, ўлиб турамен.
У ҳолни борлиқнинг сўзлари билан

.

Биринчидан, бу шеър шоирнинг хаёлпарастлигини ошқича исбот қилади ва шоирнинг ўзи «чизган» бу ҳолни (иборатимиз учун кечирилсин) худди эски кўкпорининг саҳар вақтидаги кайфига ўхшайди.

Шоирнинг хаёлини ёқтиратурғон мешчаашлар нуқтаи назардан бўлса, шоирнинг «баланд»лигини кўрсатади. Ҳақиқат нуқтан назардан бу шеърнинг мазмуни имкониятдан ташқаридир, инмагаки, «тушунча» бўлғондан сўнг киши ёзолмасдан ва «хаёл» бўлғондан сўнг чиза олмасдан мумкин эмас.

«Тушунча» ва «хаёл» кишининг миясидан ҳосил бўладурғон нарсалар* эмас, балки улар ташқари ҳодисаларнинг миёдаги инъикосидирлар; ҳақиқат оламидаги нарсаларнинг киши учун борлиғи

* Бу ердаги «наrsa» моддий бўлмасдан, маънавийдир.

бу нарсаларнинг мия ёрдами билан маънилашганларидан иборатдир. Бунинг учун шоирнинг «тушунча»си ва «хаёли» ёзишга ва чизишга келмасалар, улар ҳақиқий олам ҳодисаларининг ҳосилоти бўлмасдан, яна шоирнинг ўзига хос бўлгон «олам» ҳодисаларидирким, бу ҳодисаларнинг ҳақиқийлиги йўқликка мусовийдир. Салким шеърят нуқтаи назаридан «Мен шоирми?» шеърининг «чизган» ҳоли ҳеч қандай танқидга арзмайди, чунки ғайриҳақиқий унсурлар шеърятка асос бўла олмайдилар.

Чўлпоннинг бу шеъри кўрсатадирким, у шоирнинг ҳуварини фақат хаёлини (майли, қандай бўлмасин) шеърини усулда гавдалашдан иборат деб тушунадди. Шу сабабдан биз ҳам Чўлпоннинг:

«Шоирлик менда бир соями дейман»,— деган фикрига жуда қўшилгимиз келади». («Қизил Ўзбекистон», 1927 йил 27 июн).

ҚАЙТИШ. 1927 йил 10 июлда Фарғонада ёзилиб, дастлаб «Ер юзи» журналининг 1927 йил 21- сониди, сўнг «Баҳорини соғиндим», «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Ер юзи»дан олинди.

Ж И Н Л А Н М О Қ: ижодкорнинг мувозанатдан чиқиши, ижод сеҳрига бериллиши.

«ЕР ЮЗИ». 1926 йил ноябрдан ҳафтада икки марта Комилжон Алимов муҳаррирлигида чиққан журнал. «Фан ва турмуш» журналининг ўтмишдоши.

«ЗАНГБУ»НИНГ ҚИЗИ. 1927 йили Москвада ёзилиб, дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи»нинг 1927 йил 6- сониди босилган. Сўнг «Яна олдим созимни», «Асарлар»да чоп қилинган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи» асосида тайёрланди.

«З А Н Г Б У»: «зангбиби», узумнинг занги.

«Я П Р О Қ Х О Н»: узум яроғи (Чўлпон изоҳлари).

Қ А В А Р Т А Қ: узум яроғига гўшт қиймасини ўраб тайёрланадиган таом.

ТАБИАТ КИТОБИДАН. (1- бет). 1927 йили Самарқандда ёзилган. Дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи»нинг 1927 йил 7—8- қўшма сониди, сўнг «Баҳорини соғиндим», «Асарлар»да босилган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи»дан олинди.

ТАБИАТ КИТОБИДАН. (2- бет). 1927 йили Москвада ёзилиб, дастлаб «Маориф ва ўқитғувчи» журналининг 1927 йил 9—10- қўшма сониди босилган, сўнг «Баҳорини соғиндим», «Асарлар»да чоп қилинган. Матн «Маориф ва ўқитғувчи» асосида тайёрланди.

ДАРЕ БУЙИ. 1931 йил августда ёзилган. Дастлаб «Соз» тўпламида, сўнг «Тирик сатрлар»да, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1987 йил 4 декабр сониди, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да босилган. Матн «Соз» асосида тайёрланди. Унда «Норин» сўзига «Фарғона водийсидаги Норин дарёси» деб изоҳ берилган.

О Б Б О З (оббозӣ): чўмиллиш.

ЧУДПОН. СОЗ. Шеърлар тўплами. Ўздавнашр, Тошкент, 1935

йил: Тўплам Ўзбекистон ССРининг 10 йиллик тўйига тўёна қилинган. Тўпламга

«Бир неча йил қантарғоч,
Яна олдим созимни»

мисралари эпиграф қилиб олинган.

ДУСТИМ ШАРАФИДДИНГА. Биринчи мактуб. 1932 йил февралда Москвадан йўлланган. Иккинчи мактуб 1932 йил апрелда Москвадан йўлланган. Мактубларни адабиётшунос Н. Каримов нашрга тайёрлаб «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1997 йил 8 август сонида эълон қилган. Мактублар сарлавҳасини ушбу изоҳлар муаллифи (Б. Д.) шартли суратда қўйган.

ШАРАФИДДИН: Чўлпоннинг дўсти.

СОКНИН УЛМОҚ: масканга эга бўлмақ, бир жойда муқим турмоқ.

УФРАМОҚ: учрашмоқ, дуч келмоқ.

МИНБАЪД: бундан кейин.

БИЗНИНГ ВАТАН. 1934 йил августда ёзилган. Аруз вазида ёзилгани учун «Эски йўлда» деган қайди бор. Дастлаб «Соз»да, сўнг «Шарқ юлдузи» журналининг 1987 йил 12- сонида, «Яна олдим созимни», «Асарлар»да, «Андижоннома» газетасининг 17 сентябр сонида босилган. Матн «Соз» асосида тайёрланди.

«АНДИЖОННОМА». Андижон вилояти ҳокимлигининг газетаси. Андижон вилояти газетаси «Коммунист» ўрнига 1992 йил 17 сентябрдан чиқа бошлаган.

ЯНА ОЛДИМ СОЗИМНИ! 1934 йилнинг ноябрида ёзилган. Дастлаб «Соз», сўнг «Яна олдим созимни» тўпламларида, «Асарлар»да босилган. Матн «Соз» асосида тайёрланди.

Шеър муаллифи «қашанг» сўзига «шўх» деб изоҳ берган.

ҒУЗА ЧУВИРКАН.. 1934 йил декабрида ёзилган. Дастлаб «Совет адабиёти» журналининг 1935 йил 1- сонида, сўнг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1995 йил 27 октябр сонида босилган. Матн «Совет адабиёти» журнали асосида тайёрланди.

БАЙРАМДА ШАҲРИМИЗ. 1935 йил ноябрида ёзилган бўлиб, дастлаб «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1935 йил 10 ноябр сонида босилган. Сўнг «Яна олдим созимни; «Асарлар»да нашр қилинган. Матн «Асарлар» асосида тайёрланди.

МУНДАРИЖА

Муҳаббат осмонининг гўзал Чўлпони <i>Бойбў- та Дўстқороев.</i>	5	Яна қор	51
Туркистонли қардош- ларимизга	12	Амалнинг ўлими	52
Ўзбаклар ҳам Туркис- тон	13	Кулмак истадинг	53
Гўзал Туркистон	16	Етоқдан	53
Шарқ нури	16	Қизариш	54
Гўзал	18	Оғриганда	55
«Янги Шарқ»	19	Бинафша	55
Ким хор?	20	Шу кунда	56
Шамол нимадан пай- до бўлади	20	Утли сув	56
Менинг товушим	22	Кўклам қайғиси	57
Юриш марши	23	«Ошпоқ ой»	58
Ҳой, оч камбағал!	23	Сендан йироқда	58
Уч	25	Севги ва салтанат	59
Темирчи	25	Барг	59
Ҳукм кунда	27	Юпанмоқ истаги	60
Шарқ қизи	29	Виздон эрки	61
Хаёли	30	Нима?	62
Табатга	30	Кетганинда	63
Пўртана	32	Қўзғолиш	63
Улуғ йўлда	34	Жавоб	64
Еруғ юлдузга	34	Кўнгиш	64
«Ўзбек қизи» учун	36	Кипан	65
Қаландар ишқи	37	Алданиш	65
Тортишув товғи	37	Ниманинг ҳиди?	66
Маҳмудхўжа Бехбудий хотираси	38	Юрт йўли	67
Шарқда кўпроқ!	39	Бас энди!	67
Кўмакчилар	40	Жар бўйларинда	68
Зарафшон	41	Мен ҳам севаман!	69
Уйқу	42	Қурбон	70
Кураш	42	Ўзимникига	70
Суйган чоқларда	43	Ер асиралари	70
Кетдинг!	43	Сомон парча	71
Чизгилар	43	Хазон	71
Халқ	45	Ташлама!	72
Кел бери!	46	Дамлар...	72
Яшайиш	46	Қушнинг ҳадиги	72
Мен қочмадим	47	Мунг тушени!	73
Улуғ йўловчига	47	Истан	74
Наврўз кунда	48	Чироқлар	75
Мен ва бошқалар	49	Олқиш	76
Куз	49	Шафтолига	77
Бузилган ўлкага	50	Сухбат	77
		Ваҳм	78
		Баҳорда	78
		Кучоқ- туپроқ	79
		Катта йўл бўйида уч- раган япроқ учун	79

Булоқлар қучоғида	81	Узалган қўл	89
Ёзини тугалиши	82	Мен шоирми?	90
Созим	82	Қайтиш	91
Инглишасиз	82	«Зангбу»нинг қизи	92
Сирлардан	82	Табиат китобидан	
Тан бердим!	83	(1-, 2-бетлар)	93
Дала йўлларида...	83	Дарё бўйи	94
Ўилқиз мафтунлари	84	Дўстим Шарафиддинга	95
Биринчи хат	85	Бизнинг ватан	97
Табиат қучоғида	85	Яна олдим созимни	97
Табиатнинг жавоби	86	Ўза чувиркан...	98
Баҳорни соғиндим	89	Байрамда шаҳримиз	99
Ўз ёмғир	89	Изоҳлар	100

Адабий-бадиий нашр

**АБДУЛҲАМИД
ЧЎЛПОН**

ҒУЗАЛ ТУРКИСТОН

Шеърлар

Тошкент «Маънавият» 1997

Муҳаррир *У. Қўчқор*
Рассом *А. Пономарёв*
Безаклар муҳаррири *С. Соин*
Техник муҳаррир *Т. Золотилова*
Мусаҳҳиҳ *Н. Мамадиев*

Терияшга берилди 03.11.97. Босишга руҳсат этилди 18.11.97. **Вичими 84×108^{1/32}**.
Литературная гарнитураси. Юқори босма усулда босилди. **Шартли б. т.**
6,72. Шартли кр.-отт. 7,14. **Нашр т. 6,11.** 10000 нусха. Буюртма № 201.
Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти. Тошкент, Шодлик кўчаси, 6. Шартнома 16—97.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг Тошкент китоб-
журнал фабрикасида chop этилди. Тошкент, Юнусобод даҳаси, Муродов
ўчаси, 1-уй. 1997.